

250.797

OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

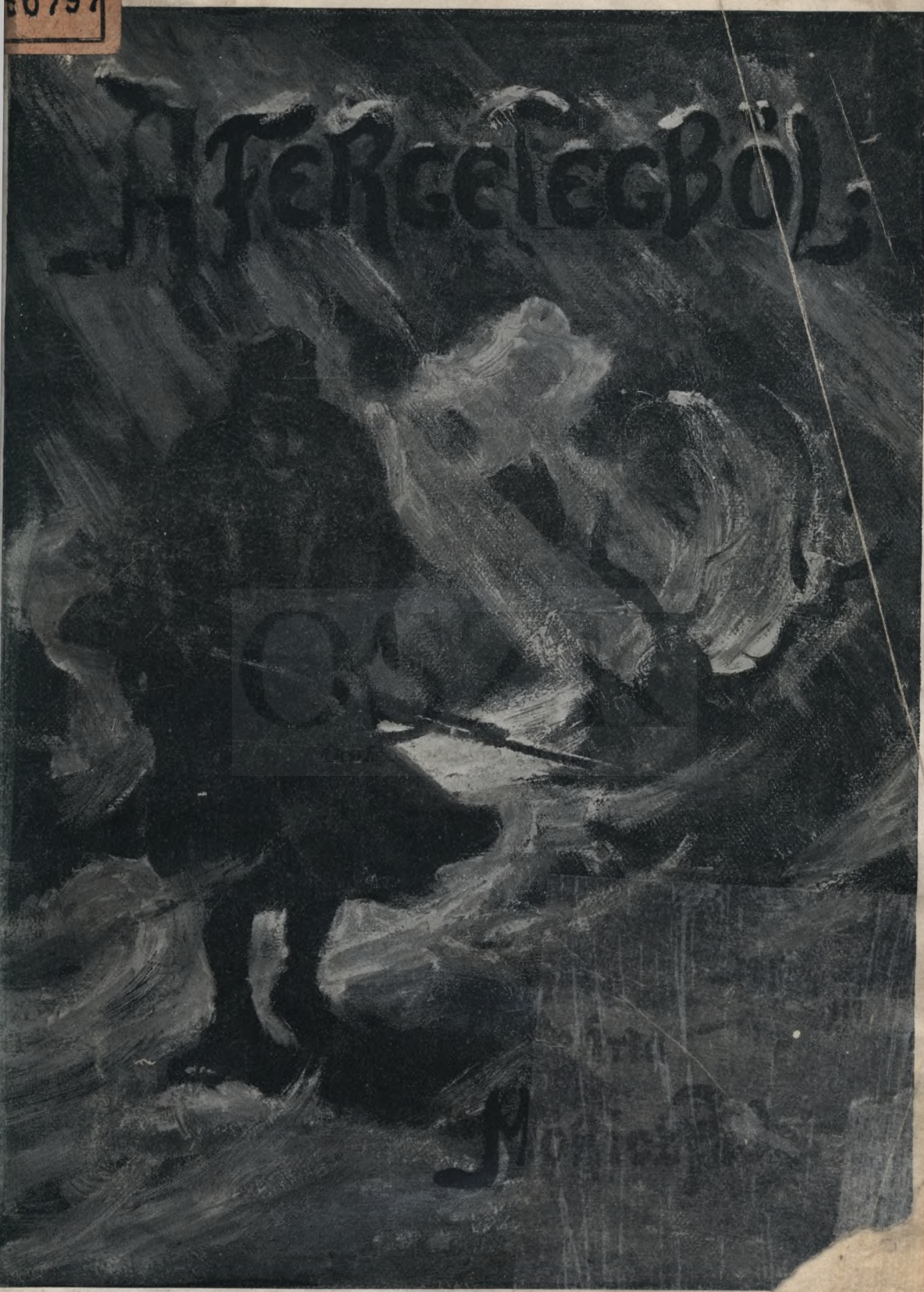
Országos Széchényi Könyvtár

50797

N

A TERGELEGBŐL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Első ezer.

A FERGETEGBŐL

MAGYAR RAJZOK

IRTA

MÓRICZ PÁL

Országos Széchenyi Könyvtár

E könyv kiadásából és árusításá-
ból befolyó minden jövedelem a m.
kir. budapesti 1-ső honvédegyalog-
ezred özvegy- és árvaalapját illeti.

BUDAPEST, 1917

Ára 5 korona.

Szeretettel és részvétellel ajánlom a budapesti 1-ső honvéd gyalogezredbeli megdicsőült hősök özvegyeinek és árváinak.

A szerző.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A magyar bakaság.

1914. december.

A magyar huszár hírnevét — ősidők óta — világszerte emlegetik, dicsőítik, pedig a mi fűрге magyar bakánk sem volt soha utolsóbb katoná, a mostani világháboru sáncoktól felárkolt csatamezőin meg kezdet óta elébe nyomult dicső huszár bajtársának... A magyar bakaság előretörése megérthető, hiszen a mai fegyverekkel, a megváltozott harcmodorral a fegyvernemek jelentősége is nagyot változott. Ma a huszárok is gyakortább lövészárokból ontják a tüzet, gyalogosan rohamokat csinálnak, de ha az alföldi magyar bakát viszont lóra ülteted, ha kardot adtál neki, megfelelő az huszárnak is, mint ahogy az igazi magyar baka ősidők óta nem más, mint gyalogosított huszár... Ha huszár, ha baka — azonban — fűрге észjárás, találékony szemfülesség, mókás, meleg jókedély, igénytelenség, szívós kitartás és ha jó szóval, jó példával vezetik, rendithetetlen erő, félelmetes szilaj bátorság, a veszedelueken felülemelkedő nemes önérzet jellemzik és a hadban páratlan értéküvé emelik a magyar katonát...

— Az áldóját kendnek, Karajos... Feküdjön kend már az árokpartra, hisz majd jönnek a dögészek, felrakják kendet kocsira!

— Nem lekszem ki biz' én, tizedes ur... Olyan szégyent nem hozok a falumra, — felelte vissza nekigörnyedten, porlepetten a rezgő bajszos, kis öreg póttartalékos honvédbaka.

— Én előttem pedig ne bicékeljen kend, mert kirugom kendet magam elől az árokpartra, — ripakódott mérgesen a peckes, kemény káplár.

— Már pedig én ugyse leszek maródi! — mondotta elhatározottan, ugy jó husz-huszonhárom esztendővel ezelőtt, a sántán baktató öreg kis Karajos biharországi honvéd, mikor mádi Kovács Gyurka híres hadgyakorlatának lefolyása után Balassagyarmatról, a hetekig hajszolt legénységgel, egynapi erőltetett-menetre lekutyagoltunk mindjárt ide Budapest alá: Vácig... Öreg Karajos cimbora sántán velünk masi-

rozott be a szüretjeiről hajdan híres püspöki városba és megértem, át-
érezem mostan is az olyan híreket, midőn hallom, midőn írják, hogy
itt is, ott is a szörnyűséges csataviharzásokban egyszerű magyar köz-
katonák sebesülten, vérezve törtettek előre, halálrohamokba . . .

— Az áldóját kendnek, Karajos ! . . .

Ezek azok az igazi, vérbeli, törzsökös magyar bakák, akik még
életük árán sem tudnak, nem akarnak szégyent hozni falujokra, magyar
fajtájokra.

*

Makádi Palit a mi falunkból még a nagyháboru elején vitték el ka-
tonának. Csupasz, tatárképű fiatalember ez a Pali, a mult farsangon
ülte el a lakodalmát a feketeszemű Annussal s hogy bakáékhoz behiv-
ták, bizony sóhajtozva, fanciesalodott képpel vetette le a postásruhát
Pali, bizony sóhajtozva öltözött be a csukaszürke bakanadrágba s dol-
mányba Makádi Pál . . . Azután hetekig, hónapokig hirt sem hallottunk
felőle, csak most a hideg tél beálltával, az egyik budapesti kórházban
bukkant elő a tatárképű Makádi Pál. Kisebb plezurjait nem számítva,
egyik lábát átlőtték, másik lába pedig megfagyott Palinak . . . A rette-
netes láztól még szeme is bedagadt, ezt a máskor oly hegyes csóka-
szemét alig tudta felmereszteni, mikor ráborult az ágyára a feketeszemű
Annus.

— Ne ríjj mán, no, anyjok ! — mondá Pál.

— Hogyne sirnék, — izgult a fiatal asszony, — vagy tán kend nem
sajnálja a lábát ?

— Még a két lábomat sem sajnálom, — pillanatig régi fényével
villant fel a nehéz beteg katona szeme és aztán megbékülten dörmögte
Makádi Pál, — még a lábomat sem sajnálom bizony én, ha rá gondolok,
hogy előbb hány vadrácot, meg kutyamuszkát megdöglesztettem . . .

*

Budapest utcáin botratámaszkodva, vagy felkötött karral, pólyált
fejfel mindenfelé ódöng a sok gyűrött, lepiskolt köpönyeges katona ; a
zöme szemfüles bakából áll e sebesült seregnék, sőt e dicső fiukból jut
a távoli vidéki városok és falvak piactereire is . . . A micskei piacon is
botratámaszkodva hadonászott balkezével a már megszokottan kopott
köpönyeges baka, hallgatták is vagy hárman magyarok a megviselt
bakát, aki mikor meglátta az öreg negyvennyolcas honvédet, elébe lé-
pett, rászólt :

— Talán nem is igen ismer a tekintetes ur ?

— Már hogyne ösmerném, — szólt az öreg ur, — hiszen maga az agy-e Péter?

— Nem! Én az István vagyok.

— No, magok nagyon is húznak egymáshoz.

— Ez már csakugyan igaz, tekintetes uram, mert rajtam kívül csakugyan kettő van oda, csupán a legfiatalabbik fiunk van még itthon édesapámék mellett, — magyarázta büszkén a baka.

— Ugy látom, hogy sántit, István?

— A Drina mellett sebesültem meg; ám már gyógyulófélben vagyok és a jövő héten, ha Isten segít, megint megyek vissza a harcmezőre, — felderült a vitézlő Drágos István arca és a kérdezősködőknek szívesen magyarázta, — bizony odalent fogas, ravasz ellenséggel van ügyünk. Előrekészültek azok már ehhez a háboruhoz, előre megásták a sáncokat s csak a kész odukból lesekedtek ránk és akárhogy is mesterkedtünk, nem tudtuk kicsalni őket szuronyvégre.

— Unalmas multság már ez, ugy-e fiuk? — szólt egyszer azonközben a kapitányunk.

— Emár igaz, kapitány uram, — rámondtuk mi bihariak.

— No, fiuk, hát most kiugratjuk a rácokat, — ujságolta vigan a kapitány és a legjobb hat lóval előre vágatott az egyik ágyunk, mink is, a kapitány ur parancsára, éktelen nagy kiabálással kirohantunk az ágyu után, ám mikor a rácok, a váratlan támadást látván, elkezdtek lövöldözni, megfordult, vágta vissza visszarohogott előlünk a mi ágyunk a hat lóval, node hátra arcot csináltunk mi is, végül a nagy futásban a puskát is majdhogy földrelöktük, hanem erre már a rácok is vérszemet kaptak... Kiugráltak a sáncokból s mint a vad méhraj zudultak utánunk nekiszilajodottan, tömegestől; ámde mi csak az előre kijelölt pontig szaladtunk és itten kétfelé szétcsapódtunk és szabad teret nyitottunk a hátul elrejtett — ágyuinknak... Hiszen lett is emberpusztulás, élve alig menekült a rácból, mikor megbődültek az ágyúk, pattogni kezdtek a gépfegyverek és a bakapuskák karcsu torka is elkezdte köpdösni a golyót... Elve alig maradt a rácból és most már könnyűszerrel elfoglaltuk az odujaikat is...

— Hát élni, hogy éltetek ott, István? — a hallgatóság sorából Kun László közbevágott a magyar embereknél nem szokatlan gondolatszökentéssel.

— El se igen hiszik kelmetek, — foghegyelte a szót István vitéz.

— Hát?

— Mert mint csak Eldorádóban éltünk mink ott... A hizott seretések pásztor nélkül kóborolnak ott, utóbb már nem is perzseltük, csak ugy hidegen a bőréből fejtettük ki a disznót... Az üres, elhagyott

falusi udvarokban meg mindenütt került kakas, amelyek meg kurjantásaikkal elárulták, hogy hol keressük a tyukokat . . . Bizony attól a jó paprikástól még a tiszt urak is sürjén megszópták a tizkörmüket . . . Igazán Eldorádó ország az ott, bátyám ; a hus közé kolompért, hagymát is találtunk mink ott a betkaritatlan földeken . . . A kukoricát is mi törettük le, csak amerre én jártam, vagy tizezredmagammal törtük . . . Sok ott a disznó.

*

. . . Az öreg tekintetes ur, a vén negyvennyolcas honvéd Morvay Károly ur, a faluházától még egyszer visszatekintett a zümönögő embercsoportra, elégülten látta, hogy vitéz Drágos Istvánnak nem fogyatkozott el, hanem ezenközben is szaporodott a hallgatósága . . . Hátha majd még egyszer elkövetkeznek azok a drága, a szent mártirjaink vérhullajtságával szerzett békeidők, és pihenő magyar tanyáinkra ismét ráborulnak a hamvas fehér, holdas fehér, nyugodalmas, szelid, szép téli éjszakák? . . . Véghossza nem lesz a regélgetéseknek, melyektől a búsmagyar lelkekben megújodik nemzeti hőseink örökdicősége, és a csodásan megifjúdott gyönyörű magyarság — erejének tudatára ébredve — most már diadalmasan valósítja meg az új célokat, új küzdeléseket.

Baka-theológusok.

1914. december.

A magyar református falvakban a harcbahívott köznép, bevonulás előtt, mindenütt „megáldozott“, tudniillik papjaikat felkérték az „Urvacsora“ kiosztására. E magyar református falvak vitézei lelköket így megerősítve, mindenfelől megnyugvással, hősküzdésekre, vitézi halálra készen sereglettek a zászlók alá; a híres kollégiumnak ötvenöt-főnyi papnövendéke, a debreceni tiszteletes atyafiak is ugyaneképpen felvették az uri szent vacsorát a Rákóczi-harangjáról nevezetes „nagytemplomban“ és azután, bár a törvény mentesítette őket, felesküdték: — Te benned bizva, Uram! — a magyarság hadizászlójára . . . Ezentul a vén kollégium falai helyett a Péterfia-utcai honvédkaszárnya lett az otthonjok. Midőn a vén kollégium „cétusaitól“ bucsuztak, rázendítették a régibb diákok szilaj bucsudalát:

*Indul nagy utára az örva diák,
Feszítik agyát karakán ideák,
Jó bor, mibe gondja temetve leend,
Szép lány, kit amugy magyarán ölelend . . .*

Bucsuzván a vén kollégium cétusaitól, bizonyosan rázendítették, elénekelték még a régi debreceni diákok bucsudalát; mert átéreztek, hogy drága hazánk az a „szép lány“, kiért ők mostan halálos ölelésre indultak, s hogy nemes magyar vérök az a „jó bor“, melyet midőn áldozatul csurditanak, az örök dicsőséget isszák ki . . . És azontul a kaszárnya lett az otthonjok, hol a palástot puskával felcserélték és gyönyörűséges vigasszal, nagypéldával szolgáltak a Hajduságból, Kun-ságból, Biharból és a szőke Szilágyról összetoborzott honvéd-közvitézeknek, a családapáknak és alig serdült legénykékeknek, akik, hogy egyszerű magyar lelkök hódolatát kimutassák, a „zödfülű“ ujonc diákkatonák „csajkáját“ kimosogatták, az ebédosztásnál is előrebocsátották őket . . . És a Péterfia-utcán a kaszárnya szobái a győzedelmes, a

csodatevő magyarhit templomaivá szentelődtek, midőn a tiszteletes diák-honvédek takarodókor, lefekvés előtt, ősi magyar kálvinista zsol-tárjaikat elénekelték, és az ébresztőnél is énekszóval keltek fel . . . Még a legátalkodottabb „vén csontnak“ is könnyű pergendezett szeméből az ércshangu ifjak hozsánnázásán ; a dobosok dobja sem úgy, sem azt dörögte, mint máskor :

*Kelj fel katona,
Mégfőtt a zupa . . .*

Ezentul, hogy a debreceni hármás honvédbaka-kaszárnyában a papkatonák zsol-taréneke felzendült, a legátalkodottabb vén csontok is megértették, átéreztek, hogy az ellenségektől megtámadott haza, a drága, egyedüli szent magyar haza hívogatja fiait és most már csak-ugyan mindnyájunknak menni kell . . . Megértette ott mindenik, hogy drága egyedüli szent magyar haza hívogatja fiait és most már csak-baka-kaszárnyában estve-reggel elénekelték zsol-tárjaikat a diák-katonák, még a dobosok buta dobja is a haza hívó szavát dörögte ezentul.

*

Ezek a diák-katonák délutánonként, a szabadjokra hagyott pihenő-órákban, Csokonai, Petőfi, Pósa búsmagyar nótáiból el-eldalolgattak a hajdu, kún s bihari tanyákról seregbeverődött öreg és fiatal, kemény paraszt, dolgos magyar paraszt katonatársaiknak . . . A nótaszóra a kérges férfiakkal felmeszelt a fásult lelkők, megértették, átéreztek, hogy a világ gyűlölködő népei között mennyire egyedülálló nemzet a magyar, s hogy minekünk, ha itt élni akar Árpád népe, halni is kell tudnunk és szeretnünk, nagyon szeretnünk, becsülnünk kell egymást . . . Debreceni hármás honvédbaka-kaszárnyában ámde ezek a pihenő órák nem nyultak hosszant, diák-katonáink egy hétfőn reggel vonultak be a kaszárnyába, még délelőtt „felszerelték“ őket, délután már gyakorlatoztak . . . Szerdán a többi honvéddel együtt harcserű kivonulásuk volt, csütörtökön fegyverfogást tanultak, pénteken élestöltéssel lőttek, másik hétfőn meg már az egész város népétől a vasuti állomásig kísértetve, zászlósan, virágosan elindultak, jöttek fel Budapestre a honvéd önkéntesek tiszti iskolájába.

*

Az alföldi református magyarság papjai közül egyébként mindjárt a világháboru kezdetén negyven, már állomásban levő ifju káplán jelentkezett katonai szolgálatra ; majd példájokat követték a debreceni öreg kollégium összes hittanhallgatói, akik közül hatvanan fegyveres

szolgálatra jelentkeztek, míg többi társaikat a különféle kórházakhoz osztották be . . .

Hatvan tiszteletes atyafi most tehát a csapatnál szolgál, s midőn így ifju véröket és életöket példát mutatva ajánlották fel a hazáért, — ha már nekik Pesten az ősz késő virágaiból nem jutott egyetlen szá-lacska sem, — hogy példájokból épülhessünk, ifju vitézeinknek leg-alább nevét, törzsökös magyar gyönyörű névsorát itt közlöm. A deb-receni hittudományi kar negyedik évéről: Imre János, Török József, Szoboszlai Sándor, Varga Ferenc, Papp Lajos, Kádár Miklós, Huszár Endre, Farkas Sándor, Nagy A. Zoltán, Fülöp Ferenc, T. Kiss Sándor, Rácz Géza, P. Nehéz István, Gyöngyösi Bálint, Papp Imre; harmadik évi: Kacsó János, Kocsis József, Somogyi Pál, Csomai Zsigmond, Veress Imre, Bakó Ödön, Papp Andor, Vecseri János, Kerekes Gy. Imre, Szabó András, Tisza Sándor, Leel-Össy István, Kulcsár Dezső, Andó Ferenc, Köblös István, Kőrösi József, Molnár László; a második évi: Fehér Imre, Szabó Gerő, Juhász Ferenc, Kakasi Lajos, Barkász Imre, Szathmári Lajos; első évi: Joó Ferenc, Nyáry János, Kolumbán Kálmán, Jakab Sándor, Bencze Sándor, Kovács Mihály, Leel-Össy Árpád, Thury Levente, Dezső Balázs, Fehér Gusztáv, Szücs Antal, Bartha Béla, Varga István, Huszti Béla hittanhallgatók és káplán Csüry István meg Révész Lajos azok a debreceni baka-theológusok, kikre — áldozattételeink eme istenitéletszerűleg felséges, megrázó napjaiban is — kegyelettel és büszkeséggel tekinthetünk mi, a száználmasan sor-vasztó tetszhalotti álomból talpra toppant jó magyarok.

Ködmönös katonák.

1914. december.

Szeged városában alig pár hete temették el a kis öreg Koncz Antal urat, nyugalmazott városi főlevéltárost. Az aprónövésű, szikár természetű, fehér szakállas apó 48-ban, mint tizenhat éves diák-honvéd odavitézkedett. A káplári pálcát is megszerezte a gyermek-honvéd Branyiszkónál, midőn Görgei seregében, a Kárpátok között, a rettenetes téli hadjáratot „végigcsinálták” . . . Pipafüst felhődzése közben, a szegedi levéltár sarokszobájában, melynek ablakaiból olyan jeles régi vendégfogadókra nyílik kilátás, mint: Hétválasztók, Arany sas, Arany páva — pipafüst illatos felhődzése közben, téli havazások idején, az édesmindnyájunknak kedves „Koncz tática” duruzsolós halk orrhangján sokszor elbeszélgetett a 48-as honvédsereg vitézkedéseiről.

— Rettenetes, kegyetlen hideg tél volt az, — visszagondolván reá, illatos pipafüstök felhődzései között, még a langyosmeleg levéltári szobában is fázósan dörzsölgette kezét a fehérszakállas öreg, s még inkább elhalkult hangja, — szerencsénk volt, hogy minket, szeged-csongrádi honvédeket birkabőr-ködmönökkel is elláttak hazulról; mert így uttalan utjainkon dacoltunk a kárpáti kopogós, jeges, havas szélvésszel . . . Haj, de mikor negyvenkilenc tavaszát megértük s Vácnál templomnyi halomba lehánytuk magunkról a ködmönt, önmagától megmozdult az a szőrös nagy bőrcsomó; mert annyi volt benne a — féreg . . . Mikor pedig meggyújtottuk, sísteregve lobbant lángra a zsiros bőrtömeg,

Fehérszakállas, kis öreg Koncz Antal urat alig pár hete temették el valamelyik szegedi temetőkertbe, de még megérte a kedves öreg ur, hogy láthatott ismét ködmönös katonákat. A mi vitéz véreink a Kárpátokban, s a lengyelek földjén mostan is birkabőrös ködmönökbe, bekecsekbe kiöltözötten verik a — muszkát; sőt a pesti aszfalton is feltűnik időnként egy-egy ilyen birkabőrös baka-, tüzéralak.

— Akh! — mintegy Páris város illataitól ittasultan sóhajtozták ezeknekélőtte, — akh . . . Megértük a csodát is, hogy manap idefent sem

prüszkölnek a — ködmönszagtól . . . Akh, a buzogányos öklü, egész férfilelkű magyar parasztot kénytelenek dicsőíteni — ah, ah, ah! — a nemrégiben még oly hangos rágalmazóink is.

*

A hadiállapot katonáéknál is sok copfos előírásnak nyakát szegte, az öltözködésnél is például a kényszerűség és célszerűség az irányadók. A napokban láttam egy olyan huszárcapitányt, aki a fekete asztrakáni bárányszőrprémes, aranyzsinóros égszínkéék mentéből „kombinált ki” egy, a téli hadjáratnak megfelelőbb lovasmagyar öltözéket. A mente szabása, színe, prémes bélelése, zsinórzatos sujtásolása mind megmaradtak, csupán alulról hosszabbodott meg a kecsgetetős meleg felöltő. Az én életrevaló, villogós szemű, pirosarcu huszárcapitányom mentéje ugyanis ósi, igazi kurucmagyar bekecscsé alakult át, mely a csizmaszárig leér és lovon a combokat is befedi meleg szörméjével, a felső testrészekhez simultan pedig nemcsak a szív tájékát melegíti, hanem az itélkező fényes karddal is szabadabban mozoghat benne huszárunk karja. A hetvenes évekből atyámuramnak őrizem ilyen bekecsviseletű képét, piciny csizmáján látszik az ezüstsarkantyú, kezében a kigyós fonatu „agarászostor” . . . Ah! Nagyatyám uram még előbbvaló időkben a réti vadpusztán, lóhátról, farkast is agyonlazsnakolt ilyen szijfonattal . . . És ime, — a hadak útján, — a magyar erő, a magyar viselet ismét feltámadt.

Plezuos-lovacskák.

1914. december.

Villamosvonatom ott szaladgál el a Kerepesi-uton, a régi és új löversenyter istálló mellett, a kényes versenylovak részére épített telepeken most szintén hadikórházat rendeztek be, még pedig a háboruban megsebesült lovaknak . . . Leginkább polgári sajátruhás, de pirossapkás, huszárszizmás vén népfölkelők ápolgatják, gondozgatják vitézeink szegény megsebesült lovát. A villamoskocsi suhanó ablakából gyakran látok a harcmezőről érkezett, megtépett-mentés, lompos bajszu honvédhuszárokat, midőn a vasuti állomástól gyalogosan vezetgetik a „kórházba“ a sebesült lovacskák tömegeit . . . E gubancos szőrű, csontbőrsovány lovacskák horgasztott fővel, kimerülten, szenvedőleg, szánalmasan kullognak a komor tekintetű, cserzett arcú, szakállas marcona huszárok után, kiknek kopott csákóján a decemberi fagyos szél meglengeti a forgót, kardjoknak horpadt hüvelye is nehéz küzdésekről csörög, csupán makrapipájuk füstjéből terjeng szét valami biztató nyugalom..

A súlyosabban sérült lovacskákról még a nyeret, a huszárgazda „szerelvényét“ is leszedik szál-kötőféken meztelen háttal baktatnak az ilyen plezuos, szegény párák . . .

Láttam egy csillagos homloku sárgát, ezt kegyetlenül megviselte valami szörnyűséges huszárroham. Okos fején, éppen a szeme felett, csontig lenyesték a bőrt, testét is össze-vissza tarkázták a különféle sebhelyek. Valami gyógyító irtól különös zöld színben, titokzatos zöld-foltként ragyogott megannyi sebhelye . . . Fáradtan, búsan földnek hajtotta fejét eme plezuos ló, összetört lázárként vonszolta kimerült testét . . . Midőn a szomszéd Ferenc József huszárkaszárnyában egyszerre csak élesen, szilaj melódiával trombitaszó harsant fel. éppen megállott vonatom és jól láttam, jól megnézhettem lovacskámat, mintha új vért, friss vért ömlesztettek volna a szegény sebesült huszárlovacskába. Okos fejét felcsapta, fülét nekihegyezte és messzehallhatóan nyertett a csillagos homloku aranyárga ló . . .

— Itt vagyok! Már megyek! — a Ferenc József-kaszárnya trombitásának hívogató ércszavára mintha csak így felelt volna vissza az én össze-visszavagdalt, össze-visszalövődözött szegény plezuros huszárparipám . . . Magyar embernek ime még a lova is utolsó lehelletéig állja, vivja a harcot . . . Ó, én már játékos gyermekkoromban legjobban szerettem, legjobban megértettem az állatok közül a mi sík pusztáinknak büszke, szép, acélizmu magyar fajlovaikat, és a föld minden egyéb népei idegenek, közönyösek hozzám a magyar nemzet fiain és leányain kívül . . .

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Katonadolog.

1914. december.

A falusi ház előtt, a téglával rakott gyalogjárón a fekete Mirka macskát kergetve, iramlott végig a szomszédék kis Irmuskája. Hároméves, kékszemű, pufók baba volt a mi szomszédunkból a kis Irmuci, s hogy kövér lába megbotlott, tenyerével, meztelen térdcskájával, kövér kerek kis testével hangosat puffant a téglán. Hozzáugrottam, de már ekkorra feltápáskodott. Rémuült kék, nagy szeme mélységeiből gyöngyös könnyek perdültek elő. A fájdalomtól sirókásan lefelé görbült piros kis szájacskája és féltem, hogy zokogásra fakad; de midőn arcomba nézett, gyermeknél bámulatos lelkierővel leküzdötte rémületét, fájdalmait, csupán egy megnyugvó szót rebegett még selypes, leirhatatlan bájjal:

— Katonadolog!... Azután eltipeggett a csalfa, fekete macska nyomában.

Midőn most itt, a szép Magyarországon keseredett családok vigasztalanul siratgatják a dicső harctéren maradt kedveseiket, nekem egyre fülembé csendül az erőslékű kis gyermek szava... Én édes véreim, ne búsongjatok tehát, hiszen a magyarnak győzni kell s ha ez óriási harcot megvívunk, nagyok és kicsinyek egyaránt, örök időnkig büszkélkedni, dicsekedni fogunk a nemzet drága hőseivel.

Galíciai menekültekről.

1915. január.

Azóta, hogy az osztrák birodalom határszéleit az ellenséges orosz hadak tartják megszállva, Magyarországon is átözönlöttek a világgá hajszolt galíciaiak tömegei. Néhány százan Vácra, az öreg püspöki városba is elsodródtak, Vác kacskaringós, öreg sikátoraiból, sárga házikóiból tétova léptekkel vánszorogtak élém. Elsősorban a katonai érdemkeresztes, volt csendőrfőhadnagy, Kálló Antal rendőrkapitánynál érdeklődtem felőlük:

— Idáig egyéb bajom nem volt velük, — mondta a kapitány, — mint hogy folyton ide és oda akartak utazgatni az országban; ez persze nem lehetséges. Mi egyedül az osztrák kormánytól kijelölt Ungarisch-Hradischba irányíthatjuk őket, hol azután illetékes hatóságaik gondoskodnak további fentartásukról és elhelyezésükről.

— És itten hogy kvártélyozták el magukat?

— Mi csupán személyi adataikat vesszük jegyzésbe, mert míg tovább nem utaznak, a zsidó hitközség helyezi és látja el a szerencsétleneket; egyébként tessék felkeresni Pollák főrabbi urat, bizonyára készségesen szolgál róluk részletekkel.

*

Vezetőmnnek, a jóarcu, értelmes „váci-magyar“ rendőrnek nagyapja — úgy lehet — még a hatalmas püspököt, vagy a káptalan urait szolgálta, mint pergősarkantyus hajdu... Nekilódultunk a kövezett váci piacon, e piacnak felsőrészétől hajdanta a püspök jobbágyai laktak, az alsó részen pedig, a piarista atyák ősi „konviktijánál“ (most ez a fegyház) Kisvácon a káptalan jobbágyai voltak otthon.

— Bizony még többen is le akartak itt szállni, — beszélte a rendőr, — de hát sokan lettek volna már, azért tovább kellett menniök... Akik azonban valamelyes mesterséghez értenek, most a különféle mű-

helyekben dolgozgatnak! — A piacról oldalutcába tértünk le, eső után, a boltokkal, műhelyekkel rakott kis öreg házak között, kövéren fercsegett fel a sáros létyó. Egyik boltajtón „rajthuzlinak“ nevezett, zsinórdiszes, bő pásztornadrágot lóbált a szél, a nedves, sötét, alacsony kapualjból vékonyka, félénk tekintetű, parókás galíciai nő libbent ki; a trafik előtt kifüggesztett pesti, magyar és német képes-néplapot együtt betűzgette a cifraszűrös váci palóc a szomorú, szakállas galíciaival . . . Az utca külső végéről, a sártengerbe sülyedt „nagyvásártér“-ről rekesztő képként kupolás, vén kápolna duródott fel lomha tömeggel. Valaha temetőkert lehetett ez a hely, ma ravatalozásra használják az ódon kápolnát . . . A kápolna kitért ajtajánál dermedt hidegen omlottak alá a fekete posztófüggönyök, és a ködös távolságból, valamely ismeretlen halott koporsójától felém lobogtak a lihogó, sárga gyertyák néma tüznyelvei . . . Szólt a rendőr: — Oda megyünk!

Megborzongva néztem fel, hogy talán kitalálta gondolatomat? . . . Am balra fordult az utcavégen, közel a régi, felhagyott temetőhöz, sárga, öreg épületek közül emelkedik ki a cicomátlan zsidó imaház, még kijebb szoritva is áll egy másik hasonló vén épület, öreg, sárga házak oltalmazgatják ezt is, hatalmas régi püspökök idejéből bizonyosan ez a váci zsidóság régibb zsinagógája?

*

Pollák Fülöp váci főrabbi, szürkülő szakállával, domboru, magas homlokával, magyar-zsinórdiszes felöltőjében tekintélyes megjelenésű. Zamatos magyar beszédjét édes muzikaszóként hallgattam, mert pillanatig sem húzódozott a beszélgetéstől.

— De talán rágyujtanánk elébb? — szólt. Rágyujtottam. Szálljatok hát, szálljatok: illatos füstök.

— Mennyien lehetnek itt? — kérdeztem.

— Vagy száznyolcvan család, persze ez fejszámra még nagyobb tömeget jelent . . . Óriási sok bajom van velük . . . Nagyobbreszők könyöradományból tengődik, a hitközségem tagjait valósággal ki kell zsebelnem értők. Ámde, úgy szakadt le ezekre a háborus muszkaveszedelem, mint mikor a falusi gyermekek ürgét öntenek a mezőn, s az ürge lucskosan, nyomorultul bujik ki a lyukból. Nyomorultul elveszítettek ezek is mindent, de mindent. Kérem, nézzen csak oda — ki . . .

A szoba ablaka egy régi sikátorra nyílik, vénséges zsidóházak határolják ezt a sikátort, — Vácon bokrosan kanyarognak az ilyen öreg sikátorok, mint például a Dunaparton a Görögök-utcája, hol hívők nélkül, becsukott komor ajtóval buslakodik az elárvult görög templom . . . Kitekintettem az öreg sikátorra: kaftános vén galíciai gör-

nyedten, fáradtan, búsan vánszorgott az öreg sárga falak mentén, abból a nőiesen fehér arcu, az örökös szobalevegőtől hervadt, koravén kis fiatalemberkéből, a csodarabbik diákjaiból, hárman-négyen toporogtak utána.

— Festeni való, érdekes csoport.

— A radomisl-vielkai rabbi ez, kérem . . . Engel Simon névszerint. Galiciának egyik legtekintélyesebb talmudtudósa, aki hazájában az osztrák kormányzattól elismert érvényességgel képesítette a rabbikat . . . Egymaga egész kollégium tanár-karával felért, ma pedig koldus, aki a mi könyöradományunkból él. Hetenkint tíz koronát adunk neki . . . Ezek a tíz-, nyolc-, négykoronás állandó heti segélyek sokra rugnak ám, mert hitközségem tagjai másként is sokat áldoznak most, ami természetes is; midőn hazánk sorsáról van szó, semmiféle áldozat nem nagy, hiszen a hazátlanok sorsa a legborzasztóbb. Itt minálunk tart például bizonytalan pihenőt a galíciai Szamokból Kanner Mózes, kinek a családja Galícia egyik leggazdagabb családja. Otthon kastélyban laktak, nagy földbirtokokat uraltak, emellett a családfő, Kanner Mózes, ezreket érő könyvtárral büszkélkedett, melynek héber tudományos kincseit különben legbuzgóbban tanulmányozta is . . . Midőn szeptemberben egyszerre csak rájuk törtek az oroszok fergetegszerüleg, Kannerék csupán pusztá életüket menthették meg. A családfő hetvenéves feleségét nagybetegen tették fel a hintóra, nem messzire mehettek el, a velők menekülő háziorvosuk kijelentette, hogy nem áll jól az asszony életéért, ha sokáig kocsikáztatják. Hátt elbucsuztak . . . A család elmenekült Magyarország felé, míg a nagybeteg öregasszonyt, a híres rabbik ivadékát visszazárlította az orvos a családi házba, hol már kozákok lepték el a falvakat . . . Azóta nem hallottak hirt a család édesanyjáról; s már javarészt felélték a hazulról hozott pénzüket. Kanner Mózes, az öreg nábob, valóságosan őrvjög hitvestársa után, s a nagymódhoz szokott család fiai és leányai két kis kamarába, nyolcankilencen összezsufolva nyomorognak hatvan korona havibérért. Való igaz az, uram, hogy a szerencsétleneket még az ág is huzza.

*

Szöke-körszakállas, okulárés fiatal galíciai lépett be a főrabbi szobájába. Ben Zion Rozenbergnek mutatta be magát. Érdeklődve kezeltünk, — én zsinóros magyar kabátban . . . A fiatalember szintén egyik rabbija a Kárpátokon túl honos zsidóságnak. Csernovic mellől, Uscieskóból menekült ide igen bájos fiatal feleségével. Valahol Kolorovkában az apja is rabbi Ben Zionnak. A belci nagyhirű csodarabbihoz, — kinek a magánimaházába évenként tizezrével zárandokolnak a hívők, —

a tudós rabbi Nachum Rokeához (ezidőszerint Ujfehértón maga is menekült), szintén rokonság fűzi Ben Ziont, kit még menekülése után is kényes kalandokba kergetett a balsors. Bájos, fiatal feleségétől is el akarták szakítani. Midőn ugyanis a muszka elől menekültek, Ben Zion nem éppen a diplomáin kapkodott; örült, hogy feleségét a gyémántokkal és briliánsokkal megmenthette, — Vácon e családi gyémántok elvesztegetéséből éldegéltek . . . Hogy azután azonban következtek az újabb sorozások, mivelhogy papi mivoltáról elég pecsétes bizonysgot nem tudott felmutatni, osztrákországban, a csehfeldön, annak is Prachatitz nevezetü városkájában (hol azelőtt zsidók nem is laktak!): katonai mérték alá állították Ben Ziont . . . Vácon majdhogy kisirta félénk őzike-szemét egy menekült fiatal asszonyka, pedig — mit tesz Isten? — Ben Zionnak Prachatitzban fordult felfelé a szerencsekerékje; Ferenc József katonájának ugyan nem vált be Ben Zion barátunk, ellenben annyira megtetszett a prachatitzi „Kreiszhoptmannak“, hogy ezen érdemes osztrák főhivatalnok közbenjárásával rabbi Ben Zion Rozenberg nyerte el a Prachatitzban „elhelyezett“ 50—60 galíciai zsidó-család lelkipásztorságát. Ben Zion a megpróbáltatások után a boldoggá felderült ember mosolygásával jött bucsuzni Pollák főrabbihoz. Németül még én is megreszkiroztam Ben Zionnak:

— Sok szerencsét.

— Hallotta ezt az urat, hogy beszélt németül? — Pollák főrabbi szemembe kapcsolta szintén mosolygásra vált tekintetét.

— Hallottam! — Mint összefolyt zsolitármelódiák csendültek vissza fülemben a Ben Zion elszaporázott szóáradatai.

— Hát pedig ő kiváló németnek tartja magát, — az illatos szivarfüstöt mosolyogva fujta karikába Pollák tisztelendő. — Node ezek közül némelyek olyan különös német zsargont beszélnek, hogy sok szavukat én sem értem meg, pedig hát a polgári hatóságok előtt én vagyok a tolmácsuk és ügyvivőjük ezeknek a *jikhuszoknak*; hallotta már valaha kegyed ezt a szót?

— Az igazat megvallva, sohasem hallottam.

— Galiciában a zsidók a zsidó nemességet jelölik meg a *jikhusz* szóval; mert lám, nemcsak itt Magyarországon található zsidó nemesek . . . Sőt a galíciai *jikhuszok* családfájuk ősiességével még talán a mi kamarásainkat is tulszárnyalják? . . . A *jikhuszok* ugyanis mindennél elébb helyezik a kiváló ősoket, azért házasságkötéseikre kényesen ügyelnek; leginkább a csodarabbik, a tudósok, könyvirók leszár-mazói az ilyenek, tehát mindenestre ez a legérdekesebb, legeredetibb szellemi arisztokrácia. Hazájukban ünnepnapokon tömör ezüstnemüvel

terítették az ilyenek, mostan pedig itten nálunk közülük nagyon sokan a szerény könyörödományból élődnek.

— Apa! A főrabbit lánykájá bocsánatkérő kedves főhajtással kiszólította, de nemsokára visszatért a derék szál barna ember:

— Jöjjön, kérem, mindjárt bemutatok egy ilyen szerencsétlent.

Az asztal végénél, az előszobában, nekigörnyedten kucorgott az öreg, 70—80 esztendőös ember. Összeszakadozott, megtépett, piszkos, fekete kaftánjából koldus-nyomorról, kegyetlen küzdésekről tanuskodva vigyorgott kifelé rut sebhelyként a hajdani bélés . . . Szakállá össze-gubancolódott az öregnek, kiéhezett vadállat mohóságával tördelte a kenyeret az eléje tett nagy csésze meleg kávéba s anélkül, hogy minket figyelemre méltatott volna, habzsolta a fekete levest. Elnéztem vereskarikás fekete szemét, ezekből a szemekből az értelemnek, az életerőnek minden sugárzása kialudt már. Halotti szemek voltak ezek a szemek, hidegen, üresen meredtek a levegőbe . . . Mégis, midőn a könyörület kávéját habzsolta az öreg szlázicsi Áron Katz, a maga hazájában hírneves tudós ember, ki titokzatos lelkü népének több megbecsült könyvet írt (az egyik könyvét nekem is felmutatta Pollák főrabbi!), — bár üresen meredtek a levegőbe azok a halotti szemek, időnként dermedt könyvek pattogtak ki a szlázicsi Katz Áron öreg szeméből, és én a váci főrabbi tolmácsolása nélkül kezdettem megérteni, hogy mi mindent veszítettek el ezek az idegen határokról idegen határokra hajszott koldusok, midőn a kozákoktól feldult hazájukban, lerombolt tűzhelyeiknél az egyetlen szülőföld biztonságos melegét és megszokott örömeit — úgy lehet — örökre elveszejtették.

A nagyrákosi gyakorlótéren.

1915. január.

Nagybaconi Nagy Béla honvédszázados ur, a főiskolai önkéntesek Tavaszmező-utcai altisztképző iskolájának érdemes parancsnoka, felejtetetlen örömnapot szerzett, nekem. Tábori postai levelezőlapon küldte meghívását, hogy szombaton délelőtt jelenjek meg a nagyrákosi gyakorlótéren, mert debreceni baka-theológusaival ott tartják a gyakorlatot . . . A „hangároknál (magyarul: repülőgépkocsi-szin)“, úgy tíz óra körüli időtájrta tüzte ki a találkozózt, persze, aki elkésett: az én voltam. Midőn a Nagyrákos-gyakorlótér mentén jó félórával késedelmesen és töredelmesen földre szállottam a helyiérdekű villamosról, eszembe jutott régibb vitézi koromból a hármas honvéd-főhadnagy Lőrinczy Béla ur, ki percenetnyi hajszálpontossággal ragaszkodott a „terminusokhoz“.

— Tíz perccel inkább elébb, mint félperccel megkésve a tethelyen!
— mondogatta Lőrinczy.

Késedelmesen, töredelmesen, lekonyult fővel csaptam keresztül a kerepesi sáros országuton, magamban némileg örültem, hogy most nem vagyok katona . . .

*

Még zöld a gyeplő a Rákoson . . . A tarka tömegekben kavargó lovas- és gyalogkatonák tombolós léptei alatt felrugódik a pázsit. Még az ágyuk nehéz kereke sem képes összezuzni, sárba nyomni a szőnyegesen szövődött fűszálakat, midőn összetart: az én népem is ilyen erős . . .

Zöldel még a gyeplő a Nagyrákoson, s ha felbársan az öreg őrmesterek buzdító szava:

— Rugd ki! . . . — nagyrákosi zöld gyeplőn a lábizmokat keményen ki lehet rugni, s mindenik katonacsoport céltudatosan, egyedül a maga feladataira ügyelve szorgoskodik itten. Tombolnak a lovak, ropog

a puska, nyiszorog az ágyukerék. Mostanában az árokpartzéli ákácok-ról elvadultak a varjak, szárnyra kapott fiókái ama vén, komoly tavalyi varju-apáknak és varju-mamáknak, melyekre sok télen át oly kitartással vadászgatott a kevés zsebpénzü, de annál merészebb repülő-ember: Kvasz András.

Ahogy a rákosi zöldgyepen mendegéltem, az ujonckatonák kavargó csapatjai között sok minden eszembe villant . . .

— Két puskát adjatok az önkéntesnek! — rendelte a néhai fogós Blantz kapitány, mikor a fegyverforgató gyakorlatoknál egy puskával is nehézkesen, esetlenül veszkődött a süldő ember és azt hittük, hogy bele kell szakadni. Végül a két puska is könnyen forgott a megizmosodott kézben, honvédeknel mindenféle gyakorlatnál így volt ez, mindenféle gyakorlatból kétszeresen többet kellett végeznünk és lebirkozoznunk, mint a „közösöknek“. A hosszú béke egyhangu, lankasztó időszaka alatt a gyakorlótereken a honvédek voltak mindig az elsők, utolsóknak is a honvédek távoztak onnét, a délutánok is leginkább így teltek el. A kaszárnyákban sem lomposodott el a honvéd a heveréstől, sőt minden nap verejtékkal érdemelte ki komiszkenyerét, s im' a mostani nagy harcok regés honvédsikerei a mi régi honvéd-vezetőinket igazolják, akik lankasztó béke idején előrelátóknak bizonyultak és már akkor gyötrelmek árán kérlelhetlen harcokra edzették a vitézeket. És midőn most a magyar honvédség példás katonai tudással, kitartással és vitézséggel a legelső harcvonalban szakgatja a borostyánt, a kivívott diadalok dicsfényéből érdem szerint hullanak sugárok a magyar honvédség ama régibb, részint már elhunyt tisztjeire is.

— Nem hallom! . . . Rugd ki! — Bertóthy Pál őrnagy ur is örömmel hallotta ezt a sajátkülön bakaparancsszót, melynek a hórihorgas debreceni Keller őrmesterék voltak főszélkiáltói . . . Mert Berthóty Pál őrnagy ur is, ez a nyöszörgős hangu, mord katonaember, vasteknőben szeretett volna átgyurni minden honvédbakát, hogy a kopogó jegesfergeteg se fogjon ki a magyar bakán, mégis most hogy a világháboru viharja ránszakadt és egyetlen dzsidás-hadnagy fiától bucsuzott, kegyetlen hirtelenséggel kemény szive megszakadt öreg Bertóthy Pál altábornagynak.

*

Theológus-bakáink csukaszürke csapatja kiválokozik az iskolai század kék tömegéből . . . A fiuk a hatheti kiképzés s altiszti iskolázás után most már a tisztképző-iskolába léptek át. A tizedesi két fehér csillagvirág jól fest gallérjukról, s ez hihetőleg könnyebb ékesség is

a — borjunál! . . . Node e tekintetben sincs a debreceni tiszteletes atyafiak ellen panasz, odakint a gyakorlótéren a borjút, a fegyvert is jókedvvel hordozzák, csupán szentesi Vecseri János öcsénkről, a harmadik éves papnövendékről ujságolták cimborái, hogy „sir a János...” Azonban nem a borju, nem a fegyver keseríti ezt az eleven szemű szentesi legényt sem, a pesti kenyértől tele panasszal a szája, hajh, mert az „ides anyám“ a Kistőkén, Nagytőkén, Királyságon, Dónáton termett másfajta buzalisztból sütögeti a foszlós cipót. Egyébként Vecseri János azzal is felnyerte az egri nevet, hogy a nagyrákosi gyakorlótéren a tiszteletesek kompániájából először vezényelt szakaszt, persze lámpalázának izgalmait a cimborái nagyon élvezték akkor, ámde most sorra kerülnek a raj-, a szakasz-, a századvezetésben mindnyájan és Vecseri János kibékült sorsával.

— Csüry tizedes! Csüry! — most például a káplánból lett kis katoná, a tenorista Varga Ferinek nótás, jókedvű társa vezette az egyik szakaszt: a kiképző hadnagy ur sűrű közbekiáltásai mellett, pedig tudom magamról, még néhai jó Bertóthy Pál urunk idejéből, hogy az sohasem volt kedves, midőn a nyulási gyakorlótéren nevünköt hangosan emlegették. Valahogyan a baka is úgy van azzal, mint a szép asszony, nem felettébb kedvező reá, ha tulsokat emlegetik: névszerint... Mindamellett gyönyörködve néztem végig a fiuknak, a mai hadviselés tapasztalatainak felhasználásával, a rohamtámadásig keresztülvitt rajvonalos harcát és úgy éreztem, hogy tiszteletes Csüry tizedes urék vezetése alá a csatamezőn is megnyugvással bizhatjuk a magyar anyák fiait . . . Azonban a debreceni tiszteletes atyafiak önkéntes iskolájának nemcsak a Nagyrákoson, hanem a lövőtéren is nagy a becsülete, ami nem csodálható, hiszen ennek az iskolacsapatnak a kötelékében szolgál Velez Rezső mérnök (szelid, szőke, szép fiatalember), ki 1913-ban, katonafegyverrel, Magyarország céllövő-bajnokságát érdemelte ki. Általában, Nagy Béla százados ur iskolaparancsnok ur bizonyága szerint, a lövészetnél is kiválnak ezek a derék diák-fiúk, így például a diákszázad jobb lövői közé tartoznak még a kisebbik Leel-Össy tiszteletes ur és doktor Szövényi (polgári életben pénzügyi titkár), ki jó puskáját annyira félti, hogy szalmazsákjában őrizgeti a fegyvert. Puskáikhoz egyébként — mondhatnám — babonás, rajongó szeretettel ragaszkodnak a fiúk . . . Megtörtént, hogy a baka-theológusok Debrecenből hozott Mannlicherjeit idefent el akarták cserélni, ám a fiúk felzudultak, s őket nagyon megértő nemes iskolaparancsnokjuknak közbelépésére csakugyan visszahagyták náluk a drága debreceni honvédpuskákat.

*

Nemes magyar Nagy Béla kapitányom az ügyesen, biztonsággal keresztülhajtott harcgyakorlat után rövid pihenőt adott a nekipirosodott fiuknak és kezet szoríthattam olyan csukaszürkeruhás kedves ismerőseimmel, mint a tiszteletes baka-kompánia hivatalos „orátora“, a negyedik éves hittanhallgató Tihanyi Kiss Sándor tizedes uram, ki ha most katonának nem csapott volna fel, őszre alighanem „széniora“ lett volna a debreceni öreg kollégiumnak! . . . Így most csak a hatalmas Isten tudja ezeknek a lelkes, elhatározott fiuknak önként, erős magyar lélekkel választott utjait . . . Hát legalább szeressük nagyon őket és illő tisztelettel nézzünk az olyan közkatonákra, mint például tekintetes, nemes és vitézlő doktor Komoróczy Iván nyugalmazott főszolgabíró, **halmi földbirtokos uram**. Ez a Komoróczy ur bár életében sohasem volt katona, s negyvenötödik életesztendőjében tullépte a hadköteles korhatárt, vén csontjaival, rezegős hosszú, sugár bajuszával, tisztes családapás, komoly magyar arcával szintén önként katonának csapott fel azért, mert „szégyenlette volna, hogy a nemes Komoróczy-családból ilyen időkben ne álljon ki katona.“

— Az ilyen vén fickó ugye bizony mulatságos alak a fiatal katonák között? — szolt a vicispáni bajuszos, szerény magyar öreg Komoróczy bajtárs lehetősen esetlenül.

— Ó, dehogya! — Ennél több nem jött az ajkamra, pedig szerettem volna magyar szivemet hódolattal lábotok elé rakni: fiuk!

Örökös Székelyi Könyvtár *

Az első szakasz a Nagy Béla százados ur százhat főnyi válogatott kis csapatjában is a nótátkezdő szakasz . . . Imre János baka-theológus uram Vásárhelyről angolosan nyírott „praktikus bajuszt“ visel, nem úgy a sugár Varga Feri, aki hetykén hordja csókraálló perge kis bajuszát, Varga Ferkónak a szatmári „pátriából“ még a hangja is hetyke tenor. A „tiszteletes“ baka-kompániában Varga Feri a karnagy, ők kezdik a nótát káplán ur Csüryvel és a Sárospatakról vándoruttra indult sugáros meleg kedvű, lányképű fehér tiszteletes Kerekes György Imrével . . . És midőn a nagyrákosi gyakorlótérről hazafelé menet rávágta a kopogós nótát, igazán elhittem nekik, hogy

*Recece, katonának jó lenni,
Recece, aranyfazékból cenni;
Azt mondja, hej, maga a király:
Recece, itt a pipám, gyujtsád rá.*

*

Hamvas arcukat látván, ezüstös, édes tiszta fiatal hangjukat hallván, ezentul még inkább hiszem és vallom is a mi nemes magyar fajtánk győzelmét. Sőt azon sem csodálkozom többé, hogy a fásult Budapesten a pesti szép menyecskék s lányok utcákhozant végesvéig kinyitogatják az ablakot, midőn a Nagyrákosról kopogós nótaszóval arrafelé masiroznak a debreceni baka-theológusok.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az öreg székely generális.

1915. február.

A megifjehodások csodás időszakát éljük, midőn rég pihenő kardok lekerülnek a szegről. Nyugalomba vonult, régi, derék magyar tisztek sem hallgatják tétlenül a határszéleken tomboló csatafergetegek zajgását; honnét a híres, neves Ugron-család előnevét viseli, udvarhelyszéki Abrahámfalváról is harcba vonult egy öreg székely generális, névszerint: Lőrinczy Dénes altábornagy.

Lőrinczy Dénes, kincses Kolozsvárról, a vasrostélyos ablaku unitárius kollégium hajdani „berbécs“-diákja, a honvédségnél töltött hosszas, hasznos, kiváló szolgálatai után, kitüntetésekkel ékesen, jónéhány évvel ezelőtt huzódott félre, mint címzetes altábornagy. Nem Grácot, Linzet vagy Bécsset, sőt Budapestet sem választotta pihenő helyül az öreg „kegyelmes“, hanem az ifjan elhagyott szülőföldre, abrahámfalvi székelyatyjafiai közé tért meg. Ottan ölesmagasra felsudárzik, megnő a szikár, csontos, fanyüvő, sziklatörő székelység és kevélyen, hegyesen villogtatják barna szemöket még az öregek is; mert olyan egészséges föld az, hogy ottan az öreg embereket sem roskasztja össze a vénség . . . Pár évvel egyik nyáron az Abbázia-kávéház előtt, már mint nyugdíjast, szürke utiruhában láttam üldögelni Lőrinczyt. Olyan daliás magyar embert nem lehetett ottankörül többet, másikat látni a petyhüdten pihegő pesti tömegben, mindenkinek feltűnt, midőn perge vadászkalapja alól villogó tüzes szemmel nézegette a pesti utcát. Napégette barna, méltóságos arcához kedvesen illett a fehér bajusz . . . A királyi parancsszóra most azután hadba vonul Abrahámfalváról, a régi meleg kuriából az öreg székely generális, agyanis a közelmunkban jelentették hivatalosan, hogy Lőrinczy Dénest valóságos altábornagy címmel és jelleggel szólította szolgálatba a király.

*

Lőrinczy Dénes tetterős egész életet áldozott fel, hogy az első oktatók lelkes társaságában a magyar honvédséget szükös viszonyok

közül, a werndli-puska és paradicsom-flaskós piros nadrág korszá-
kától emberöltő fáradásaival felemelje mostani diadalmas, minden
harctéri nehézséget leküzdő színvonaláig. A boldogult József főherceg
vezérkarából a Horváth Jánosok, Máriássyak, Ghycziek, Dobayak, Pon-
gráczok, Bolla Kálmánok, Pacorok, Bakonyiak, Jekelfalussyak, Hazai
Samuké, Vághó Ignácok, Szurmayak, Hadfiak, Rónay-Horváth Jenők,
Koncz Henrikek, Bartha Lajosok nevei mellől a minta-csapattiszt
Lőrinczy Dénes nevét hálátlanság, méltánytalanság volna elhagyni és
feledésbe engedni. Lőrinczynk — bár a baka-bakancsok talpszegére
vonatkozó legaprólékosabb rendelkezésekig fejében voltak a különféle
szabályzatok tömkelegei — életrevaló, ötletesen, merészen kezdemé-
nyező magyar katona volt, kinek meglepő sikerekkel végrehajtott gya-
korlatait élvezték, dicsérték még a másokkal szemben oly kérlelhetet-
lenül kritikus Bolla Kálmánok is. Pedig Lőrinczy, az öreg székely
generális, egyszerü csapattisztból küzdötte fel magát az elérhető leg-
magasabb rangokra. Mint hadnagy, mint század- és zászlóaljparancs-
nok a hajdu fiuk élén, a debreceni harmadik honvéddyalogezrednél
pár évtizedig szolgált. A bakák nótába foglalták a Lőrinczy Dénes
nevét; sőt a híres Nyulas-gyakorlótéren, a „Lőrinczy-halommal“ kap-
csolatban még a katonai térképcsínálók is megörökítették azt . . . Ha
egy-egy bravuros harcászati gyakorlata után (tishti megbeszéléseknél)
sajátságos orrhangján, de a tömör gondolatoknak acélkeménységével
indokolásait előterjesztette „az öreg“, még Forinyák Gyulával, Bolla
Kálmánnal, vén Pókay altábornaggyal szemben állva is: — tiszteletet,
figyelmet gerjesztő, méltóságos katonaalak volt, akit a fenséges József
főherceg és a kákán görcsöt örömet keresgető szigorú „kegyelmesek“
fejbölgöngatólag, helyesléssel, élvezettel hallgattak. Azon a „fene Lő-
rinczyn“ fehér asztalnál sem fogott ki a mulatságszerető, karakán ma-
gyar „első“ Bolla Kálmán. Midőn Zilahon a hármas ezred negyedik
zászlóalját „vizitálta“ Bolla, vidám vacsoraközben Lingó cigányt, a
szilágysági híres „kiszögöst“ akárhányszor térdére ültette az a szilaj
főgenerális, azután úgy dalolgatták Lőrinczy őrnaggyal a Lingó
cigány hurrepesztő muzsikájánál:

*Csörög-csatog a vasajtó,
Talán jön a tömlöctartó?
Vizitálja a vasakat,
Ugy örül a rabságomnak . . .
Mondd meg a prófustartónak:
Ne örüljön rabságomnak;
Mert ha rabságomnak örül,
Hej, kés forog a szive körül . . .*

Ez a nóta a Lőrinczy Dénes notája volt, s még leírva is olybá tetszik, mint valami avas, régi kuruc kesergő . . .

*

Bolla Kálmán már régen meghalt, azóta talán maga Lingó cigány is a szent Dávid zenekarában hárfázgat valami szelidebb, kenetteljes óhéber zoltárt, — csupán a fanyüvő, sziklatörő összekely ivadék Lőrinczy Dénesen nem fogott ki az idő. A fehérbajuszu, de villogó szemü altábornagy jókardját — lám, a király hívó szavára — menten felkötötte, és csáfordjobbaházi Bolla Kálmánék mostan is, odafentről a mennyei fényes felhő-kulisszák megöl is helyeslőleg, mosolyogva bólogatnak le a „fene Lőrinczyre“, az ábrahámfalvi meleg, biztos kuriából oly lelkesen, délcegen hadbavonult öreg székely generálisra.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Kis-üst.

1915. március.

Az őszön sok szép magyar határban fedetlenül maradtak a szőlővesszők, a „*homlítás*“ munkáját az idén más mezőkön, a csatamezőn végezték a kérges barna magyarok. Kapa helyett fegyvert forgattak. Holt embereket takargattak föld alá az öreg szőlőtőkék nedvdus vesszői helyett. Vác-vidéken is leginkább fedetlenül maradtak az ágbogas szőlősorok. Ama sárga tornyos vén kápolna „*Csörögnél*“ a száz meg száz pincekunyhós kertek között elhagyottan, harangszó nélkül mereszkedik a vörös tájra. Örömvirág-szagu és borszeszgőzös pincéikhez elgondolkozva széledeznek ki aggályos lelkű vén magyarok, hogy lefejtsék a bort és töklóporral kortyintsanak a saját szűrésű nemes itókából, melybe bánatit századok óta fulasztgatja magyar népünk . . . Ám az évszázados keservek felgyöngyöznek a borból is, ezért vigadunk mi sirva még békés időn is.

*

Annak a vén sárga kápolnának ott a csörögi szőlős kertek, zsupfedeles pincekunyhók között hűséges papja tudnék lenni. Virág helyett duzmadtpiros szőlőbogyók fürtjeivel koszoruznám az oltárt. Bokrétás levelivel a ropogó cseresnye hamvas *első termését* mindig Mária anyánk aranypapucsos lábacskaíhoz raknám. Gazdag termések mutatkozásánál a gyümölcszedő falusi menyecskéknek és lányoknak éppen úgy *elégők harangoznék*, mint ahogy szent püspökök tiszteletére szokták: jövedeleikkor . . . És a borharmatos bajuszu magyarok, szüretet elérvén, a kortyogó *lihón át* (ami pedig nem más, mint a bádogból s rézből kalapált *tölcsernek* fából faragott irombább őse!) — öblös hordóimba szeretettel töltögetnék a *dézs má t*; hisz' harangommal, jószavammal esztendőn át én buzdítgatnám őket a szorgos munkára . . . Arany-sárga erjesztett édes tiszta boromat sem sajnálnám én: hiveimtől. Aki

diófalombos kápolnámat felkeresné, kőkorsómból üdítő itallal szolgál-
nék neki. A vándorlegények félrekapott süveggel, nótázgatva sorjáz-
nának tovább az én kápolnámtól . . . Mind a szívem, mind a lelkem
a te gazdaságodtól van eltelve, a te kincseidet ragyogtatja vissza: —
magyar népem.

*

Valahol a csörögi veres szőlőknél felszállott a vonatra egy vastag
fekete szemöldökű asszony, s ők letten: az apácás fehérképű, szőke
másik kis parasztnyecskeével beszélgetésbe elegyedtek.

— Hálstennek, kifőztük már a *seprőt*, — szólta a fekete szem-
öldökű.

— Sok szeszt adott, ugy-e? — ezt a szőke kérdezte.

— Ugy tiz hektó körül.

— Hm, persze . . . magok nagy darab földről szüretelnek!

A fekete szemöldökű nevetett:

— Nemcsak a sok beszédnek, a sok bornak is sok az alja és abból
főzzük azt a *finom magyarkonyakot* . . . — Szeliden, kedvesen elmo-
solyodott az apácás szőke, ám elborult a fekete szemöldökű egészséges
barna arca: — **Ki tudja, jövő ilyenkorra főzhetünk-e még így pálink-
kát?** . . . Mert lássa galambom Csillagné, a fináncok most már a
kisüstöt is beszedik a gazdáktól!

— Már minek kéne a fináncnak az a *kisüst*?

— Hászén nem is a fináncnak kell az a réz . . . Az országnak van
rá szüksége, azt mondják, hogy ágyut öntetnek belőlök, — sugta óva-
tosan a fekete szemöldökű.

— Az **én tudomásom** szerint pedig acélből öntik a mostani ágyu-
kat! — a sarokból közbevágott egy harctépett, csukaszürke ruhás, se-
besült vén katona és zavarodottan elhallgattak az asszonyok.

*

Szomorítóan hajladoztak a vonatmentéről a tarlott szőlővesszők.
minthacsak aludtvtértől piroslott volna az a verhenyeges, munkálatlan
szőlőföld . . . S midőn most a pálinkafőző rézkazánokat, a magyar
gazda féltve őrzött *kisüstjét* is lefoglalják a hadianyagok gyártásához,
változandó sorsunkon eltűnődvén, eszembe jutottak a régi békésebb,
gazdagabb magyar idők . . . Valamirevaló jobbgazdák házánál
a „*sütőház*“ ragasztott oldalkamarában, sárkemencébe építve, kupakos
koronájával ott ékeskedett a pálinkafőző rézkazán, a: — *kisüst* . . .
Vizeshordóba állított kacsaringós csövezeten párolták le a gyümölcs-
termések idénye szerint: a meggyből, cseresnyéből, körtéből, sárga

kajszin- vagy szőrös őszi barackból, szilvából főzött szeszgőzt. A szőlő-
prés meg a „törkölyt“ szolgáltatta pálinka anyagnak, s tavaszi borle-
fejtéskor az aljaborból, *seprejéből* remekelték a seprőpálinkát. „Réz-
clőnek“ nevezték a csőből kibugyborékolt első mérges párlatot, azonban
a harmadszori *lefőzet* volt az igazi nemes „*papramorgó*“, melyből
étvágyjavításul a metszett pohárkával háromszor napjában: reggeli,
ebéd, vacsora ideje előtt: inyeskedtek a régibb magyarok . . . Száz
esztendőt átugrottunk azóta, de én még ma is érzem a kedves öreg
özvegy Dobóné néni őszi barack szeszpárlatának mámorba ringató
finom illatát.

OSZK

Táblásfokos.

1915. április.

Hozzáértő magyar mesterek annakidején sárgarézből öntötték a táblásfokost. Még talán a vezérek idejéből fenmaradt eredeti magyar ütőszerszám volt ez. A tarkója tömör csomóra volt bekötve, zúzta, törte a koponyát, mint a csákány; az első orrmányrésze pedig lapos, tenyér-szerű volt, mint az ácsszekerce s inkább metszette a csontot. Fent és lent, a félholdas élhajlásnál gombocskával is megcifrálták ezt a sudár árva tölgyszálra húzott rettenetes fegyvert. Az a bot pedig vágástól felfelé sudároltan vékonyult el, s ezen a részen csusztatták a táblásfokost a pálcára, meddig az arányosan vastagodó alsó, a görcsös végéig csusztatni lehetett, melyet azontul aztán a táblásfokossal így megfordítva, tudniillik a vastag, a görcsös részével fent a kézben használtak diszül, sétához . . . Vékony, hegyerészét a tölgybotnak csak mérkőzéseknél kapták marokra, midőn a vaskos boldogrésszel, a táblásfokossal koronázott görcsös véggel az ellenfélre lesujtottak. Süvöltött a levegő, s ha ki nem védtek, akár lapjával, akár élével perdült a fokos, földre billentette az embert.

*

Én még sokat, sűrűn láttam ilyen káprázatos szép magyar legényi mérkőzéseket: rézfokossal . . . Én jó Istenem, hiszen oly hamar forradt az az egészséges magyar koponya, s biró elé még az én időmben sem igen került az ilyen vitézi ügy; sőt midőn hetivásáros napon alföldi drága szülőközségemben a városháza előtt „botraktak” a rétdalról Takaró Matyi és a dorogiközről Lázár Mátyás jó hajdu legények, öreg nemzetes Daróczy István csendbiztos uram is előbb azt kérdezte a jelentéstévő városceledjétől:

- Osztán részegek-e a fiuk?
- Nem a'! Csupán becsületből mérkőznek.

— Akkor ne gátoljátok őket, — mondta komoly, illő kedves méltósággal öreg csendbiztos uram, — csupán a nípekre ügyeljeteK, hogy bele ne ártsák magukat.

Nem állítom én, hogy a táblásfokost tölgyfabotjával át kellett volna plántálnunk a huszadik századba, ámha mindazokat az agyarkodásokat és acsarkodásokat számbaveszem, melyekkel különféle tudományos és tollforgató alakjaink a „par excellence katona magyart, a testével győzedelmes, az öklével perdöntő magyart“ harcias, bátor érneiért rothadó viszonyok között évtizedekig szabadjára becsmérték, mostani háborus szörnyü megpróbáltatásainkban mégis inkább gyermekkori öreg csendbiztosomnak kell igazat adnom . . . Ha az apacs-erkölcsök végzetes tanaival sikerült volna népünket megtéveszteni, a néprajzi muzeumokba került „táblásfokosokkal“ együtt „csak a fejét üsd“ hagyományokból tökéletesen kivetközitetni, kíváncsi volnék én, hogy a bőrünkről, sorsunkról oly fogadatlanul és vakmerőn osztozkodó prókátorjainkat ugyan kik védnék meg mostan a kozák és egyéb szibíriák hadak nyájas öleléseitől?

*

Higyjétek el tehát nékem, ugy helyes, ugy kívánatos, sőt fenmaradásunkhoz okvetetlenül szükséges az, hogy a mi népünk, a mi nemzetünk katonája: a baka, a huszár, a tüzér különbnek, elsőbnek tartsa és higye magát minden más egyéb nemzet katonájánál. Mi csak maroknyi nemzet vagyunk a hatalmas népek tengerében, s ha a mi bakánk, a mi huszárunk, a mi tüzérünk ellenségeinek tömegét félszszel számlálgatná: alólrakerülnénk. Ám Hadurnak ez a kiválasztott népe, méltóságos büszke uri népe mindig, bármely ellenséggel szemben is kész lévén megtoldani rövid kardját a győzelemre teremtett egész férfilelek ama bizonyos perdöntő „egy lépésével“, nem ismervén az ördögi félszet, győzedelmeskedik, bármely veszedelmek között fentartja magát és táblásfokos hiányában is ragaszkodva szívosan atyáinknak „csak a fejét üsd“ hagyományaihoz: — puskatussal, sáncásával is diadalmasra verekszi ki magát a magyar baka és huszár . . . Mi pedig részünkről, a piaciás olcsó becsmételgetések helyett, örüljünk, hogy ez még mindig így van és hogy a fokosnak fénykorából visszamaradt sugarak, büszke szép, harcias legendák maiglan így felmelengetik népünk zuzmarától lepett lelkét.

A táblásfokosról ha már ennyit beszéltem, ráadásul ideiktatok még egy régi-régi bicskás nótát. Ebben a nótában is szófordul a fokosról, de meg mert hajdani békés, jóbortermé esztendőKben Szegeden a felsővárosi Lippay Pétörék, gyékénykaszinós Mónus sógor, Csányi Agó

nénénk barátságos csárdáiban Tömörkény István kedves iróbarátunk is sürjen eldalolgatta a verssoroknak kellő megismélteléseivel, hát még inkább szeretettel iktatom ide a nótát:

*Mátészalka gyászba van,
Mer egy legény halva van.
Még szeredán délután
Maga ment a lú után.
Utána ment az anyja:
— Pesta fiam, gyér haza!
„Nem megyek én ma haza,
Vért iszom az éccaka“...
Csütörtökön reggelre:
Páros kés az szivébe,
Rézfokos az fejébe . . .*

Kedves lelkeim, hát ilyen, ilyen volt az a táblásfokos.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A váci vizimolnárok.

1915. május.

Ide Budapesthez alig jó ugrás a Tabánra emlékeztető kanyargós sárga sikátoraival, ódon templomaival, százestendők óta megkövesült mozdulatlan vén hajlékaival: Püspök-Vác. Még ottan használatban és köznépszerűség mellett duruzsolnak őrlős vizimalmok; persze a régi jómóddhoz, a régi, a Dunán óriás libafalkákhoz hasonlatosan széledező hajdani malomcsoportokhoz képest már felettébb megfogyatkozott számmal. Az 1830., 1840., 1850., 1860. és 1870-es esztendőknél Kresák, Tóth, Tokodi, Kamerer, Maizner, Krenedits, Kis, Dávid, Jungl, Gábrriel, Szedalik, Rittinger, Raider, Tordai, Havas, Belinyi, Bakai, Wohl, Kozma, Balog, Simon, Komman, Kampman, Krottentaller, Zerényi, Kollár, Jaska, Lehotzki, Kuzdi, Joó, Fehér vizimolnár dinasztiák leszármazói közül már alig néhányan üzik az ősöknek ezt a népdalokban, különféle csipkelődős és dicsőítő közmondásokban megörökített szép foglalkozását... Kisvácról Hevér István a fiával a dunai molnároknak még a régi tisztas rendjébe tartozik. Hevér István az idők változásával sem adott tul apáinak örökségén, hanem a korhoz fejlesztette vizimalom üzemét és felvette a versenyt a gőzerővel. Még idáig nem bánta meg merésznek, kockázatosnak tetsző vállalkozását Hevér István, a régi híres, tisztas céhbeliekre emlékeztető ezen derék magyar mester; hiszen apától örökölt öreg nagy malmához már a gőzmalomkorszaknak felhajnallásán még másik olyan vizimüalmot építettett és rendezett be, melyeknek párját, mását a mohácsi és bajai Dunarészekén kívül hiába keresnénk.

Hevér István és fia két malmán kívül még Jelenffyéknek és társaiknak van öt malmuk lehorgonyozva a váci Dunán. Ezek a Noébárcájához hasonlatos házhajók és a nagy hajtókerék tulsó végét megfektető völgy-, azaz inkább védhajón ringatódzós, iromba testű, remek malomkészségek a régi idők duruzsolós malomkövét összefoglalják az ujkor boszorkányos hengermalom készülékeivel. A meggondoltan ke-

vergő malomkövek lisztjét illatosabbnak, édesebbnek tartják a magyar asszonyok; de gyorsabb a hengerek munkája, szitáival az inasok és az asszonyok dolgát is egykalap alatt elvégezi... Hát a Hevér Istvánok kívülről öregesnek tetsző, belső őrlő-berendezésükben azonban korszerű vizimalmaiból, — hiában füttyögetnek, hiában süvöltöznek a széles Duna-mentén is füstös gőzmalmok, — nem fogyatkozott el az őrleni való s nem pártoltak el a „szeres“-ek. A váci hét vizimalom még fentartja magát és gyarapítani fogja ezentul is szorgos gazdáit. Nem az őrlés hiánya miatt áll a garatja, s csukva vizrenyiló ajtója mostan is az egyik szélső, a parthoz közel kihuzott vizimalomnak, hanem mert fiatal gazdáját és legényeit mind elvitték a muszkát s rácot verni katonának, alsóváci Hevér István molnár-mesternek a fia és veje szintén így odakatonáskodnak.

*

A partról, széles öreg csónakon vastagbajuszu vén molnárlegény szállított be a fekete szoknyás piarista tanár Divényi Gyula páterrel együtt a vizimalomhoz. A malom enyhős, lisztes illatját tele tüdővel szívtam be, a tele zsákok, a kerekék, a korongok, garadok, mércék, hambárok között fel s le a lépcsőkön, ahogy itt bujkáltunk: rántapadt az édes liszt... A fekete piarista reverendán igen mulatságos fehér foltokat kerekített a felülről, alulról, oldalról, mindenhonnet kavargó, szállingó áldott kenyérliszt-por...

— Pedig nekünk még a kefének is lisztes, — mosolyogta hamiskásan a mi tarka mivoltunkat Hevér István. Midőn pedig a malompadon fent a „legényszobába“ is benéztem, — a Dunára pislogat egyetlen homlokablaka, asztalkából, két padból, juhbőrbundával, pokróccal letakart két ágyból, guggonülő kiskályhából, furkósbotból, pár molnárszerszámából, főzőbográcsból áll ezen mesebeli Robinzon-hajjószoza berendezése, — jóízű magyarázatokkal Dékán gazda, a hegyes feketeszemű, tetőtől-talpig merő lisztesfehér öreg molnárlegény szolgált; például így mondottam én:

— Ezen a kis dobkályhán még krumplit is lehet sütni...

— Nem szereti a molnár a krumplit, — egészséges, fehér fogsorát rám vigyorította Dékán, — a hust szeretjük mink, no meg a turóscsuszát... Kora tavasszal és késő ősszel a melege is elkél itt a kályhának, éjszaka élesebb ám, hegyesebb ám a hideg a vizeken és hogy fuj, hogy sir-ri a szél a fekete Dunán. Nyiszorog a vizimalomnak minden eresztéke, olykor neki-nekikoccan valami a hajóház vízbe süllyedt alsó fájának s falának, a vaksetét éjszakában, úgy lehet, valamely uszó emberi holttest nem találja utját?...

Malik Pista Ferenc váci révfelügyelő, aki annak idején maga is a vizimolnárságon kezdette és később mint váci uszómeister temérdek öngyilkosjelöltet és titokzatos holttestet kifogott a Dunából, ezekről az uszó holttestekről beszélte az érdekességet, hogy míg a nők holtteste hanyatt, a férfiaké arcafordultan uszik a mormoló hullámokkal. Az öreg viziember Malik szerint: ennek az érdekes, titokzatos jelenségnek, — mert mindkét nemű gyermekholttesteknél is ugyanez az eset, — magyarázatját még senki nem tudta megadni, hát én is csak egyszerűen közreadom.

*

— A háborus idők a vizimolnárnak is megnehezítették az életét, — beszélte barátságos portáján, „molnár-ozsonna“ közben Hevér István (a kékszemű szép Pepike, az öreg molnár bájos fiatal menyecske-lánya ropogós pörkölt szalonját, gyenge zöldhagymát, felséges friss rozsos barna kenyeret, váci sillert szolgált fel még az asztalra kiterített régi öreg céhirások és könyvek mellé), — mert még hagyján, hisz ez hazafias kötelességünk, hogy katonának viszik el a molnárokat, de sem örölni, sem lisztet eladni nem szabad most hatósági engedély nélkül... A mostani időkben bizony nem egészen talál ránk a paraszti közmondás: „viz hajtja, könnyű a Duna-molnárnak...“ A malomkerékbe is beleakasztják most már a görbe paragrafusokat többször olyan irodai urak, akik életükben — úgy lehet — még vizimalmon sem jártak... Mindamelllett a legnagyobb ellenségünk nekünk a tűz és télen a jég, hej, egy-egy szörnyű jégzajlás de sok derék, százados fáju vizimalmot megpörcögtetett már...

Mint malmai a Dunán, a törzsökös magyar dolgokról, az életet megnevesítő ernyedetlen, sikeres és hasznos munkálkodásról oly elandalítóan, a lelket elmélyesztően duruzsolt, beszélt a halkszavu, komoly, méltóságos öreg magyar vizimolnár. Az asztalvégről Pepikének, a kékszemű, szép, kedves menyecskének a karjából pufók fehér kis fiugyermek — az „unoka“ — nyujtogatta felénk ártatlan kövér kis kezét; vajjon érzik-e ezek a gyermeklelkek, hogy apjuk, bátyjaik oda-küzdenek, odaharcolnak érettök, ennek az oly sokáig, századok óta kiskoru szegény magyar nemzetnek szebb, szabadabb, boldogabb jövőjéért?

*

Mendegéltünk a magyar Dunaparton, tuluét a Vértes-hegyek zöldjéből Tahi-Tótfalu fehér házain, lentről a hajlatnál Verőce sugártornyán a békés köznapi élet mosolygott... A „Vadrózsa“-csárdánál,

a váci rév előtt, a magyar vizek folyása mellől oly jól ismert és népszerű Nepomuki Szent János kopott kőszobra került elénk.

— Más időkben, más májusban erre a kopott kőszoborra is sok kövér virágkoszorút fontak, — szólt a belisztelt feketereverendás piarista tanár, váci Divényi Gyula, — ugyanis a vizimolnároknak százados régi ünnepnapjuk május derekán a Nepomuki Szent János névnapjának alkalmatossága . . .

Már lemenőben volt a nap s midőn a régi vizimolnárok beszélgetése in és hagyományain elmerengtem, a folyó mély tükkréből mintha csak ezernyi lihogó mécsláng lobbant volna fel . . . Az illatos tarka májusi virágok pompáját, a muzsikaszó mellett vigadozó magyarok káprázatos felvonulását, a folyón kivilágított csónakok sürgölődését, az ezernyi mécsláng fényárjától körülragyogott vizimalom-tömegek rejtelmes, sejtelmes pogány-templomi feltündöklését a májusi estén, mint hazája földjébe s nemzete életerejébe szerelmes ifju poéta: mámorosultan élveztem.

OSZK

Tanyai magyarok.

1915. június.

Azoknak az időknek a történetét körülbelől lezárhatjuk, mikor még a tanyalakó magyarság élete a pusztázásnak szabadosságait ölelte fel, inkább a dologkerülést fejezte ki kalandos, regényes pásztorkodásaival. Elmúltak az idők, mikor még a valóságnak megfelelő képet festett a nóta:

*Eltörött a kutam gémje,
Hol itatok holnap délre?
Szilaj a babám marhája,
Nem szokott a más kutjára...*

Manap már a szilaj falkák nyomán kies erdőségek, patyolatfehér tanyás-berkek szövődnek ölelkező ékes palástjaul a hajdani sivó homokpusztának, melynek egykor a gyékényes tófenék és buckák ormóján kénsárga csengősvirágu ökörfarkkóró voltak vadas diszei... Ma a milliónyi gyümölcsfák és szőlőtőkék husos gyökereiből lomposan, kövéren ringatódnak a zöld levelek, mintegy koszoruzva az áldott munkát, melyet hallgatag elvonultságában céltudatosan végez Árpád ágyékából a Szeged határára kipattant ezen erős magyar nép, az Ound vezér korából fenmaradt: Arany, Akacsi, Agazó, Agor, Bajcsi, Buza, Bende, Bor, Bokor Bóka, Bercsi, Csebi, Csomor, Csudi, Csuki, Csiszár, Dajka, Dóka, Demesi, Dorozsma, Doma, Egöd, Elkes, Erős, Forró, Fejes, Fügedi, Fergedi, Gémes, Gombos, Halász, Hagyóka, Hende, Hanga, Horogszegi, Högye, Huszta, Iratos, Jámbor, Jakó, Kapocsi, Kardos, Kerepes, Keres, Kopasz, Kara, Lábadi, Lantos, Magyar, Masa, Maksa, Maróti, Monos, Meszes, Markos, Matkó, Monor, Makkos, Nyerges, Nyilas, Okos, Pete, Piros, Pokol, Pintes, Pálfi, Palásti, Patkós, Rózsa, Rozsos, Szívós, Szili, Szondi, Sima, Sajti, Sodi, Sárkán, Tomboló, Tarhós, Törtel, Tarka, Torkos, Toppantó, Turi, Takó, Vas, Vid, Vig, Vén, Végi, Varjas, Zombori, Zákán, Zathai, Zonda, Zubor pogányos

ősmagyar családoknak ivadékai, elegyülten a fekete kunok parázsos tüzvérével... Darumadár vadluddal ha párzanék, a magas felhőknek akkor támadna talán hasonlatosan szívós, büszke és magánosan királyi népe...

*

— Urak a papok! Urak a papok! — régen ezt karattyolták a béka kórusok, ha azonban most hallgatód meg a békaságot piros naplementi fénynél a nádastó partján, másik dicsőeneket hallhatsz, pajtás.

— Urak a parasztek! Urak a parasztek! — a független, a szabad, a maga emberségéből és iparkodásából dúsan gyarapodó tanyai magyarság urimivoltáról brekegnek a békaságok is. Fogsorodat azonban ne igen mutogasd nekik pajtás, békakoméki pislogató szemében varázserők rejlenek, azoktól kihull harapós városi fogad — pajtásom. Nádastó partján, piros naplementi fénynél, patyolatfehér tanyaházak ligetjai között elmerengve, mint a gyermek megszelidülsz, pajtásom és kezded megérteni, megszeretni, aranyos oltáraidnak felé helyezni a füstös, komor, rideg népet, melynek szeme, szava öklelőre áll.

Ezek a füstös magyar parasztek most a nagy vérszüretben színültig szűrik a halál taposó-hidját. A határokon százezzrel, milliomjával ontja vérét a magyar parasztk, otthon pedig a kamrát, pincét, ládafiát töltögetik tele dús vagyonnal és közelget az idő, midőn a tanyaházak tulipántos nyoszolyáiból felcseperedik a tanultságban is elől járó szilárd, kemény, öntudatos nem alkuvó ujnemzedék, mely Árpád örökét az egész vonalon visszavivja Árpád népének... A parasztk őseket, a parasztk erényeket azontul dicsőíteni fogják majd a költők, a tudósok sem rekesztik el őket szűk néprajzi muzeumokba, hiszen a nemzet dicsőségesebb történelmét tavaly nyár óta magyar parasztek csinálják, kik a nagy vérszüretben színültig szűrik most a halál taposó-kádját is.

*

Amit Magyarország földjén termelni lehet, ezt a legkülönfélébb termést kivarázsolja, előhívja csak kisebb részében „fekete“, nagyobb területére homokos földjéből és határából Szeged magyarkja. A százhuszezzernél szaporább szegedi magyarságból negyvenezer főnyi állandóan kintlakos a Felső- és Alsó-tanyaságon. Nagyobb része kisbirtokos, vagy kisbérlő a szegedi földműves magyarságnak, akiknek keze alatt harmatos kertként virul ez a Kecskeméttől Szabadkáig elterjedő fejlődési határ. A 146.694 katasztrális hold földből 76.416 hold az egyes polgárok birtoka, a többi a „városé“, de ebből is 46.338 hold bérföld és leginkább kisgazdáknak a gyarapodását szolgálja gondosan meg-

munkált hantjaival. Közlegelők, erdők, vizek, utak kötötte le a határ többi részét, a „városon“ kívül egyéb nagybirtokosa nincsen ennek a földnek. A felsőtanyai Szél Sándor gazda szavai szerint „még a bugyogós ur is rezdás parasztból cseperedett fel ezen a tájon és szarvok után ítélve, leginkább csak az ökrök voltak itt cimeresek...“ A Lászlók, Krisztin Német Lukácsok, Masák, Tápaiak, Szélek, Füzök, Papok, Novákok, Kispálok, Adókok, Lippai-Nagyok, Kordások, Veszelkák, Kovácsok, Szücsök, Fogások, Csányiak, Ördögök, Sávaiak, Tóthok, Wolford-Sátányok, Polgárok, Imrék, Pálfiak, Petákok, Bokorok, Vetrók, özvegy Magyar Imréné, (ki 462 hold földjével a „város“ után következik), tartoznak a száz holdon felüli birtokosok sorába. 101 holdtól 355 holdig váltakozó terjedelemben oszlanak meg a felsorolt családok birtokai, jegenyefás tanyáikkal a vagyonszerzésre még inkább buzdítva a fáradhatatlan, törekvő és takarékos aprószenteket, akik ma nap már a külsőségeken sem holdanként, hanem négyszögölével számítják a mindennél becsesebb föld árát. Ezeket a füstös magyarokat a háborus idők sem zökkentették ki a kerékvágásból, míg a fiatalabbak vérékkel áldoznak a „hazáért“, az otthonmaradottak: öregek, nők, gyermekek lankadatlanul folytatják a gyűjtő és szerző munkálkodást. Az egyholdastól az ötvenholdas gazdáig, vagy az ötholdas kisbérletől feljebb: ritka az olyan tanyai magyar, kinek megtakarított ezrei nem volnának. Tíz-tizenötezer forintnyi „heverő pénz“ még nem nagy gazdagság a szegedi tanyán; hiszen lovát, barmait, disznóját, szemes terményét, borát, kerti veteményeit, szénáját, aprójószágait értékeikben emelték és kapósságra fokozottan kelendősitették a háborus idők is. A Fehértó mellékén például régi „birkás gazda“ Karácsonyi-Dili Gergő uram, 1500 birkát manapság is terelget a szikvirágos, jószagu legelőkön és mert darabonként megadtak 10 forintot egy birkájának a gyapjáért, mint „heverőpénzt“ kerek tizenötezer forintot kezel fel és szállított be az idei tavaszon az öreg „Szeged-csongorádi takaréka“... Tizenötezer pengő forint nem csekély pénz tul a Fehértón sem... Belenéztem ennek a „tónak“ a szőke vizébe is, Landgráf János országos főhalászmesterünk, hozzád sóhajtok (ugyis, mint barátja a paprikáshalnak és kapros turóslepénynek!), ó, mikor telepítitek már tele kövér potyákkal ennek a szőke nagy vízállásnak harmadfélezer holdas medencéjét?... No de nem kalandozom el tovább a szép szegedi határ kihasználatlan Balatonján, visszatérek Gergő bátyánk nádfedeles „szállásához“ és a távolból megemelintem feléje kalapomat. Utóvégre s elvégre az a gyapju árában váltott tizenötezer pengő forint nem csekély pénz tul a Fehértón sem, különösen, ha hozzávesszük, hogy bár nyírottan birkái is megmaradtak Gergőnek és Rotschild legyen,

aki azokra vásárt tudna csinálni most; midőn Gergő gazda a tejen turón, sajton is jól megforgatott pár „szakajtókosár“ garast, a birka-ízéssel*) meg földjeit kövérítheti... No meg hogy igénytelen, szerényke állat is az a birka, a vizszélen, mezei utakon, árokparton is elszéledzik naphosszant. de hát még éjnek idején az árkontultra is — becsapongva!... Onnét az árokpartról keltették fel egyik télen Karácsonyi-Dili Gergőt, bundában végigheveredett s elaludt a havon az öreg juhsgazda, hát, hogy ott meg ne fagyjon, felkeltették az arramenők.

— Minek keltettek fel kendtek, — mérgesen tápázkodott fel a hóról, mérgesen dörmögött az öreg, — amikor olyan szépet álmodtam... Azt álmodtam, hogy a menyországban vagyok, a birkáim meg a tilosban járnak; de micsoda gyönyörűen is csengett a vezérüröm kolompja... Hej, minek is költöttek fel kendtek!

*

— Hó! Megállj utas, ha a Felsőtanyán Bárkányi Pista háza előtt viz el gyanutlan utad. Érdemes a Bárkányi tanyánál megállanod. Még a távoli szent Keleten, Árpád bejövele előtt imádta e nép a felkelő napot, melynek ösztönszerűleg áldást int manapság is a tanyák, a puszták közmagyarja, midőn szembenézvén vele, két kezét hódolattal homlokához emeli. Vándor! Érdemes, méltó a Bárkányi Pista tanyájánál megállanod, hiszen a házvégéről, — miként szegedi gazdák házában bent a városban is megláthatod, — az áldott, az imádott Nap szeme szétlővelt sugaraival mosolyog feléd, ámde Bárkányi Pista házában ékesen piros-fehér-zöldre is ki vannak pingálva ezek a nap-sugarak, hogy tudja meg minden arrajáró vándor, miszerint Bárkányi Pista nemcsak eredendő magyar, hanem hűséges „48-as szavazó“ is egyszemélyben... Kovács-Takács Pista, a templomatyja meg bezzeg „avaskazlaival“ kérkedik, Kovács-Takács Pista gazdának ötven év körül taposgat már a fia is, hanem azért kerülközik olyan avaskazia, melyen már az apja ideje óta mindig gólya költ; a gólyák szokásait tehát aprólékosan és szeretettel kitanulta Kovács-Takács István.

— A gólya minden pünkösdkor ledob egy fiat a fészekből: áldozatul, — vallja hittelt az öreg, — s nagy baj az, mikor erről megfeledkezik, az egyik esztendőben midőn nem dobta le az ábrahामी áldozatot, a határt elverte a jég, a gólyákat is agyonpacskolta a fergeteg.

*

Becsey Andrisnak meg a táncos lovait, sallangos lószerszámjait, pillangó könnyű kocsiját bámuld meg, vándor, midőn feketeszemű kis feleségét, a régi jó cimborá és elvtárs Szécsi Márton lányát be-repíti a „városba“...

*) A szalmás, szénás hulladékot, összerágott csörmelékot nevezik így a Hajduságon.

Szél Gergő sem áll hátrább a gazdagságot illetőleg az elsőknél, ha netalán a Dobók, Wolford-Sátányok az Alsótanyán mindjárt hiresebb lötenyésztők is a Szeleknél. Nagygazda Vetró Lajosnál és Vetró Sándornál meg a testvéri megértő szeretet nemes jellemvonásait becsülheti minden emberséges ember; mikor a Sándor iskolákat tanult, Lajosék dolgoztak helyette és a közösből fedezték a Sándor iskoláztatásának költségeit. Arra felé jártában Csernoch János primás, még csanádi püspök korában, megdicsérte és megbámulta a Vetró Sándor szegedi tanyásgazda „nagyon szép nagy könyvtárát...”

Az iskolajárt, a tanultabb ember ma már nem fehérholló a szegedi tanyán, eltekintve, hogy az elemi oktatást több mint 70 népiskola szolgálja odakint, — gimnáziumot és szakiskolát mind sűrűbben látogatnak a módosabb gazdák fiai, így a fiatal Kordás Antal (a Mihály fia!) is, ki jelenleg honvédszászlósi rangban vitézkedik, egyetemi bölcsész-tanulmányok végzése után vonult haza felül százholdas birtokán gazdálkodni. Aki nem ismeri az előzményeket, az ekével ballagó napbarnított sugár ifju gazdálkodóból aligha nézné ki a — pesti bölcsészt, hiszen szerénységével ma is szinte diákos megjelenésű ez a fiatal nagygazda.

A rétek, vizek, nádasok mentén különösen erős gyökeret eresztett egyik-egyik család, a Tandari-szék, Ösze-szék, Doma-szék, Makraszék, Móra-szék, Tari-szék, Győri-szék és több más nevezetű helyek így örökítődtek a pusztán. A tanyai magyar pihent esze és éles nyelve a csufolkodó nevek osztogatásával sem fukarkodik egyébként, ha például a Felsőtanyán tudakozódol a tanyai világ egyik első birtokosa és nagygazdája: Tóth Antal uram után, csodálkozva révedezik rád mindenki, ellenben „Nátha Tóni” felől érdeklődve, az öklömnyi fickó is megmutatja neked a szép Tóth-tanyához vezető utat, melyen a boldogult Lázár György polgármester is sűrűn elkocsizott a tekintélyes nagygazda látogatására... A csufolkodás olyannyira nem ártott az Antal gazda tekintélyének, hogy lakodalom, keresztelő, névnap nem igen eshetett meg tanyáján a polgármester részvétele nélkül. Ez a Tóth Antal egyidőben a Győriszéke kapitányságnak is feje volt, — járasonként a tanyai kapitány és néhány esküdt gazda alkotják kezét-lábafejét a külső közigazgatásnak és mint kortesintézmény is jelesek... Nátha Tóth Antal kapitányi testületét még a régi időben nevezték el „Sziartos város tanácsának” a mókás tanyaiak, — Görbe Bandi, Bozóki, csigerbíró Repeczky, jedán Szakál, mestőr Pista, tülökorru Vajda Pista, ártánfogu Biczók Jóska, illikbajusz Kónya Miska, inekszcelszisz Szűri János, miatyánkhabzsoló Osztián János voltak a kiválóbbak emez „tanács” tagjai közül.

Magyar tanya.

1915. június.

Szatymaz, Fehértó, Alpár, Neszürjhegy, Kettóshalom, Makraszék, Ószeszéke, Szirtos, Gajgonya, Bogárzó, Csöngöle, Órhalom, Majsai hármas, Feketehalom nevezetű tanyai kapitányságok mellett a gyümölcsösökkel gyönyörűen fásított, szőlőkertekkel dusan betelepített Balástya-kapitányság is egyik kedves része a közigazgatásilag szervezett Felsőtanyának. Ezen halmos, völgyes, patyolatfehér tanyák közé beékelte nádasokkal, gyöngyös vizű tavacskákkal ékesített bujazöld növényzetű síkfeldön a honalapító ősök lábanyomától szentelt minden fekete rög és lágyan összefolyó homokbarázda. A hétvezérek és Árpád fejedelem vérszerződéséről nevezetes szeri-pusztának kiegészítő része Balástya és ezelőtt a Gajgonyával együtt Pusztaszer-kapitányságnak említették, hol a szegediek mende-mondázgatása szerint: már a régi pogány magyarok gyümölcsös erdőket találtak és tartottak fenn... Balástya-kapitányságban Szeged város nyugalmazott főszámvevőjének a városát tovább-mint negyven éven át hűségesen szolgált Fajka Jánosnak a tanyája a leghíresebb s egyik legkedvesebb „szállás“, hol az évtizedek folyamán kegyelmes urak és püspökök sűrűn megfordultak, bár a tanyaház vendéglátó gazdájának természetes, egyszerű magyarságán nem változtattak az idők és emberek, Fajka János tekintetes ur vénségére is megmaradt mosolygós kékszemű, eleven józaneszü, mindenkihez derűs, szívélyes kedvű, őszinte szegedi magyarnak, ki fás tanyáján, a szegedi futóhomokhalmokon igazán csodaszép kerti gazdaságot varázsolt elő. Tizennyolc katasztrális holdnál nem igen nagyobb ez a kedves kis kertgazdaság, de midőn gyümölcsösében (lehet vagy négy hold) érni, hamvasodni, pirosodni kezdenek az ősfajta: törökbálint, sikulai, szercsika, pogácsa- és véralmák, pizstrángkörték, édes illatukkal messze elárasztják az egész Balástyát és a főszámvevőné „tekintetes asszony“ kedvezőbb gyümölcsstermelő esztendőben kilencezer korona „tűpénzt“ is kiárúsít innét az — almából... A „tekintetes ur“ templomnagyi pin-

céiben meg egymás háta megett felállítva sorakoznak az avas, vén borokkal tele potrohos nagy hordók. A nemes borok illatától édes-sűrű ennek a terjengős pincének a levegője.

A „buckai“ néven ismert vékonyka siller italok mindinkább félreszorulnak a szegediek borgazdaságából, a régi könnyebb magyarka, kadarka fajok mellett a nehezebb, vastagabb rizling, kövidinka, veltelini, ezerjő, zöldszilváni, mézesfehér, mustos, muskotály-tőkék gerzdjeit szüretelik és honosítják ma már több előszeretettel és üzletileg bevágó okos számítással. A haragos sötétpiros oportót is megtaláljuk a Fajka főszámvevő pincéiben, melyek magok kincsetérő, érdekes, erős építkezések a tornácos öreg tanyaház alatt, a futóhomokdombok laza tömegeibe szilárdul, századokra biztosan beásva... Nem a napidivatnak épít s alkot a szegedi magyar, fiuágra számít minden kapavágásával ez a nagyjövőjű, biztos előremenetelű gyönyörűséges faj, melynek mindamellét megható a ragaszkodása a — régihez... A szegedi gazdák a török uralom előtt a Szerémségben üzték a szőlőmivelést s bizony azontul, azóta temérdek megpróbáltatáson és pusztuláson ment át ez a nemzet és Szeged város, hisz' a szegedi gazdák szerémségi szőlőbirtokai századokkal ezelőtt idegen kézre kerültek, százszor új gazdát cseréltek, mégis most én az öreg „tekintetes ur“ pincéjében több potrohos hordóra láttam felírva „szerémi“ megjelölését a századok előtti összeomlásból megmentett, a szülőföld határába is áthonosított magyarka, illetve szlankamenka ősrégi tőkék borának... Hát nem megható, nem tiszteletreméltó bájos vonása ez a különben józan magyar léleknek, midőn hasznosítójá szőlőkertjében is így s ennyire meg tudja becsülni a régít, az ősit?

*

A tornácos tanyaház belső udvarán száz dézsányi leándervirág alkot igen eredeti, vén fáinak virázásakor a maga nemében páratlanul csodaszép, illatos, látványos fasort. Csernoch János hercegprimás, midőn csanádi püspök korában egyszer a Fajka-tanyán kint ebédelt, megcsodálta az akkor teljes virágpompájában kibontakozott oleánderfasort.

— Nekem is sok szép leánderem van, — mondotta elámultan a püspök, — hanem ennek a kettős fasornak a szépségét, gazdag pompáját meg sem közelítik.

Pénteki napról azért is emlékezetes maradt az öreg „tekintetes ur“ tanyáján ez a püspöki ebéd, mert a főpapok itten — a böjt dacára — a húst is megették. Igaz, hogy állítólag feketelábu vadkacsát tálalt a főpapok elé a tekintetes asszony, már pedig ez olyan ritka csemege,

hogy ezt az egyház törvénytévő atyái a halakkal együtt a bőjtös eledel-
lek közé sorozták.

— Feketelábu vadkacsa, ehen, heh! — az öreg tekintetes ur a tor-
nácós asztalvégről mosolyogva hunyorított rám, — gojzer volt az...

Node azért a szegedi furfangos vendéglátás miatt ne rémledezzenek
és riadozzanak felettébb a kegyes hívők; Csernoch primásék a bőjt nap
megszegése miatt azért korántsem estek kárhozatba, hiszen az egyház
utasembernek megengedi bőjt napon a husevést.

*

Bámulatos és csodálatos az a buja szép, változatos gazdag növényi
élet, melyet a szegedi nép a sovány futóhomokból, az alföldi perzselt,
tikkadt medencének Szahara-sivatagjából alig félszáz év alatt elővará-
zolt. A „tekintetes ur“ balástyai homokján a hársok, a platánok,
ragyogó kék és zöld fenyők legkülönbélebb faju üde óriásai, s nyárfák,
nyírfák, tölgy, vadgesztenye, mogyoró és birscserjék az őspark olyan
diszeivel, bájaival andalítják el és lepik meg az embert, hogy a homo-
kot és az embert, kik a sivó pusztát megtermékenyítették és a paradi-
csonkert szelid bájaival felékesítették, szerettem volna megcsókolni...

— Tessék csak jönni, mutatok valamit. — Méheséhez a szőlőskertbe
vezetett az öreg tekintetes ur s ez egyszer először büszkén villant fel az
okos, nagyapós kék szeme. — No, látott-e már ilyen méhítatót?

— Hisz ez maga egy dal! A legfőkételesebb költemény! — Hálásan,
hódolattal kapcsoltam megértő tekintetemet az öreg tekintetes ur mély-
séges kék szemébe; éreztem, hogy a költői, művészi hajlandóság és
érzék minden magyar szívvvel együtt születik... Vén nyárfának go-
rombán faragott, podvás, csonka törzsében csillogtatta hűs vizét a
lapos, óvatos mélységű méhítatóvályu, melyben a bársonyos élőzöld
mohából keskeny, karcsu árva-gyékényszálak sudárazottak fel és a kék-
virágos réti vadnefelejts kövér zöld levelei szerelmes szép lányként ha-
joltak a moha közül kicsillogó hűs vizre. A kék nefelejtsvirág illatos
árnyékával érző lényhez hasonlólag oltalmazta a felmelegedéstől a
méhikék italos vályuját.

— Hát nem szép, nem kedves ez, kérem?

— Nagyon szép!

— Csak legalább a gyermekeim is szeretnének méhészkedni, —
mondta, maga elé elmélázón, az öreg tekintetes ur, aki, hogy megismer-
jék, esténként még belehelgetett a méhkasokba, — engemet maholnap
sorra kerit a kaszás, s ki tudja? . . . Hiszen a gyerekek leginkább csak
a készre, a mézesbőgrével szoktak előállítani; s ki tudja, mi sors vár
az én hűséges, dolgos méhikémre és madaraimra?

Az öreg tekintetes ur tanyájának udvarán ugyanis százával búgnak, kerengenek a legváltozatosabb fajtájú galambok. A kalitkák meg a tornácon és az udvart árnyékozó hársfa tövében a stiglicék, cinkék, pintyőkék, veresbegyek vidám, tarka csoportjától hangosak, a gerlicék és vadgalambok is az időt őrlő hangon búgnak, őzike mekeg, hátul a baromfiudvarban vadludpárnak a tojója nyögdcéseli szabadság és messze vizek után vágyakodó, zörömbölős egyhangu notáját, — mintha csak egy megereszkedett bőgőhúrt zörgetne valamely láthatatlan kéz...

— Hej, te Klárika, vigyázz a galambokra! — a feketeszemű fürgecsik kisunokának szólott ez az intelem, mert az asztalokon fehér abroszokra kiteragetett friss tarhonyatésztát falánkul kerülgették a galambok. A barna Balog Etel ugyancsak gyurta ezt az izes, eredeti magyar főzőtészta csemegét, — 25 kiló liszthez 45 tojást ütöttek le, tehát nem a sáfránytól sárgult meg, hanem a napsugárnak illatát és aranyszínét is magába szivta ez a kásás apró, tojásos finom tészta, melynél a jó kigyuras egyik főbb kellék. Balog Etelék oda-előbb disznóbőrből feszített bőrrostán dörgölték át a tarhonyatésztát; azért is volt jobb a drótszövésű rostánál az ilyen régimódis tarhonyakészítő bőrrosta, mert a dörzsölgető, morzsolgató asszonyok tenyerét nem törte fel a disznóbőr... De már ismét hallszik az öreg tekintetes ur szava is, — hej, te Klárikám, vigyázz hát azokra a galambokra.

Attértünk a tanyai magyar nép vagyonszerző képességeinek megbeszélésére... Józan okosság, takarékoskodó szorgalom, minden alkalmat kihasználó élelmesség a földnek rajongó szeretetével és igénytelen egyszerű életmóddal párosultan mozdítják elő a tanyai magyarok vagyonosodását. Ezek a szívós, egyszerű földmivesek még a háborus idők fergetegei között is fokozták jövedelmüket, Árpád hódító vére és ereje a szegedi pusztán csodákat művelt és követendő példákat mutat nemzetünk összeségének.

— Kedves főszámvevő uram, hát most ezekről a kérges vagyonszerzőkről is beszéljen nekem!

— Jól van, no!... Elmondom a Gera Ferenc esetét... Ezernyolcszázkilencvenben kapásnak szergődött hozzám kevés cókómkjával, dolgos feleségével, s erős két karjánál nem volt egyebe. Még irni, számolni se tudott Gera Ferkó, — a numerust sem ismerte... Hanem kilépéssel már akkor is ki tudta számítani, hogy milyen terjedelmű lehet egy-egy földdarab, amit munkálnia kellett, tehát józan számítás nélkül egyetlen kapavágásba sem fogott scha és husz év sem telt bele, jómódu tanyásgazdává küzdötte ki magát. Tizenhat katasztrális hold földje s

megtakarított pénze van Gera Ferencnek! Patyolat fehér tanyáját, gazdasági épületekkel kiépített udvarát rendesen körülkerítette. Kővér minden jószágá, — mert állandóan langyos vízben adja nekik az abrakot és minden csepp tejének az értékéről számolni tud. Célzatosan változtatja, kupeckedik a lovával, vásárt azonban anélkül soha nem csinál, hogy ne nyerne rajta. A háborus körülményekhez is mindjárt alkalmazkodott, nehogy elvegyék tőle, még idejekorán tuladott négy-ötéves lovain és fiatalabb csikókat vásárolt... A sovány disznóknak olcsó megvásárlásában és felhizlalásában is élelmes mester Ferenc gazda, ki a téli nagy pihenőkön sem lopta a napot, hogy földjét javítsa, egyenlősitse, télidőben hordogatta le a partot, a halmot aljas, rongyos, lapályos földjére. Az utszélről is lekaszálja a gazdátlanul nőtt füvet, nem restelkedik földig, porig hajolni az országuton elhullajtott trágyáért sem, melyet még drága pénzért is összevásárol a városiaktól... Az aprójószág tenyésztésének hasznával is tisztában van, semmi munkát és fáradságot nem kicsinyel le, melynél garast foghat, úgy tartván, hogy a sűrű garas gyümölcsözőbb befektetés a ritka forintnál és ezenközben figyelme mindenre kiterjed... Nem elégszik meg azzal, hogy januárban már csirkéje van, hanem nagyobb gazdasági gondjai mellett figyelemmel kíséri minden egyes tyukját, amelyik tyukja nem költ, vagy sokat kapar, azt menten eladja, mert az rossz tyuk. Egyszer kakast kölcsönöztem neki, — ugymond Fajka János tekintetes ur, — és jó idő múltán visszahozta az én Ferencem a tanyai nép harsány torku kántormadarát...

— Ez a kakas nékem nem megfelelő, — mondotta Ferencem.

— Miért ne volna ez jó kakas?

— Hát kérem szépen tekintetes uramat, ennek mind kislábu csirkéje van, már pedig az nem mutat...

— Ha így áll a dolog, akkor miért nem hoztad előbb vissza?

— Mert megnéztem a kakas kópétől szaporított tojásokat, s mindnek magja volt, — fejezte be tyukászati önvallomásait jó Gera Ferenc.

— Lássá kérem, a szegedi magyar tanyák népe többnyire mind ilyen, hasonlatos az én Gera Ferencemhez, hát természetes, hogy boldogulnak és a sivóhomokból elővarázsolták fejedelmi határunk áldott szép, gazdag paradicsomkertjét... Már este tíz órára járt az idő, mikor mondókáit befejezte az öreg tekintetes ur.

— Gyerünk aludni... Hanem, hahogy hajnalban felébredne korán, ajánlom, nyissa ki a szobája ablakát...

Én nem vagyok lusta alvó, hiszen régiebb életem, ifjúkorom ezernyi rózsaszála a pusztázó világhoz fűz, hát mostan is még Napfeljötté előtt felneszeltem és midőn az ódon butorzos tanyaszoba ablakát lankadt

pillával szétnyitottam, kívülről az éjszakai esőtől üdítő frissen, a rétek, a fás kertek vad- és szelid virágaitól illatosan áramlott be hozzám a mezőségek harmatos, tiszta levegője... Valahonnét a messzeséges távolból felvillant az ég alján egy verhenyeges fénysugár, szelid hirnökeként az isteni Napfeljöttének, melynek üdvözlésére dalt hangolt a tanyaház száz galambja, távolból a kakukmadár, tilinkós szavu rigó, vadgerlicék, fűrj, a vadludak, kofálgató kacsák, pintyőke, csizék, jázminus bokron a fülemile, anyjok hasa alól az istállóból a kis csikók nyerítőzgetve, még a bocik is a mekegős őzikével összepárosították ártatlan nyers hangjukat a felséges hálafohászokban a sugáros meleg, életcsirázató tüzes: — Naphoz... A rozsmézók és szőlőskertek között rejtőzködő mentavirágszagu tavakból is mélabús ümmögéssel fel-felcsattant a nékaság éneke és szememből kitörlődött az álomméze és öreg Fajka János tekintetes ur tanyáján megmámorosodtam a gyönyörtől, melyet e szépséges magyar föld, ez életrevaló nemes magyar nép iránti végtelen szeretet a győzelemben bizakodó lelkem mélységeiből felgerjesztett eme madárdalos, virágillatos, harmatos esőtől friss tavaszi Napfeljöttén.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Varju János piarista.

1915, június.

Kolozsváron, a házsongárdi temetőkertbe tavasz ébredtével egy igen derék magyar, tudós magyar piarista tanárt temettek el... Kolozsváron, a vadnefelejts-virágos házsongárdi temetőkertben századok óta porladoznak a legkiválóbb magyar szívek. Öreg néhai jó Herman Ottónak az atyamestere: Brassai Sámuel ur is ott nyugszik. Aki a „kéknefelejtsről“ olyan édes nótát dalolt, Bánffy Gyurka, a „Gyurka báró“ is ott pihent el, ahol tavasz ébredtével a piarista atyák sirja sorában Varju János tanárnak is megásták a „padmalyt“.

Kedves öreg Varju János barátom, te életedben is szeretted megválogatni társaságaidat. Kutató elméddel szerettél a tudós Brassai Sámuel urék nyomdokain járdogálni, vidám barátok között lelkesen s lelkedből el is nótázzgattál nótás Bánffy Gyurka bárókék urimódja szerint; ha tehát már halnod kellett, a kéknefelejts-virágos házsongárdi temetőkertben halálod után is méltó a társaságod...

*

Szeged, Vác, Debrecen, Kolozsvár nevezetesebb „stációk“ Varju János piarista közel harmincötéves tanári pályafutása alatt.

Az eleven kékszemű, horgas orru, jellegzetesen zömök magyar piarista tanárt minden állomáshelyén felkarolták, dédelgették a „jóvidék“ széles mosolyu és a nyíltszívűséget megbecsülő társaságai. Szegeden például, mint a dalos-egyesület elnöke, a hirneves „nagydalárdával“ népszerűsítette, hirdette a magyar dalos hang szépségeit. Debrecenben meg Jászai Rezsővel, a budapesti rendház mostani jeles „rektorával“, játékonycélú tudományos és művészi előadásokkal, hangversenyekkel toborozták össze, adóztatták meg a tüneményes „vigestéken“ felekezeti különbség nélkül felmelegedett és felmelegített, annakelőtte nagyon is széthúzó és hideg debreceni közönséget... Azután az írotolla sem igen hevert sehoh Varju Jánosnak. Sőt a magyar vidéki élet felpesztítésére — mindenik állomásán — szellemes tollal közreműködött. Tudományos képességeit, alkotó és írásművész tehetségét

gét azonban a magyar nemzet művelődésének történetét felölelő nagy munkája örökíti meg méltólag. Hiszen a tudós és hazafias magyar tanár letörpült, kishitű, megalkuvó, elférgesedett korban a nemzeti eszmények rajongó hirdetésével, a nemzeti virtusok bátor dicsőítésével készítette elő, vértette fel tanítványainak sok ezernyi fogékony seregét férfiasabb — magyar harcokra . . .

Hirtelenül, de bizonyára boldogan halt el a „nagyháboru“ világrengető zajgása között Varju János piarista. Még látta, még megélte, midőn az ő sok ezernyi tanítványai közül a hősöknek egész légiója támadt, akik éppen a nemzeti erények és erkölcsök győzhetetlen erejével vivják diadalmas harcaikat a drága magyar földért, melyből kincses Kolozsváron a házsongárdi vadnefelejts-virágos temetőkert is egyik századok óta megszentelt darab.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Eszterházy Pál.

1915, július.

Debrecenben a régi híres „Arany Bika“ fogadónak lebontatása és újraépítése előtti időszakából legendás mulatozó alakja volt és marad az immáron ősei griffmadaras sirboltjába megtért Eszterházy Pál gróf.

Túl a Dunánról, a pápai várkastélyból, özvegy anyjának szelid, meleg karjai közül jó tizesztendeje lángoló nagy kék szempárral, hetykén félrekapott piros sipkával, egész udvartartás kíséretében vonult be Debrecenbe Pál gróf, mint a kék dolmányos Vilmos-huszárok egyik legdélecebb önkéntese, majd hadnagynak is ennél az ezrednél és ebben a porfelhős alföldi ősmagyar városban maradt vissza.

Az öreg „Bika“ fogadó falainak megbontásához már köszörülgették a csákányt, mikor Pál gróffal feltámadott, s a pusztulásra itélt öreg csárda-falak közé bevonult ismét a „huzzátok cigányok estétől-reggelig“ nótás világ... Az Eszterházy-család ifju griffje lábával rugdosta szét az aranytömegeket a körulte lebzselő s tülekedő kapzsi varju, csóka, szarka seregnek... Kóji Komáromy György, vajai Ibrányi Ferenc (a Jókai „egy magyar nábob“ regényének modellje), pazonyi Elek ur, akinek midőn már mindenből kikopott, nagyvásárkor, ugyancsak a rikában a hálás Boka cigány ingyért rikatta a muzsikáját, mácsai Csernovits Péter, s mindnyájan azok a többi hirhedt nagy magyar pazarlók, akik a régi Arany Bikában kártyán, muzsikaszóval, pohárkoccintás közben falvakat játszottak el, ajtón- s ablakon szemétdombra dobálták a sáppadozó sárga aranyat, Pál grófhhoz társulhattak volna egyik-egyik veszekedett éjszakán.

*

Az egykedvű, józan Debrecenben Pál gróf volt a legnépszerűbb ember, mert az ő jóvoltából kutyapecértől feljebb seregestől sokan részesültek az Eszterházyak bolondosan guruló arányaiból... Pál gróf sima fehér leányarcával, oldalán egyik törökverő ősenek régi nemes

acélkardjával, mindig frissen, mindig nótásan, mindig adakozó aranyos marékkal virrasztotta át a civis-város fekete éjszakáit. Hajnalló piros-ság áradozott a kocsmák ablakából.

— Ejh, sohse halunk meg! — a szilaján mulatozó pazar régi uraknak ez volt jelszavuk duhajkodás közben, s debreceni tartózkodása idején Pál gróf is leginkább ehhez a mindentkockáztató duhaj-hiszekegyhez igazodott, meggondolatlanul titkos bánatok tüskéivel sebezve aggódó anyja szívét, s kárörömré hangolva azokat, akik a magyar erők és magyar értékek fecsérléséből mindenütt tolvajhasznot remélnek, a maguk előbbrejutását kovácsolgtják... Valóban: barátoknak szomorú, ellenségnek örvendetes látványosságot és tanulságokat kínált, midőn így a nemzet egyik első családjának sok kiváló tulajdonságokkal megáldott fia a dicstelen pusztulásba vezető utakon tévelygett.

*

Az Eszterházy-család kincses ládája mégis kifogyhatatlanabb volt, mint a Pál gróf pazarló kedve s szédületes ötletei; hát vagyoniilag sem Debrecenben, sem később (mikor a huszártiszti aranyzsinóros dolmányt már levetette, s amikor külön-hajón utazgatott ki Amerikába a Vanderbilt Gladys és Széchenyi László esküvőjére!) — nem mehetett tönkre, nem züllhetett el, sőt játszi életébe drágább eszmények ezüst szálai szövődtek. Még mint tiszt, az ugynevezett „darabont-világban“ tudatára ébredt, hogy nemzetével szemben is kötelességei vannak. Mikor ugyanis a darabontok védelmére — a debreceni magyarok ellen — az utcára Pál grótot kirendelték svadronjával s az ezredbeli Kállay Frigyes főhadnagy rangjáról lemondott, Pál grófnak is elmúlt a kedve a további szolgálattól... Visszatért a polgári-életbe. Egyideig Pesten és a külföld világvárosaiban mulatozott, mignem szerelmében és házasságában az Andrássy-család nemes leányával újjászületett és férfias, hazafias magyar uri mivoltában, értékességeiben: tiszteletünkre s szeretetünkre mindinkább több, nemesebb érdemeket szerezve: kibontakozni kezdett Eszterházy Pál gróf igazi egyénisége...

*

Ó, de mennyi tenger fájdalom és siralom szakadt reánk, midőn a trombitások megfújták a harci riadót, midőn a drága, szent határszéleken megdördültek az ágyuk. Minden békés műhelyt felforgatott, minden fehér tüzhelyet vérrel csapkodott tele az iszonyatos erővel kitört világháború. Pál gróf is felkötötte kardját, ezredéhez sietett... A nagyreményű, történeti nevű és hivatottságu fiatal mágnást feljebbvalói kímélni, oltalmazni óhajtották a csatamezők tüzes gödreitől és golyó-

záporos fergetegeitől, ám Pál gróf a kényelmesebb, biztonságosabb szolgálatokra való beosztást elutasította, elhárította magától. Romlatlan vérű magyar paraszt testvéreihez, a vitéz névtelen magyar közhuszárokhöz kívánkozott ki a legszélső tűzvonalba... Parasztok és a gróf kenyerüket megosztották, testük vére s verejtéke a drága, szent határok védelmében összefolyt; majd, hősi diadalmas küzdelem során, holtan is egymás mellett dőltek a földre kemény magyar parasztok és megértő nemes testvérjük: a fiatal nagy ur. Mint ahogy a magyar mezőkön áldottan földre dőlnek a marokverő-asszonyoktól kévébe kötött kalászos drága buzaszálak...

*

Pál gróf vérrózsás holttestét a gyantaszagu nyers fenyőfa-koporsóban hazahozatták a messze csaták bús, nagy temetőkertjéből és a sors véletlensége következtében megrázó „stációja“ volt ennek az utolsó-utnak. Debrecen vasuti állomásán ugyanis az Eszterházyak kettétört szárnyu griff-madara még utólszor, holtan is köszönthette ifjúkora nótás Debrecenjét, hol süppedékes, tikkasztó homokdombok alatt hatalmas, nyers magyar erők titokzatos forrásai bugyognak... Annakidején itt Debrecenben Pál gróf hortobágyi cifra magyar pásztor-szürt szabott és varratott magának, hozzáértő magyar szürszabó-mester az Eszterházyak griff-madarát is rávarrta erre a szürre. Harmatos, üde, magyar selyemvirágokkal és levelekkel szivárványozón teleszórta ezt a paraszti darócposztót... Gyászos édesanyja, bánkódó hitvestársa, hát most ezzel a cifra magyar paraszti szürrel takarjátok le a pápai sirboltban Pál gróf koporsóját, most már ezentul ugysis a mesélgető magyar nép legendás hősei között fényeskedik örökkön az ő hamvas ifju alakja.

A gyékényfonók faluja.

1915, július.

1.

A „kapun“ túl lefordulva a rétes feketeföldekre, túl a felsőtiszai részen Szegednek érdekes tartozéka, nevezetes szomszédsága: — Tápé község. A nép nótát dalolgat a gyékényfonó kismagyarok öreg falujáról.

*Szeged híres város,
Tápéval határos,
Ott lakik a babám,
Kivel vagyok páros.*

Kopogós, ropogós paraszti dal ez, tánc alá még rá-rántják Gilágó cigány hangszerszámos fiai s füstös csóka rokonai a Gedóban, mely csárdának szellős félszere alá békeidők vasárnapján bálozni járnak ki a „Fölsővárosból“ a legények, lányok, nomeg a — katonák... Ma azonban párok nélkül széledeznek a pántlikás, libegő szoknyás lányok innét és túl a „tápai kapun“, mert a mi bátor, délceg magyar legényeink a haláltáncot járják... Tápé öreg faluban, a gyephegy tiszai töltés belsőalján Kuskula ur fogadójánál sem szól a banda, a zömök tápéi lányok és legények sem ropják ottan különös táncukat. A megsokasodott munkától szikkadt izmu barna földnépének most csakugyan pihenő, elmélkedő napja a vasárnap; fejletlen hangon legfeljebb a libapásztor gyerekek rikoltoznak — harcias bakánótát... A régi dalokat, — hogy „Szeged (milyen!) híres város, már csak leginkább Gilágó cigány kopott fiai nyöszörögtetik foltozott hegedükön.

3.

Tápé: Szegednek hajdanta jobbágyfaluja volt. A mintegy 4000 főnyi lakosságu ősmagyar falu határán nagyrészt Szeged a földesur. A tápai tófenékben, mikor a szép sík alföldi mezőség rétság volt, rőfös kövér halakat zsákmányoltak a szegediek, Tápé népe meg a gyékényeseket járta, vágta, melyek tele voltak a vadmadarak költőfészkeivel... Régi öregek úgy tartják, hogy a szárcsatojással gyurt tésztánál nincsen izletesebb... A kócság és darumadár bokrétás

tolláért is sokat lappangtak a rétség ligeteiben a zömök tápéiak, a gyékényes volt azonban az ő igazi, legbecsesebb kenyérszerző földjük... A vadrát szálás, szíjjas termékéből, a szattyánbőrként szívós, selymes puha gyékényből, mely mint takarmány az éhmarháznak sem kellett volna, — a háztartáshoz és a mezei gazdasághoz szükséges, becses különféle árukat, cikkeket, eszközöket szőtték-fontak. Midőn gróf Széchenyi István gőzhajóval először hajózott arrafelé a Tiszán, Tápé népe gyékényből font a nemes gróf tiszteletére olyan szőnyeges, pántlikás diszkaput, milyent még soha nem látott a „láncid“ világjártas építetője...

A tápéiaktól szőtt-font gyékényszőnyegek, sátorlapok, lábtörlők, tojástartó kupulykák, dohányos bödönök, papucsok, szekértvédő „ekhók“, kanapé- és kertiszék-fonatok, méhkasok, papirkosarak, kenyérszakajtók, lapos-széles kovász- és gyümölcsszárajtók, falonfüggő kanalasok, piperés ládikák állják a világpiacok versenyét és a gyékényfonók eredeti falvacskájának élnetéséhez, sőt vagyonosodásához bő jövedelmet szolgáltatnak, bár az eke leginkább kiturta a megszabályozott, lecsapolt vizü réti földekből a haragoszöld nyulánk gyékényesek torzsokjait... Hogy tehát ős-iparjukat folytathassák, fentarthassák, Tápé magyarjának — anyagért — az Alsóduna és Tisza ősmocsárjáig le kell vándorolgatni...

3.

Szeged és Tápé között több százados a kapocs, lehet, hogy éppen ezen az ur és szolga között fenforgó ellentétekre és viszonyra tekintettel, összeolvadásuk máiglan nem következett el. Testalkatára, nyelvjárására, öltözetére, szokásaira, életmódjára, építkezéseiben a szegediektől teljesen elütő, másfajta magyarság Tápé apró zömök, szűklátkörű ősdi, szolgabirót süvegelő, igénytelen, kishatárán belül elzárt között népe, mely főként a gyékényfonásban igen ötletes és ernyedetlen szorgalmu.

Tömörkény István vélekedése szerint a kunnai elegyült szegedi ősmagyartól csakugyan más eredetű Tápé népe.

— Besnyőfajta nép ez! — mondja Tömörkény, s Árpádkori rostélyos ablaku, kőculápos, csucsos kis öreg templomával megérdemelné a vén Tápé falu aprónövésű népe, hogy a magyar néprajzi tudósok tanulmányozzák és maradandó könyvekben megörökítsék ezt az ezerezstendő óta külön életet élő őstelepet.

4.

Tápén, Kuskula uram tiszaparti csárdája körül találni olyan sárral kitapasztott, gerendákra épült házacskákat, melyeknek oldalát ha kimosta is a hirtelen megszaladt tiszai áradás, a magas gerendákra

épített, gyékénytetős padláson biztonságos menedékhelyöket mindenkor megtalálják tápéi Kuskuláék... A sárgavizek közepén az éhhaláltól sem tartottak azért, hiszen a korcvesszóból hajlítva font padlásajtófélfához akasztva ott ringatózzott a nyárfa-csónyik és mindenkor neki-vághattak halászni.

5.

Mióta az okos Bonyhay Sándor főjegyző Tápén megalakította a gyékény-fonók szövetkezetét, szemlátomást gyarapodik, csinosodik a kis-öreg falu. Szegedtől végig köves uton lehet átsétálni Tápén. A kerítések tövén is ott kanyarog ma már a téglával rakott gyalogjáró. Artézi-kut ontja az egészséges, üdítő ivóvizet, s e kedves faluban magas, tornácos szép házak sorjába épültek... A béke utolsó esztendeiben évi 100—150 ezer koronát megkeresett a falu népe a gyékény-fonással; mióta azonban a háboru kitört, 20—25 ezer koronára csökkent forgalmuk az ügyesen forgatott háziiparcikkból. Nem busulnak azért, hiszen tudják, hogy ez csak átmeneti állapot. Kertészkedéssel, gazdálkodással, aprójószág-tartással és eladással igyekeznek behozni (és be is hozták!) a gyékényfonásnál elmaradt szép jövedelmüket.

— Ha én most belenyulhatnék a tápéi tulipános ládácskákba, — beszélte ragyogó szemmel szőlővel befuttatott filegóriájának asztalánál jó Bonyhay Sándor, — a ládafiából is könnyen összeszedhetnék most a hadiköltségekre egymillió koronát.

6.

Tápéről, a gyékényfonók kis falujából ez ideig mintegy 700-an katonáskodnak oda. Odaharcol a község négy fiatal tanítója is. Ahol így a tanítók, a jegyző és a pap (Bogos tisztelendő ur a jászföldről maga is karakán magyar!) — elől járnak a hazafiságban, nem csüggeteg a falu népe sem.

— Bár a srapnellek repkednek körülünk, nem félünk mi semmitől, — harctérről küldött leveleikben folyton ezt irogatják haza a vastusközömök tápéi vitézek, kiket nem aggaszt otthonmaradt családjuk sorsa sem. Ahol elvitték katonának a gazdát s magára maradt az asszony-népség, a Bonyhay főjegyzőtől okosan vezetett „gazdakör“ közérővel szántotta fel, vetette be a menyecskék parlagföldjét... Amennyire csak lehető volt, még a vizes aljfeldeket is bevetették — paszulylyal... Talán őszre nem lesz majd 50—80 krajcár Budapesten sem egy liter paszuj?

7.

Megreszkiroztam egy kérdést a háborus marhaállomány sorsa felől! A budapesti rémséges husárok és uzsoráskodások után ítélve, ugyanis szentül hittem, hogy Magyarországon már minden marhát fel-

emésztettünk és a magyarországi jószágtenyésztésnek már csak multja van, jövője nincsen...

— Tévedésben vagy, kérlek, — mondta Bonyhay barátom őszinte nagy öröömre és megnyugtatóan, — ezenkilencszáztizennégy május hava óta nem hogy apadt, inkább szaporodott a mi kis falunk jószágállománya. Tavaly májusban kétszázharminchat szarvasmarhánk volt, az idei háborus májuson pedig kétszázkilencvenet olvastunk össze... Körülbelül ilyen ez a szaporodás, persze, arány szerint, az ország más falvaiban is...

Hogy pedig a nép itt maga is szaporodik, nemcsak az utcán, a csordajárás-főútján sürgölődő gyermek-csoportok után itélve: tapasztaltam, hanem főjegyző barátom szöszeke fürtös csimotáit is kedvtelten simogattam körül... Még teljesebb örömünkre a várván-várt tavaszi eső is bugyborékot vetett és a hatalmas tavaszéji eső után orrom, szájam, szemem, egész arcom telecsapódott a felüdült Tisza-vidék nyers, zsiros, kövér levegőjével... Szegedi kocsisom a bakról szuszogva biztatta lovacskaíait. A békák az utszéi tóból reszkető torokkal kántáltak a sötétségben magánosan csörtető kocsi után. Háborus gondok ide, vagy oda!... Magamban egyszerre csak mosolyogni kezdtem, midőn eszembe jutott a hadbavonult óriás tápéi kovács, kinek katonáéknál — a falu regősei szerint — három derékszjából kellett csinálni egy megfelelőbbet.

Dunai hajósélet.

1915, július.

A Tabánnak, a budaiak régi hirneves, kanyargó sikátoroktól, zegzugos térségektől megszaggatott „rác városának“ a Döbrentey-térnél, a dunaparti részen közönségesen igen álmatag és szerény a „korzója“... Még a vár fejedelmi vendégei is Buda túlsó oldalán, a Margit-híd felőli Albrecht-uton át szoktak felrándulni ritka látogatóban, s a mai időknek kellett elkövetkezni, hogy a tabáni résznek is helyébe jött egy méltán érdekes vendége... Ez a tabáni érdekesség nem más, mint négy veresréz kürtőjével a partszélen napok óta lehorgonyzott és békésen veszteglő leggyönyörűbb dunai magyar gőzhajónk... A magyar királyi folyam- és tengerhajózási társulatnak luxushajójáról, a „Zsófia hercegnő“-ről elmondhatjuk, hogy fejedelmi hajója a Dunának és minden tekintetben méltó az álmatag Tabán népének érdeklődésére. A tengerész Sényi Péter hajózási igazgató és Rösler Ernő hajózási főfelügyelő izlése és tervei szerint az emlékezetes 1914-ik esztendőben készült el, került vízre ez a hófehér bordázatu fejedelmi „jacht“, mely neve és vendégei után a történelem lapjain helyet kér magának... A magyar dunai hajózás története csakugyan hiányos volna e szép hajónk felmentése nélkül, melyet nem köznapi személyszállítás lebonyolítására, hanem főként az uralkodóház tagjainak és más kiválasztottaknak használatára építettett a társulat.

E kecses hajó keresztanyjául és első vendégéül a szerajevói rettenetes eset hősnőjét, a szegény Ferenc Ferdinánd trónörökös hitvestársát: Chotek Hohenberg *Zsófia hercegnőt* kérték fel. Zsófia hercegnő nevét odaengedte a hajónak; de férjével maga inkább a balkáni vérnászba indult holtig hiven...

E fehér hajó tehát fehér hercegnője nevével jelképe a nemes, nagy emberi szívek önfeláldozó örök szerelmének... A Duna fejedelmi hajója tavaly, június 16-án, vagyis a világháború szörnyű viharát felidéző szerajevói merényletet két nappal előzőleg, meritette be fehér testét a

Duna kék-zöld hullámaiba. Passautól Regensburgig futó első útján a bajorok uralkodója, a Magyarországon népszerű sárvári földesur: „Ludwig“ király feleségének, leányainak, udvartartásának részvételével avatta fel e hajót. Ludwig király után a Habsburg-ház főhercegei is többször lakták, felkeresték a fényes hajót, mely séta fedélzeteivel, bujkáló lépcsőivel, zezugos termeivel, hófehér hálókabinjaival meleg, kedves királyi otthont nyújt a hűvös vizek mély örvényei felett. A kék-fehér selymes, aranyos kis női szalon, a bőrdiszítésű tölgyfa berendezésű társalgók, játékszoba, hatalmas ebédlő és a fürdőtől, villamvilágítástól minden egyéb szőnyeges, csendes uri kényelemmel ellátott pihenő szobácskák király, vagy fejedelemfi 40 főnyi udvartartásának — tükreivel, levegős, gyönyörű kilátásos ablakaival! — elragadó tanyát nyújtanak. A mormoló vizen az elmélázásra bájos, meglepő kis zugolyokat kínál fel ez a káprázatos labirintus... Történeteiből, emlékeiből és alakjairól ime összefonogatok egy-kis füzért.

*

Bajorországi Lajos király határozott, szarkaláb-betűs kézvonással első helyen jegyezte be nevét — „Ludwig“ — a „Hajó emlékkönyv“-ébe, halszállkás vékony, dült goth-betűkkel még felesége, „Marie Therese“ is bejegyezte nevét királyi férje után; hanem a vendégkoszoru többi tagjai, elsősorban a királyi hercegnők tartózkodtak a névalírástól, úgy hogy jókedvűn maga Lajos király buzdította doktor Nikolics Béla felügyelőt...

— Fogja csak meg őket! Ezt most mindenkinek alá kell írni...

Adelgunde, Hildegarde, Wiltrud, Helmtrud, Gundelma „Prinzessin von Bayern“ ilyen előzmények után jegyezték be nevüket a könyvbe, persze most már az udvartartás méltóságai is odakarmolázták névalírásukat.

*

Lajos királynak felettébb jókedve volt az emlékezetes hajóavatáson. Egyik kezében vastag szivart lóbálva (a dohányzás egyik legnagyobb élvezete), másikban tokaji boros poharát emelgetve, a magyarokhoz lehetőleg magyarul beszélt:

— Csak ezzel a ferfluchter ikes-igével nem boldogulom, — mondotta mosolyogva egyik-másik nyelvmegbicsáklása után, — mi persze stock-magyar részről meg a német der-die-das-ra vonatkozólag mondhatnánk el ezt igen sokan a kedves öreg „felségnek“, aki az emberorvosoknak nagy tisztelője lévén, csak a mostani háboru folyamán alapított egy — járadékkal is összekötött — magas rendjelet szeretett katoná-

orvosainak! . . . Doktor Nikolics felügyelőtől is megkérdezte, hogy „vajjon: nem orvos-doktor-e? . . .“ És láthatólag csalódottan vette tudomásul, hogy a volt Hadik-huszártiszt felügyelő ur „csak“ juris-doktor . . .

A nagy és sok szivarozás miatt komoly főudvarmesterével még összetűzése is támadt a kedélyes öreg király-urnak, azzal utasította el a grófját, hogy csak otthon, a palotában parancsolgasson s tegye az udvartartási törvényt; mikor azonban a kiszállásra került a sor, mégis csak a főudvarmesteréhez folyamodott s — a hercegnőkre értvén — így szólította:

— Jöjjön csak, gróf . . . Itt mégis muszáj egy kis rendet csinálni! . . .

*

Zsófia hercegnőnek, a Duna fehér fejedelmi hajójának többször vendége volt Jenő főherceg vezérezredes, a Hoch- és Deutschmeister lovagrend fenséges és főtisztelendő nagymestere is . . . Aki, ha igazán bizalmasai körében óhajtott rövid, gondülő pihenőket tartani, a szerbiai hadjárat alkalmával többször e hajóra szállott. A vezéri természetű hatalmas daliának az ágyát ki kellett toldani, mert persze a meglévő fekhelyek kurták voltak az óriásnak.

E, körszakállával boldogult öreg Józsefünkre emlékeztető főhercegnek kedélye, szíve igazán a ragyogó nemes aranyhoz hasonlatos, nem hiában tisztelik őt „goldener Herr“-nek a környezői. Szívből szereti, becsüli a magyarokat is; hiszen bizalmas főkamarármestere, Szmrécányi István huszárórnagy is legjava magyar. Jenő főhercegnek, a vitéz tiroli nép rajongva szeretett „apjának“ még 20—25 év előttről lelkéhez nőtt, szeretetébe örökítődött a magyarság, mikor Budapesten a 13-ik Jász-Kun huszárezrednek volt a felejthetetlen „őbistere“ . . . Sokszor hajókákván fel akkortájt innét Bécsbe, a Dunát és a dunai hajósokat nagyon megszerette. Nemcsak a mostani, az újabb dunai hajókat és hajóinknak teljesítő képességeit meglepően ismeri, hanem bámulatos friss emlékezőtehetségével a régi idők emlékeit, eseteit is megőrizte. Oly sok idők multán névszerint és mosolyogva említette fel az „Irys“ hajdani Z., kapitányát, ki esténként Nagymarosnál mindig rakétázott, mert ott lakott a — babája . . .

Jenő főherceg a dunai hajókat nemcsak névről ismeri, hanem ismerője a dunai hajósélet részleteinek is, hogy például a „Maros“-nak a „Neera“ és „Apostag“ a segédhajócskái; hogy a „Haladás“-t gépezetje után „einspanner“-ként emlegetik a hajósok. Még a kiérdemesült régi tiszai gőzösre, az „Algyő“-re sem restelkedett felmenni, hol a fedélzeten szabadjára dohogott és zakatolt az öreg lokomobil . . .

— Nur nach Passau! Nur nach Passau!... Ez is csak azt mondja, — szölt a főherceg nevetve. Még inkább tetszéssel hallgatta, hogy a kis öreg, de tiszta hajónak a kapitányát már régentébb is ekként biztatták bajtársai:

— Toljad, Solymos! Toljad, Solymos!...

Jenő főherceg ugyanis a magyarokkal szintén szívesen, szeretettel beszél magyarul, — hej, pedig régen volt az, mikor még a huszárok-nál szolgált... Ma is szívesen látja a magyarokat a közvetlen környezetében. Bizalmasán, Szmrécányi kamaráson kívül a főlovászmestere is magyar. Régi huszárijai közül többen kocsiskodnak nála és a szegedi 46-os bakák megkülönböztetett kedvencei. A 46-os magyar Karg György kapitányt, mint a szegedi magyar bakák kiváló iskolamesterét sokszor emlegeti dicsérettel... Köztudomás szerint a magyarok mellett még leginkább a tiroliak nőttek szívéhez, a tiroli „kretzer“ (bicskanyitogató karcos vörösbor) ritkán hiányzik asztaláról...

A kötelességteljesítésnek mindig példáját mutatja Jenő főherceg, azonban nemcsak kötelességtudó, hanem mindenkiel szemben figyelmes és udvarias is. Percről-percre pontos, soha még senkit meg nem várakoztatott a kitűzött időn túl. Éjfélig fent dolgozgat, már reggel öt órakor viszont mindig talpon van. Mértékletesen félhatkor egy-egy teát iszik s mert úgy tartja, hogy ami egyszer megtörtént, nem lehet visszacsinálni, ezért cselekedeteiben meggondolt és óvatos, mint minden győzhetetlen hadvezér.

✱

A Duna fejedelmi hajójának, — melyen már István főherceg tengernagy, s a „Hajó emlékkönyv“ kézírásainak bizonyossága szerint egész sereg érdekes, értékes főember megfordult, — méltólag kiválasztott főhajós a parancsnoka, ez a szegedi Farkasich Béla kapitány Jenő főhercegnek különösen kedvelt hive.

— Maga ugy-e szerb, vagy horvát? — neve után ítélve egyszer megkérdezte a nyílt, bátor szemü, zömök alföldi magyar kapitánytól.

— Nem én, fenség, — felelte Farkasich habozás nélkül, — sőt, akinek jobb magyar szíve van, azt ki kell vágni!...

Már Zrinyinek Szigetvárában kapitánya volt egy Farkasich Petár, — eredetileg Farkas volt ez a család. Horvátországba elszármazván, ragadt nevükhöz ez az „ich“ végződés, mely magyarul Farkasfiát jelenti. A Kulpa folyónál még ma is düledezik romjaiban az öreg Farkas-vár (stari Farkasichgrad) s vukatánovicsi előnévvel a mi Farkasich Béla kapitányunk is vérbeli magyar. E derüs magyar lelkü, zamatos be-

szédü, ötletes, mindig helytálló, derék, kedves hajóskapitány „in schwerer Zeit“ sokszor vidámságra hangolta a „tiroliak apját“.

*

— Ne hagyjuk megmelegedni, ne hagyjuk megmelegedni, kérem!
— Farkasich kapitány a régi idők őszinte magyaros vendéglátásával unszolta minékünk is a barátság telepoharát. A tabáni ráctemplom tornyában kísérteteket ébresztgetőleg kongott az éjféli bús harang, mormolva loccsantak össze a Duna habjai... A fehér hajó fehér hercegnőjének neve és emlékezete nékem nemes emberi szívek örök-nagy és önfeláldozó szerelméről regél; ha a behűtött pezsgő-bort nem is, de ezeket az érzéseket hagyjuk, csak hagyjuk megmelegedni lelkeim.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A kiscejőci harangöntő földesúr.

1915, augusztus.

Szent István napjára az idén is sokan feljöttek Pestre vidéki magyarok. Kiscejőcről a harangöntő földesur, baktai Egry Ferenc is feljött a hódoló körmenetben a régi magyar dicsőséget élvezni.

A kiscejőci harangöntő földesur ugyan a Tiszahát kálvinista nemesei közé tartozik, de magyar és magyar között — István király emlékezetével is — ápolja és erősíti a megértő szeretetet. Az Uray Imrék, Lubyak, Isaákok fajtájából való nemes baktai Egry Ferenc fejedelmi természetéről máiglan sem hámlott le a huszárcsizmás és zsinóros magyar viselet. Ha ilyen daliás magyar embert látok fekete magyar diszben vagy vadgalambszürke utiruhában, megértem varázsát a magyar viseletnek és hogy igazi urhoz miért legméltóbb az . . .

*

— Ezek a luteránus atyafiak harangjai, félhanggal különböznek az én harangjaimtól, — mondta Feri bátyánk a pesti nagykávéházban estendet, midőn a Fasorban, ahol két protestáns templom szomszédkodik, ráhuzták az estharangot. A fasori porcellántos-tarka kálvinista templom harangjait a kiscejőci harangöntő földesur öntötte. Az idén azonban nem öntöttek harangokat Kiscejőcön, a hadseregnek kellett a réz, az izmos harangöntő legények és inasok Kiscejőcről is mind oda-katonáskodnak, sőt már hóshalottja is van a gyárnak . . .

Ha egyszer megszólalhatnak, egész Magyarországbán szerte-széjjel még sokáig és sokat sirnak-rínak majd a kiscejőci búgó harangok . . .

A halál völgyében.

1915, augusztus.

A térparancsnokságnál mellén a borostyános érdemkereszttel és a rettenetes löttsebtől még mindig biccentgetve, egy igen érdekes, szép fiatal magyar őrnagy teljesít szolgálatot, ez Szabó Palya őrnagy ur, a székesfehérvári honvédezred zászlóaljparancsnoka. A debreceni 3-as honvédeknel kezdette meg katonai pályafutását vagy husz esztendővel ezelőtt, — „Palya“ nevezete is akkoról ragadt, örökítődt vitézlő Szabó Pál urra . . . A szenvedésektől és betegségtől megnyult arányos természetével, szőke, kerek, kedves arcával, mivel bajuszát is táboriasan kurtára nyiratta, mint valami süldő ifju hadnagy, mai is olyannak tünik fel, pedig mielőtt megsebesült volna, nyolc hónapot egyvégtében töltött el az északi „fronton“, az aranygallért is ott a tűzvonalban érdemelte ki Szabó Palya őrnagy ur.

*

— Palya, ne pislogj! — Fráter Imre törzsorvos meglepetésszerűleg, keményen rákiáltott az őrnagyra, mert ez is a kurához tartozik. Ugyanis nemcsak a golyók veszedelmesek, a szakadatlan szörnyü harcizaj szét-marcangolja az idegeket is.

— Ott bizony az emberek megtanulnak imádkozni, — mondotta Szabó Palya őrnagy, — még a télen halálvölgyének neveztünk el egy darab véres földet. Ezt a helyet géppuskával s kézfegyverrel szemközt, oldalból kedve szerint lőtte a muszka . . . És a halottakkal a sebesüljeink is ottmaradtak, némelyik folyton a nevetet kiáltozta, azonban az oroszok annyira lőtték a völgyet, hogy nem mehettünk segítségül . . . Mignem egyszerre csak esni kezdett a sűrű hó és éjjélre elcsendesedett, mozdulatlan hófehér síksággá merevedett minden a szörnyü halálvölgyében . . .

*

— Édes Palyánk! . . . Drága szenvedő testvéreink! — egyikünk se mondta ki ugyan ezt a szót, mégis szemetekbe nézve, fiuk, úgy érzem, hogy ti is — szimulánsoknak réme — Imre doktor és sok cigarettatárcás Szarka „Petyi“ százados, kik egykor szintén a 3-as ezred katonái voltak, lelketekkel együtt körülölelgettétek ezt a kedves, fehér, szerény magyar hőst . . . Áldván azokat, akik szenvedtek és szenvednek az árva nemzetért.

Fehér galambok.

1915, augusztus.

Még a népek mostani szörnyüségés világháborujában is járják utjaikat az emberszeretet fehér postagalambjai. A magyar baka a foglyul ejtett szelidszemü orosz muzsiknak odaadja fele kenyerét.

— Olyan alázatos, kedves a nézésük, hogy nem tudtam haragudni rájuk, — mondta egyik büszke magyar katonám, akin pedig rettenetes sebet ejtett az orosz vitézek fegyvere.

*

Az élő emberi szeretetnek bűbajos fehér galambjai turbékolnak ki, cikáznak elő a Kerekes hadapród esetjéből is.

Még július hó 18-án — rettenetes előzmények és összecsapások után — olasz hadifogságba került Kerekes Gyurka hadapród, másnap, július 19-én pedig már a „Comando dell'Armata Stato Maggiore“-kereszt cimeres pecsétjével, a „Croce Rossa Italiana“ bélyegzőjével, az olasz cenzura (Verificato per Censura) helybenhagyásával megengedték neki, hogy az osztrák „Feldpost korrespondenzkarte“-n sorsáról hirt adhasson... **Midőn népeink a legiszonyubb csatákat vivják, az olasz hadifogoly Kerekes György hadapród levelét lehetetlen meghatottság nélkül olvasni; hiszen az osztrák „Feldpost korrespondenzkarte“-n, szinte még a csatavonalból, fogsága második napján írta és pedig — magyarul...**

*

Kerekes Gyurka Imre hadapród azonban a háboru kitörése előtt hozzá még református papnövendék volt, a debreceni kollégiumnak volt tógás-diákja, még kedvesebb, meghatóbb tehát, hogy a hadifogoly kálomista diák jobb sorsa érdekében most éppen római katolikus papok bocsátgatják szárnyra a szeretet fehér postagalambjait... Kerekes Margit (a Gyurka hadapród huga) Borsodból — a Sajó mellől — újságolta a következő érdekességet:

— A szomszéd faluban lakik egy katolikus pap, aki jó barátja édes apámnak és az irt egy barátjának, aki a *Vatikánban* pap, hogy a hadifogságba került magyarok között van Gyurka és becses figyelmébe ajánlotta, mint távoli rokonát . . .

. . . Midőn a népek mostani szörnyűséges világháborujában így járják utjaikat az emberszeretet fehér postagalambjai a gyilkos tűzvonalakban, sőt a vak gyűlölködéstől felbujtogatott tűzvonalak megett is, nem kétségeskedem, hogy a hadifogoly debreceni kálomista diákot vatikáni pap-protektorával összehozza majd közös lelkivezérünk — a Jézus!

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az ifju trónörökös pár.

1915, augusztus.

A budai elhagyatott királyi várkastély néhány napig „kisgazdait” — az ifju trónörökös párt — viszontlátta, oltalmazta és altatgatta biztonságos falai között. A csukott ablaksorok hidegen villogó szemei néhány napra felpattantak, a meleg napfény, a kastélykert édes illata betöltötték a boltozatos termeket és annak a vendégséget járó, szerelmében boldog ifju párnak éreznie kellett a magyar föld melegét és a szeretetet, mely a hűséges, gyermekileg odaadó magyar nemzetnek a lelkében lobog... Vajjon érezték-e?

*

Mosolyogtak, fejet hajtottak, fehér kezükkel megpihenés nélkül integettek az üdvözlésükre utcákhozant felsorakozott néptömegeknek... Hamvas fiatalságukkal meghódítottak, lekötözték mindenkit, akivel szembekerültek. A közvélekedés ifjuságukat, szépségüket, kedvességüket fentartás és bírálgatás nélkül a hódolat biborába takarta... Reméljük, hogy a budavári néhánynapos „szezsúr”-nak mihamarább folytatása következik?... És a télen vidoran, barátságosan, hívogatólag fognak füstölni a budavári kastély kéményei?... Trónörökösünk rokonszenvét és ragaszkodását ösztönszerűleg kimutatta irántunk, katonai környezetében voltak: Ottrubay Károly, gróf Hunyady József és Gross Viktor századosok — mind a hárman — magyarok... Ez az idegen és Gross nevével is kemény magyar ifju százados különben egyike a főhercegi udvartartás érdekesebb embereinek; a hajdusági 39-ik gyalogezrednél szolgálván, mint az akkor még csak trónörökös-jelölt fenséges zászlóaljparancsnok segédtisztje, érdemelte ki Károly Ferenc József bizalmát és barátságát, ma titkára a trónörökösnek s a rokonszenves fiatal magyar tiszt soha el nem marad oldala mellől.

*

A spanyol etikette rendelkezésein, kényelmetlen nyügein, ahol csak lehet, enyhít, amikor csak alkalom nyílik rá: tágit és mosolyogva tulateszi magát a trónörökös pár...

*

Esztergomból Budapestre hazajövet, gyöngyös-kékszürke selyemruhájában, mint nyulánk, kecses galambocska cikázta végig a főhercegasszony a magyar Duna fejedelmi szép hajóját... A lemenő nap sugarai ezer lángsugárral nyilazták át a legszebb dunai magyar yachtnak, a Zsófia hercegnőnek tükörablakos termeit. A hajófülkék és termek virágpoharaiban százával illatoztak a fehér és sötétpiros rózsabimbók hamvas tömegei, — Zita főhercegasszonynak a sötétpiros rózsa a kedvenc virága... Ez a szendén mosolygós arcú, kecses, nyulánk természetű jövődó királyasszonyka a piros rózsák tömegéből úgy emelkedett ki, mintha csak a boldogult Erzsébet királyné ifjúkori képe és alakja támadt volna fel a napsugárzás ragyogó varázslatával... Fürge lépteit bár aggódó szeretettel figyelte tábornoki ruhás ifju férje, a kisanyás főhercegnő Berta József főkormányos uram magasban fekvő, üvegezett „kerékállásába“ is felhatolt.

— Jaj, de szép! Jaj, de gyönyörű! — láttán a magyar Duna szépséges tájékainak, kitört lelkéből a csodálkozás gyönyörűsége, miközben férje, a trónörökös, a barnaarcú kis Tóth Gyula hajóssuhancot fogta vállatóra, a bátor magyar hajósgyerekek értelmes feleleteivel dicsőségére vált oktatómesterének, a derék Farkasich Béla hajóparancsnoknak.

*

Ritka eset, hogy királyok és királyfiak a saját asztalukon kívül és másutt étkeznek, hiszen a főzést, tálalást, étkezést is körülményesen előírja és meghatározza az a bizonyos spanyol-etiquette, a Zsófia hercegnő-hajón, az emlékezetes augusztus 11-én este Stoll Viktor hajószakács a következő „menüvel“ remekelt a fenséges párnak...

*Csirkeleves.
Borjuaprólék.
Marhabordaköz. Körítés.
Barack-fölfujt.
Sajt.
Gyümölcs.
Kávé.
Sör.
Niedermenniger.
Herrenberg, 1908.
Egri bikavér, 1903.
Pezsgő.
Tokaji aszu, 1906.
Cognac, 1820.*

Három magyar fiu, a hajónak három alkalmazottja: Schwach József, Berger Géza (menázsmester, budai régi híres vendéglős család ivadéka még az Arany Fácán fénykorából) és Weisz Gyula szolgálták ki az ifju trónörökospárt, akik a magyar Dunán, ezen első hajóutjuk alkalmából kettesben fogyasztották az inyes lakomát... A kíséret tagjai az angol berendezésű hatalmas felső ebédlőteremben vacsoráztak s miközben mindenki igyekezett emléket szerezni a Zita főhercegné kedvenc piros rózsáiból, szájról-szájra járt az ifju trónörökös egyik galiciai esete, ezen derüs hadiélményét maga beszélte el Károly Ferenc József ur...

*

Galiciai faluban orosz hadifoglyok csoportja vonult el a trónörökös előtt. A foglyokat magyar népfelkelők kísérték. Az oroszok maguk cipelték töltetlen, üres puskáikat, midőn egyszer csak kipenderedett a fogoly csapatból egy rezgő veres szakállas, nyakigláb hosszú muszka katona és jellegzetes galiciai kiejtéssel odaszólt az előtte ismeretlen fiatal tábornoknak:

— Herr Generállében!... (Tábornok uracskám)

— No, wasz wollensz?... (No, mit akar?)

— Da hábensz mein Gewehr, mein Krieg iszt schon ausz!... (Itt a puskám, én már végeztem a háborummal!) — megvakarta fületét, így kiáltott fel s mindjárt nyujtotta is puskáját a trónörökösnek a muszka vitéz, kire máiglan csak nevetve tud visszaemlékezni Károly Ferenc József... Jól is van ez ugy az emberek életében, hogy egyszer mindnyájan vagyunk és voltunk piros-rózsás fiatalok.

Magyar madarászok.

1915, szeptember.

1.

Őszapót ismeritek-e, láttatok-e már? Nem ezt a sárgalábu, véreskezű évszakot értem, melynek lábanyomától aranyszint fognak a tarlók, keze suhintásától piros-hervadtan pergedeznek porba a levelek, — az az őszapó, amelyikről most tinektek beszélek, a legbájosabb magyar madárka... Ha jön az ősz, s hervadoznak a levelek, sárgul-fonnyad a virágos határ, kiskerted bokrai között az őszi csendben, az őszi napfényen bujkálósdit játszogatva, tüneményszerűleg meg-meglibben egy kopott gyöngyösszürke, billenősfarku, hosszú fehérbajuszu, érdekes, piciny madárka, a cinkefajtáju: őszapó ez. Mint a dércsipett leveleken rezgelődő kövér ősziharmat, olyan szép, olyan kecses, olyan bájosan ragyogó ez a bujkálós magyar madárka, melyből a főváros állatkerje is csupán két ritka példányt dédelget és rejteget szárnyas kis népeinek számlálhatatlan seregében, — midőn a magyar madarászokról óhajtok most elbeszélgetni, tollam alól kibuggyan a kérdés, ismeritek-e, láttatok-e már őszapót? És talán ismeritek is, talán láttatok is már néhányat a magyar ligetek eme bájos, eme bujkálós teremtményei közül, de — valljuk be — megfigyelésre aligha sokan edemesítettük a kis szárnyasokat? Zeg-zugos, hervadt lomboktól és virágoktól vastagon betemetett nemzeti életünknek valahogyan leginkább ilyen figyelembe nem vett, gyöngyösen szürke, kopott, bujkálós őszapói a magyar madarászok is, pedig náluk nélkül hiányos históriánk, mert nemcsak sasok és ludak, daruk és tyukok, varjak és galambok lakják a mi szép ligeteinket... Megrezegteti fehér bajuszát az őszapó is, drága elevenkincses kalitkáinknál ragyogó szemmel, lágyérezésekre elérzékenyülten pepecselgetnek a maguk fehér szobáiban a magyar madarászok is.

Ezeknek a derék magyar madarászoknak fejedelmi vezérelmējök a boldogult tudós Herman Ottó volt, aki a madaras ligetek, berkek, nádasok, erdők, mezők szent titkait bibliás könyvekben felfedte és megörökítette és holtáiglan vigaszt, üdülést, gyönyört talált a madárellet rejtélyeinek megfejtésében. Az „officium regium hungaricum ornitho-

logicum (magyar királyi ornitológiai központ)“ világhíres megalapozója és az „Aquila“ folyóirat búbájosan poéta-tudós szerkesztője maga is egyik legfelségesebb, ritka szép „Őszapó“ volt, aki a madarak életének festegetésével bizonyította és világosította meg a szabad természet átölelhetetlen nagyszerűségét.

2.

A fák ritkuló lombját aranyveres-lével lötytentyette le a hervadozás bús hajnala, de még nyitott ajtónál üldögélhetünk és kellemesen zsiborogtatja testünket a meleg sugár... Valami szorgos tyuk rekedten kárál: a tojást eltojván; lotyognak a kácsák és a termes fehér drótkalitka zsiolygó, tarka-barka kis madárkái is úgy örvendeznek a csendes, szép, őszidőnek. Ázsiából és Afrikából leginkább pintyőke fajták ezek, a Rónay Tivadar rákosszentmihályi jegyző barátom kedves kis madárkái, amelyek most a minden békés rendet és csendes üzletet felforgató világháboruszkodás miatt szintén bőjties napokat éldegélnek... A kukoricakenyérből nemcsak nekünk jutott ki, a kalitkák szárnyas népségeire a gazdag aratással sem derült fel jobb, bőségebb világ; mert afrikai kölesmagokat nem lehet szállítani s így fehér kölesre, magyar kölesre szorultak a napfényes meleg világrészek olyan inyenc kis madárkái, mint a hamvas tarkán forgolódó, szemet s lelket bájo-lító: paradicsom-, dominikánus-, acélkék-, vida-, narancsarcu-, korálcsőrü-, tigris-, hófehér rizs-, zebra- s afrikai nemes énekes-pintyőkék, társaságában a bohó tolvaj törpeszarkácskának, ezüstcsőrü fácánkának, barnástarka japán sirálykának, gyöngyös szürkepettyes muskát-madár-nak, biboros madagaszkári vörös szövőnek és Matyi-névről jól értő kínai fülemülének, melyből az állatkertben is van nyolc darab és egy szusszantással ötször-hatszor csattogtatja nótáját... E 39 főnyi csoda-szép és kedves madártanyában a hazai berkek szárnyas világát csupán a süvöltő vörös-gimpli és tengelice képviselik — kegyeletből. A „gimpli“ ugyanis arról nevezetes, hogy miután jóllakik, — himecske ez a veres vitéz, — etetni szokta a nöstényke tengelicét, melyet egy alkalommal szabadjára akartak bocsátani Rónayék, de hiába zavarták ki, a nyitott ajtón át ismét visszatért a — rabságba. A nemzetek is önkéntesen sokszor vállalnak így rabságot... Az etető-vályunál — persze — ember s madár könnyen felejt, jóllakottan is csak a farkas vonyitozik a szabadságáért, az etetővályu tehát a legfőbb jelentőségű...

Madárkáinknak az afrikai kölesmagokon kívül hangyatojás, liszt-kukac és légy kivántosabb csemegéik, s most a háboru a madárételek beszerzése tekintetében gondokba sodorta a madarászokat; bizony a

madárkereskedők cserebere-üzlete is fennakadt és pang. Szomorú képet mutatnak a madárkereskedések üres kalitkái, a most inkább bolhász-kodó macskákkal s nyafogó kutyakölykökkel telerakott „ózlágjai“...

Nemcsak bizonyos élelmek hiányát sínylik meg a meleg világrészek kényes madárkái, az ugynevezett „beszoktatott“ példányok a lakhely-csere miatt is gyakrabban szenvednek. Sok esetben az éghajlat és víz minősége és változása is pusztítólag hat rájuk. Miksa ur, nyugalmazott magyar államvasuti felügyelő, Debrecenben évekig sikeresen ápolt és beszoktatott 30 darab külsőországi madarat, de, midőn lakást változtatott, négy darab kivételével Budapest-vidéki falucskánkban elpusztultak madárkái. Allítólag a vizet nem tudták megszokni a kis kényeskedők, amelyeknek tisztántartása és gondozása oly tökéletes szeretetet igényel, mintha csak gyermeket nevelnénk — cuclin! Hiába, a természetes szabad életmódot pótolni nehéz művészet.

3.

A budapesti állatkertnek Jurenák Kossuth Lajos-utcai madárkereskedő az egyik főszállítója. Jurenák mester természetesen a madarak járás-keelését is alaposan figyeli és szemmeltartja, tavaly és az idén azonban hiába mondogatta:

— Na, jetzt müssen kommen (no, most jönniök kell)! — Ázsiából Oroszországon át csak nem érkeztek meg azok a várva-várt, igen káprázatos szépszinű „csonttollu“ madarak, melyek telhetetlen étvágyukról (vielfrasz) hirhedtek. A harcmezők tűzvonalaiktól visszariadtak még ezek a falánk madarak is... A torkosság mellett némely madarat egyébként a veszekedési hajlam is jellemez, ilyen „falurosszák“ például a sáfránypintyek. Már a törpe szarka inkább csak hencegni szokott és nyegleségeivel, zsványkodásaival kellemetlenkedik a Rónay-tanya békés pintyökéinek, melyeknek a hófehér, tiszta kalitkát madarász barátom maga építgette, hogy madárkái jól találják magukat és jókedvűen beszélgessenek...

— Mert a madárének tulajdonképpen nem ének, — ugymond Rónay, — hanem beszéd... Ha éhesek, ha vigádoznak, ha bánkódnak, vagy felborzalt tollal a mérges haditáncot ropják, mindig csak beszélnek s mindent érthetően kibeszélnek az én madaraim... Aki velök szeretettel foglalkozik, ha nem is látja őket, már hangjuk után megmondja, hogy milyen kedvők van és beszédjük után felismeri, megkülönbözteti mindeniket.

4.

A kalitkák népe napfeljöttkor és napáldozta előtt a legbeszéde-sebb. Örvendezve felelgetnek vissza a füttyögető rigóknak, ha a szom-

széd kertben hamiskásan hívogató, csalogató szózatára rázendít ez a fűrge madár.

— Áj, áj! — a kis „koráll-pintyőke“ csőrében egy gazszállal táncrakerekedik, a „nyakkendős“ meg úgy nyiszorog, mint a kenetlen talyiga és bolond-óráként, berekedt kakukos óraszerkezethez hasonlólag egyre üti s jelzi a feltarthatatlanul mulandó időt a „zebra-pintyőke“: — tikk, takk!...

Csupán az afrikai nemes énekes (musica fringilla), „buksi“ kissasszonynak az „édikéje“ hallgat már öt hónap óta... Ötödik hónapja, hogy elpusztult a kis párja „Édike“ urnak, s azóta nem hallatta egyszer sem gyönyörű, erős szavát, csak be-beszáll, besurran egyik-egyik üres fészekbe s mintha valakit keresne, hívogatna, feljajdul egy-egy éles, rövid szócskával...

— Tikk, takk! — a kecses zebra-pintyőke miközben hivatalos, száraz hangon egyre üti, egyre kocogtatja a muló idők kongó koporsóját. Tengerek gyűlölködés, kevés szeretet árán, hogy el is mulik minden — tikk, takk!...

5.

Budapesten egyik fővárosi tanítónő a legnevezetesebb magyar madarász, ritka szerencséivel és sikeresen tenyésztgeti a forró világrészek kényes madárkáit is...

Budapesten élt — a háboru kitörése előtt — az egyik közös gyalogezrednek az a délceg kapitánya, kit félszáz ritka madaráért felettébb irigyeltek a madarász cimborák, de ki azután a harcra vonult s többé nem látta viszont elárvult kis madarait...

6.

Budapesten az egyik legkiválóbb, leglelkesebb magyar gyakorlati főmadarász Feleki Andor ur, néhai nagy színművészünknek, Feleki Miklósnak a fia, aki igen sok embert bevezetett már a nemesebb értelemben vett és gyakorolt madarászatba.

A maguk idejében eredeti, kedves madarászalakok voltak Szegeden: a latinul idézgető, magyarszínház néhai öreg Wagner Károly nyugalmazott szenátor, meg Fajka János városi főszámvevő. Nem ugyan a távol világrészek tarka csodáin kapkodtak, a balástyai ligetek, a csöngőlei erdő szürke, honi kis énekeseivel megelégedtek; mert nekik még nem beszélgettek, hanem csak énekeltek a madarak... Midőn már nagyon előregedett, s fogytomig elbetegesedett az öreg „szénátor“, feldöcögött a városházára madarász-főszámvevő barátjához:

— János fiam, — ugymond, — látom már a siromat, féllábom benne is van, hát csak még egy kérésem volna hozzád... Ha az életben valaha összekerülsz a kis onokámmal, és tehetsz érte valamit, ne mellőzd el...

— Höm! — Szomorodottságában csupán kohintani tudott a madarász-főszámvevő, szinte maga is látta már a fehérszakállas öreg szenátor sirját; de mint téli fahegyen a rezgő naplementi sugár, öreg Wagner szenátornak kockás-tarka nagy zsebkendője megöl hirtelen felvillant bus szeme, elfelejtett sirt-koporsót, felmelegült hangja is, midőn megszólalt:

— János fiam, mégis monddjad csak, fogtál-e már az idén csizet?...

... Ó, a madarakat nagyon lehet szeretni... Kedves magyar madarászpajtások, ti megértitek s átérzitek ugy-e azt a — csizfogást?

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A Szénássy Laci nótája.

1915, szeptember.

Szénássy Lacit, a debreceni 3-dik honvédgyalozezred ifju kapitányát ismertem még hadnagy, főhadnagy korából. A feketeszemű, kis-termetű Laci hadnagnál, kinek sapkája magas volt, mint a kerek torony, — mulatósabb, szeleburdibb és maga érdekeivel mitsem törődő, szilaj könnyelműségében is bájolóan kedvesebb másik olyan legény nem volt az ezredben, sőt az ármádiában sem sokan kerültek Laci hadnagyhoz hasonlók. A kivasalt, hetyke dolmány alatt hamar érzékenyülő, bohókás magyar ifjusziv dobogott.

— Most az ablakokat, most az ajtókat, most a grádics-karfát, most a nagykaput költöm, — mondogatta a „rácsos kapu, rácsos ablak“ muzsikájánál a feketeszemű, toronymagas sipkás, kedves kis Laci hadnagy pajtásom, midőn az akkortájt örökölt budapesti sarokháznak és még némely csomó pénzecskének felaprózásához erősen, alaposan nekirugaszkodott Gyurka nevű színész testvérének segítségével.

— Tán csak nem vagy szerelmes, Lackó?

— Ha én azt bizonyosan tudnám, pajtás, — akkortájt a „rácsos kapu, rácsos ablak“ volt a divatos nótánk, a debreceni Angol-királynőben meg lovag Chilinszky György kedves barátunk, a fekete-dragonosok egykori főhadnagya — direktoroskodott. S még a cigánynak a kormos szeme is könnybelábadt, midőn édes szóval muzsikáltak:

*Rácsos kapu, rácsos ablak,
Nemsokára itten hagylak,
Elmegyek én innen könnyen,
Ki sem csordul tán a könnyem...*

— Óh! — sóhajtoztunk könnyelmű fickók a mámorosító éjféلكor többen is. Feketeszemű Laci hadnagy fenékgig szippantgatta a pohárt s még a hegedűnél is fájdalmasabban rezgett a hangja.

— Ugy érzem már pajtás, hogy rajtunk elférgesedett magyarokon talán már egyedül csak egy világháboru ha segítene?...

Akkor neveltük — a „rácsos kapu, rácsos ablak“ muzsikájánál — Laci hadnagyot az ő „világháborújával“, de Laci pajtásunk komolyan érthette és átérezhette ezt, mert midőn csak nem akart kitörni a „világháboruja“, már mint főhadnagy saját fegyveréből lőtt magára gyilkos golyót; ám szívós teste kiheverte azt a sulyos sebet és végre elérkezett az ő ideje . . . Mint a hajdusági honvédezzred bátor századosa vonult fel Galiciába és az egyik nagycsata előtt emlékezetesen onnét írta:

— Most pedig vagy megkapom az őrnagyi aranygallért és vaskeresztet, vagy ellenben jöhet a fakereszt . . .

Jóslata bevált a kedves kis Laci pajtásnak, az idegen földön sirjának fakeresztje bús határjelként mereszkedik, s a „rácsos kapu, rácsos ablak“ melódiája lelkembe muzsikálgatja emlékedet kedvesem.

*

Laci pajtás mielőtt elesett és a bús orosz földön hősi halállal befejezte életét, sulyos sebesülten egyszer még előzőleg hazakerült. Ez időből maradt fent egy másik mondása:

— Pajtás, — mondotta Lacink, — életemben még sohasem voltam olyan boldog, mint mikor a hátamon, meg a lábamon megsebesültem és felkerültem Pestre! . . .

— Ugyan, ne mondj már ilyent, Laci!

— Hogyne mondanám, pajtás, — köhintette mosolygósan a szép barna magyar fiu, — hiszen akkortájt a Herzl-szanatóriumban folyton öt szép asszony fűrésztgetett és fésült engem! . . .

. . . Sirodat azonban csak az idegen föld vadvirágai takargatják el, borítgatják be árva kis magyar katonapajtásom.

A mézeskalács.

1915, október.

A vásároknak, bucsuknak árusai között századok óta a népszerűbb mesterek a mézeskalácsosok, bábsütők és viaszgyertyaöntők. Mikor még a cukrászipar és a cukorkagyártás annyira nem hatalmasodott el, az asszonyhad és a gyermeknép szájának legkedveltebb édesítgetői a mézeskalácsosok voltak. A bábgyártással, — huzáralakokat, kardokat, pisztolyokat, debreceni tányérokot, hőlcsős és pólyás babákat, kerek-alju szoknyás lányokat, csörgős korsókat, piros rózsás sziveket öntögetvén mézeshől, — a legkedvesebb, legkapósabb vásár- és bucsufiákat állították elő, melyekkel már nemcsak a gyermeknépre hatottak igazán, hanem a serdült fiatalságot, legényeket s lányokat, özvegyi menyecskéket és férfiakat is rávezérelték mézeskalácsos nyelven a — vallo-
másra . . .

— „Szivemet a szivedért!” — feliratu kalács-szivet, ha elfogadta a legénytől a leány, vásárolás után, bucsujárás után, mire az ujbör kiforrott, biztos-igenre sokszor indultak el a leánykérők s következett a vidám lakodalom . . . A mézeskalácsosok tehát máiglan méltán népszerű, kedvelt mesterei a nemzeti életnek, annál megdöbbenőbben, mint gyászharangoknak búsan kongó szava, hatott reám az ujságokban megjelent következő kurta, de sulyos h iradás :

„A budapesti mézeskalácsos- és viaszgyertyaöntő ipartársulat bejelentette a tanácsnak megszűnését. Az ipartársulat azért szűnik meg, mert immár csak tizenkét tagja van és mert a társulat céljait a létező székesfővárosi cukrászok és mézeskalácsosok ipartestülete amúgy is megvalósítja. Az ipartársulat feloszlása egy régi, évszázados iparágnek visszafejlődését jelenti a fővárosban, ami a sok új iparág keletkezése közepette bizonyára nem érdekesség nélkül való . . .”

Mint gyászharangoknak búsan kongó szava, úgy hatott reám az ujságokban megjelent ezen kurta, de annál sulyosabb h iradás . . . Hál' istennek azonban, — hiszen „szivemet a szivedért” kalácssziveket szó-

kéknek s barnáknak, annakidején jómagam is gyönyörűséggel vásárolgattam bucsukon, vásárokon, — ez az ujsághír nem teljesen fedi a valóságot s a budapesti mézeskalácsosok, ha számra megfogyottabbak, de anyagilag és érdekes, eredeti iparuk fejlesztését, elhelyezkedését illetőleg állják a versenyt a modern korszakban is. Az ugynevezett „mézeskalácsos és viaszgyertyaöntő társulat“ megszűnésével csupán a régi céhvilágnak egy hagyományos, utolsó maradványa tűnik el, melylyel kapcsolatosan több érdekességet megtudtam öreg mesterektől.

*

Mézeskalácsos Benedek Sámuel uramnak a budai részen, a vár-
aljában, az Attila-köruton van a háza és árusboltja, azon az oldalon,
hol a híres Kabon-féle „bormérés“ fekszik, hol az alacsony, öreg budai
házaknak a fala mindig sárpettyes a házak tövében karatyoló kocsik
és ficánkos lovak őszi, téli és tavaszi sárcsapásolásától... A cimere meg-
kopott, régi festésű már a 35-dik számú házon, a ház gazdája, a 60
esztendős, értelmes fehér arcú, fehér bajuszu, lisztes kötös, nekigyür-
között ingujjas Benedek mester ur sem mai legény már, boltozatos,
alacsony áruházába a nyitott műhelyajtón beáradozik a friss mézes-
sütemények édes, erős, fűszeres illata. Bent az üzletben sok a viasz-
gyertya, rózsás cífrázott szálak is kerülnek közöttük és üvegburák alatt
Máriának, a szüzanyának viaszból „formált“ színes szoknyás alakjai...

A mézeskalácsos legényeket szintén leginkább elvitték katonának,
s most a mester ur két eleven, vidám lánya segít gyurni, önteni, sütni :
az édes-mézes süteményeket. Nevetgélésük illő muzsika a mézes, fűsze-
res illatu öreg műhelyhez, melynek asztalán garmadában hevernek az
kerek, apró, cifra mézes tányérvák. A méz-kereskedő barna-szép
bajuszos Schwarcz urnak a műhelyben lisztes lett a fekete kabátja,
nevetve keféltetik a lányok :

— Sose bántásák nagysádkáim, — mondja Schwarcz ur, a pesti
nagy mézkereskedő, — hadd higgyék, hogy ölelgetődztem...

— Tán nem is tudna már maga ölelni? — nevetve ingerkednek
a lányok, ez a leánynevetés illő muzsika a fűszeres, mézes illatu mű-
helyhez s bolthoz, Sámuel mester ur pedig némely gyanakvó, fürkésző
szempillantások után, meztelen, dolgos karját a kemény, sima áruasz-
talon végigfektetve, utóbb mégis nekimelegedik és vontatott, halk han-
gon, szabatos, értelmes kifejezésekkel beszélni kezdi a budapesti mézes-
kalácsosok küzdéseit és életét :

— Tavaly még harmincnyolc, negyven forintot fizettünk egy mázsa
sonkolyos mézért (a mi mesterségünkhöz ez az erősebb, érettebb, illato-
sabb méz a megfelelő), ma hetven, nyolcvan forintot is megadunk érte,

mig a pergetett méznek a mázsája száz forint, amely színre ugyan mutatósabb, s nyalánságnak kedvesebb, de sütni mégis a sonkolyos méz az igazi . . . Ezernyolcszáznyolcvanötben, mikor itt ezt az üzletemet megnyitottam, egyedül Erd községből fedezhettem a szükségletemet, ma pedig ötven kiló sonkolyos mézet sem kapnék onnét.

— És ez a társulat ügye, hogy is volna, kérem? — szoltam közbevetőleg.

— Nem volt már ez semmi összefüggésben a mostani iparunkkal . . . A régi szokások, a régi hagyományok alapján, a cukrászokkal közös ipartestület keretén kívül magunk közötti megállapodással tartottuk fent mi mézeskalácsosok ezt az ugynevezett társulatot, mint a régi céhünknek utolsó maradványát . . . Mikor ugyanis a céhből vedlett és átkeresztelt ipartársulatunk — jogaiból és kiváltságaiból mindinkább kifogatva — az ipartestületbe olvadt, többen mézeskalácsosok és viaszgyertyaöntő mesterek együtt tartottunk és ezen társulatunk járt el a hatóságnál bucsuk alkalmával a sátorhelyek megszerzése és kiosztása érdekében. Kezdetben még — a céhünk hagyományai szerint — lakomázást is tartottunk évente és a temetkezésre is szervezkedtünk, s most ez a társulatunk, ez a temetkezési egyletünk van feloszlófélben; mert nincs értelme, hogy fentartsuk . . . A temetkezési egyletben ugyanis már csak tizenkilencen vagyunk, holott az alapszabály legalább husz tagot irt elő . . .

— Akkor mégis csak halódik ez a szép ipar?

— No, azt ilyen kerekperecesen nem mondhatjuk ki, — folytatta, okos kék szemét felvillantva a mester, — igaz ugyan, hogy mi itt Budapesten megfogyatkoztunk, de viszont a vidéken megsaporodtak a mézeskalácsosok. Különben a pesti céhünk volt a fiatalabb és a budai céh a régibb . . . Ez a két céh a hatvanas évek végén egyesült; érdekes felemlitenem, hogy abból az időből élnek még mestereink. Óbudán a hetvenhatéves Eckert János ur a céh mesterlevele alapján folytatja a mézeskalácsosságot és az öreg Beliczay Gyula ur is a Csányi-utcából még az ezernyolcszázhatvanas években a céh-világban lett mester . . . Ami pedig a gyertyaöntést illeti, hát igaz, hogy a szappanfőzők is mártottak gyertyát . . .

— Hát ezek talán másféle gyertyák? — rámutattam a zsiros, kövér, ligő-lógó fehér gyertyatömegekre, az öreg mester elmosolyodott . . .

— Azok fagygyugyertyát mártogattak, — szolt, — mi mézeskalácsosok pedig viaszból öntjük a gyertyát templomi célokra és temetésekhez, persze a gyárak ebbe a mesterségbe is beletenyerelek már. Elmultak az idők, mikor a redutba egy-egy bálhoz két-három mázsá viaszgyertyát felhasználtak; természetesen a gáznak szaga, a villany-

nak hire sem volt akkor még, sőt a stearin-gyertya fénye sem ragyogott . . .

— És a háboru miatt valami fennakadásuk támadt-e, — firtattam a kedves öreg mestert, aki után a műhelyből már kiáltottak jókedvű, dolgos leányai.

— A portéka elég kelendő, — magyarázta Benedek Sámuel, — hanem az anyagbeszerzése drága és nehéz, csak a tojásból tizenegy darabot adnak egy forintért és a munkaerő hiánya miatt: cifraságokat — az egy debreceni tányéron kívül — egyebet nem igen csinálunk; hanem a mi inkább enivaló.

*

A hajdani mézeskalácsos-céh ládáját és okmányait, könyveit az öreg Beliczay Gyula fővárosi bizottsági tag őrizi a Csányi-utcából. Élve, zömök, szakállas öreg emberke Beliczay ur, az apja 1836-ban egyik alapítója, majd később céhmestere volt a pesti mézeskalácsos céhnek.

— A láda az nálam van, — mondta Beliczay, — hanem a kulcsot majd Klockner pénztárnok urtól kell előkeríteni s akkor vagy két hét múltán, beletekinthetünk . . . Talán csak nem lesz késő?

— Dehogy! — elmosolyodtam. Beliczay bátyánk pedig megnyugtatásomra tovább folytatta:

— Bucsura én már nem járok, mézes figurákat én már nem csinállok, szívet is csak akkor, ha megrendelik, mindamellet, kérem szépen, dehogy is fejlődött vissza a mi iparunk, sőt kelendőbb a portékánk ma, mint ötven esztendővel ezelőtt, leginkább a piskótát és különféle mézeskalácsot küldözik a katonáknak is . . .

— . . . „Szívemet a szivedér!” — eszembe jutottak a régi vásárok, a régi bucsuk, elmosolyodtam, hiszen szürke fejfel jómagam is ma holnap katonának öltözöm.

Magyar tárogatósök.

1915. október.

Bár a Schundától és Stohwasszertől újból hangra-hozott, illetve módosított és tökéletesített, Káldi Gyula kuruckori melódiáival egyidőben országos ünneplések során felettébb népszerűsített mostani tárogató-hangszerünk sok tekintetben eltérő alkotás a tábortüzeknél hajdan szilajul vigadozó sarkantyus ősök török sipjától, éles nádnyelvén, öblösen bűgő fa torkán ebből a mostani hangszerünkéből is a magyar erő, a magyar lélek, a magyar elmerengés és eredeti keleties dana rivalg felénk, beszélget hozzánk a magyar tárogatósök tüdeje, szíve, őserzé-
seinek tüzénél felmelegítve . . . Azért, hogy legalább népies zenekarainkban felkarolják, istápolják, állandóan beszéltessek ezt a hangszert muzsikusaink, megérdemelné és a nagyszerű érzések ébresztgetésére páratlan, felséges eszközül szolgálna a tárogató, melynek egyik főmestere itt Budapesten az immáron elhunyt Jäger Vilmos volt.

Jäger Vilmos, a széltében-hosszában zömök, erősen vastag cigány mély magyar érzésű művész volt, bár tótvidékről, Beszterce mellől került fel a Sovánka Nándor cigányzenekarába. Éveken át a Bodókávéházban játszott, majd utóbb a Mátyás-királyban és a kávések — egyidőben — még külön tiszteletdíjat is fizettek neki, amiért éjszaka a „nagyszünet alatt“, a banda élére állva tárogatózott Vilmos mester . . . Borzasztó erős tüdejéből bírta is ám szusszal, míg más tárogatósök 25 fokos szusszal csinálták, Jäger Vilmos 75 fokos gőzt is játszva zúgott neki a hatalmas tüdejéből; hanem azután a tárogatója meg leginkább a Lehel-kürtjéhez hasonlított s a „mundstück“-höz edzett ajka meg oly erős, kemény volt, mint a — cipősarka . . .

Míg másik, híres, kiválóbb főtárogatós mesterünknek, a Radics bandájából való Oláh Lajosnak mesterjátékát a cifrázások, a keleties buja cugányfogások jellemzik kápráztatólag és van több olyan cifrázatos zenedarabja, melyet rajta kívül más nem is tudna eljátszani, — Oláh Laji méltó, hatalmas vetélytársának, Jäger Vilmosnak tárogatózását

meg a szép, érzésteljes, sima hangjátékok varázsolták bűvöletessé, saját szavaival élven, tanítványait is mindig arra oktatta :

— Az a jó melódia, kérem, melyet nyújtani lehet, mint a patyolat-finom rétestésztát, — ha pedig a „magyar tárogatók körében“ valamelyik „fiu“ hitvány, könnyebb ütemű melódiát kezdett fujdogálni, Vilmos mester menten rátámadt : — nem hallgat el ; mindjárt kiütöm kezéből azt a bűdös dudát . . .

*

Az opera zenekarában nem igen tűnik ki és emelkedik ki a tárogató különleges hangmuzsikája, hiszen szóló-játéokra ott elvéve nyílik alkalom, pedig hozzáértő művész ottan is található, Kocsis János operai zenész, klarinétos, a Nemzeti Zenede tanárának személyében, aki évekkkel ezelőtt még szintén úgy vélekedett, hogy ezen a pogányos fahangszeren művészi értékkel játszani nem lehet . . . Véleményét azon estétől változtatta meg és szegődött maga is a tárogatók-művészet megértőbb hódolói és művelői közé, midőn egyik alkalommal a Bodókávéházban Jäger Vilmost meghallotta széphangu nádnyelven tárogatózni.

*

Más alkalommal Stohwassertől tárogatót szállítottak a Zeneakadémia egyik növendékének, azonban a növendék sehogy sem tudta illendően megszólaltatni, sőt tanárja is megakadt a tárogató nyers hangjával, tehát telefonoztak a hangszergyárosnak, hogy küldjék el a „hangoló cigányt . . .“ Jäger Vilmos ment fel a Zeneakadémiába, megilletődötten nézett körül a hatalmas teremben.

— Kérem szépen, aztán szabad-e nekem most itt eljátszani egy pár nótát ezen a hangszeren ? — szerényül megkérdezte, mert mint ember szerény, komoly, józan s családjához ragaszkodó férfi volt, aki csak hivatalból éjszakázott. A tanár megnyugtatta :

— Hogyne volna szabad. — Vilmos mester ekkor csakugyan megszólaltatta a tanártól is „hibásnak“ véleményezett tárogatót és a bűbájós nótahangoknál egyszerre csak mindenhonét a folyosókra, majd a próbateremhez tódult a sok növendék. Az akadémikus zenésznövendékek elragadtan kérlelték a nagyművész cigányt :

— Játsszon, ugyan játsszon még egy kicsit, bácsi !

Végül a tanár riasztotta szét az elbűvölt társaságot.

— A szépből a kevés is elég, — mondotta tanárunk, miután különben Vilmos mester is megállapította, hogy a tárogató : nem rossz . . . A fejet, a mundstücsköt, melynek nem volt rendes lehúzója, s befuvásnál nem adta ki a hegyes, nyekergő hangot, kellett csupán hozzáigazítani a művésznövendék szájához.

*

A mai magyar tárogató nem tartozik a könnyebben játszható hangszerek közé, rendkívül izmos ajak és egészséges, erős tüdő szükséges a játszásához; azért a cigányzenekarok fúvós hangászaik leginkább húzódoznak tőle.

— Csak nem teszem magamat tönkre, — ezzel mentegetik magokat a munkának a művészetben is könnyebb végét kereső cigányok, akik azután megtévesztésül rendszerint a mély klarinétal utánozzák a tárogatót s annak a fejébe helyezik a lágyabb nyelvet . . .

Mindamellett — szerte az országban — a tárogatózás művészetének igen jeles, igen lelkes művelői kerültek és kerülnek maiglan. A főtárogató mestereken, Jäger Vilmoson és Oláh Lajoson kívül elismert hírnévre emelkedett például fél-dunnyogó s fél-éneklős játékaival Szegedről az Erdélyi Kálmán zenekarának tárogatósa. Régentébb Debrecenben is jeles, igen eredeti tárogatóművész volt a néhány évvel ezelőtt elhunyt öreg Magyar cigány, aki közben még igen öreg magyar nótákat eldalogtatott . . .

Ujabbán a tárogatózás iránt a cigányoknál jóval több szeretetet tanusítanak a „műkedvelők“, akik közül nagyobb művészi tökélyvel és eredetiséggel tárogatóznak: Benkovics Nándor nagyszebeni iparfelügyelő, feltűnően szép szál magyar ur; s a hevílékeny, tüzes művész Pap Zoltán budapesti miniszteri számvizsgáló, aki a magyar tárogató multjára vonatkozólag történeti adatgyűjtéssel is foglalkozik és Rédl György nevezetű fiatalember, aki a Thallmayer és Seitz nagydrogériacég alkalmazottja. A Pap Zoltán férfias énekhangra emlékeztető, a férfias énekhangot megközelítő tárogatózásához Rédl lányan, igen szépen szokott tercelni . . . Jäger Vilmos tanítványai közül meg, mert tanítványai sokan voltak az elhunyt tárogató mesternek, kiválóbbaknak ígérkeztek egy Soós nevű fiatalember, aki mint tengerész hadba vonult és az egyik Andrássy grófkisasszony (a későbbi Eszterházy Pálné), aki a mester elismerő nyilatkozata szerint „kellő szorgalommal és rátermettséggel“ tárogatózott szintén.

✱

Ha igaz, — pedig igaz, — hogy minden cigánytárogatósnak van valami különös fúvási technikája és titka, melyet a „jó cigány“ tanítványainak sem igen adogat le (a fúvóhangszerjátékban ezért nem tudták utánozni Vilmos mestert sem a cigányok, valami mélyvágásu fejjel játszott mindig), akkor a Jäger Vilmos tárogatója nagy árvaságra maradt . . . Talán száz év multán, ha egyszer születik még olyan rátermett cigány, aki majd igazi hangján szólaltatja meg ezt a büvös sipot . . . S ha az ifjabb pesti cigányművészekben fel nem gyúlad a

szent tűz és előretörékvő lelkesedés a magyar nemzeti zene legeredetibb, legbizsergetőbb öreg hangszerének, a nádnyelvű tárogatónak beszél-tetésére, akkor a pesti kávéházakban ezentul nem igen melegedhetünk a tárogató bűgös nádfa-hangjainál! Hiszen a másik főtárogató meste-rünk, ki hódolatát leróvni szintén megjelent vetélytársa koporsójánál, már nem igen váltogatja fel, nem osztogatja szét kávéházi aprópénzért zengő gyöngyeit művészetének, néhanap leginkább elzárkózott uri tár-saságoknak: a „kaszinókban“ és „Pannóniában“ játszogat tárogatós Oláh Laji mester.

OSZK

Lipman ezredes.

1915. október.

Midőn leirom a nevét Lipman Lajos honvédezredesnek, ennek a kedves magyar katonának, lelkileg és emlékezetemben megifjuihodom... Felsorjázna előttem a régi szép Szegedről: a pápaszemes tanárfeji Pacor, nagyapós szelid Kreybig, táblabirós huszár Janky, s Szentpály Micu főhadnagy segédtszjtjével együtt a mindig főuri Bakonyi altábornagyok nemes alakjai. Az öreg Bakonyi, bár különféle csatamezőkön érdemelte ki molnárszürke generális-dolmányát, selymestarkán, aranyhamvasan elborító érdemjel sorozatait, nem szerette, ha a gyakorlótéren káromkodtak a katonák; a szabadszáju tisztnek és altisztnek akárhányszor odamondogatott:

— A gyakorlótér a katonák iskolája... Fiaim, hát akkor mit szólnátok az olyan tanítóhoz, aki az iskolában káromkodik?!...

Persze, azontul a szegedi gyakorlótéren nem igen káromkodtunk, ameddig az öreg Bakonyi kegyelmes ur hazafelé nem fordította lova fejét és le nem tűnt a láthatárról...

Lipman Lajos ezredes ur, kedves bátyánk, midőn felejthetetlen nevedet itt leirom, lelkileg és emlékezetemben megifjuihodom... Látnom: az alsóvárosi paraszt-temetőkert mellett hepehupás gyakorlótérünket, ősztől és télen át sokszáz kerengelős varjújával... A dercsipett gyepen felvonul előttem a szegedi 5-ös honvédek régi gárdája. Látlak bennötöket Lipman Lajos bátyánk az akkor még szintén őrnagy: mosolygós Csillag és hallgatag szikár Császár urékkal együtt... Látnom, nem felejtettem el a derék „bunyókat“ sem, a nagydarab fekete Sztrilich és pókhasu zömök Bóbics „tata“ századosékat sem, hiszen Bóbics nevezte el „kakaslépésnek“ a tagozott menetet. És Szabadkáról a kis Polyákovics Géza hadnagy volt a harmadik bunyevácunk, tisztaszívü magyar hazafi, ki ezer gyarlóságát takargatta, enyhítgette az

önkénteseknek. Ma már Polyákovics őrnagy is kint a harctéren szerzett több kitüntetést.

*

A harsány székely Bajna Mózes, csendes székely Pünkösty Micu öreg századosok, karakán makói Görbe Samu, jóságos fegyvertiszt Pappert Vencel, rákóciindulós cipcer Krompaszky, csodaerős kardvivő Vizy főhadnagyék, — Vizy mázsás kőgolyót görgetgetett reggelenként a honvédtéri kaszárnya előtt, — s a komoly szőke váci Preszly, füstös buckó Wertheim s vidám, recsegős Böhm Miklós hadnagyék és a csinytevésre és tilos mulatozásra mindig kész kedves Gulácsy Jóska, hosszú Gottl és piciny Győry Zezi (Elemér) kadéték mindnyájan az én szegedi időmnek voltak felejthetetlen katonái a herkulesi mellű, kuruc származású és kuruci elvű hadnagy lénárt-daróci Bárdos Bélával... És Lipman Lajos ezredes bátyánk is akkor még jóval fiatalabb volt, mindamellet e nyíltszívű, nyíltszavu, mindenkihez jóindulatu és őszinte, szelid, szakállas derék főkatonát — már akkor — „papának“, Lipman papának neveztük háttmegett, szolgálaton kívül.

Midőn pedig érdemdus szolgálati esztendőik után ideje elkövetkezett, nyugalomba vonult és — családjának élvén — szentlőrinci birtokán huzódott meg. Amde a szürke polgáreltben is olyan szeretet és népszerűség ölelte körül a derék magyar öreg katonát, hogy — polgártársai — egyidőben falusi bírónak megválasztották Lipman ezredest. Mindamellet a jó vér nem változik vízzé, a háboru bekövetkeztével az ekeszarvát pihenni hagyta, ismét kardot kötött öreg katonánk. Ez idő szerint régi kedves, szép „Szögedéjében“ fáradozik és hasznoskodik Lipman ezredes.

*

— Csongorádi kis barna, kis barna! — gyülekezésnél a kürtösök ezt az édesszavu, kackiás hívójelt szokták trombitálni a szegedi honvédeknek. Régi magyar nótának gyönyörű melódiája zengedezik felém a szegedi vitéz 5-ös honvédek ezen ezredhívó-jeléből, az ilyen nóták és az ilyen emlékezések testét-lelkét megfiatalítják az öreg magyar katonáknak, ugy-e szeretett Lajos bátyánk?...

James báró.

1915. október.

Dercsényi Jakab János Henrik Gyula báró, aki az 1915-ik esztendő október havának 18-dik napján hunyt el, kit a csendes budai részek urai közül is alig néhányan ismertek, 1848-ban nem volt honvéd, sőt a különködő, angolbarát „James báró” — a Jakab-Jánost angolul leginkább kifejezi a James-nevezet! — 48-ban a császárt szolgálta. Mint osztrák könnyü-lovas (svalizser) főhadnagy Erdélyben és Moldva határszélein a magyarság ellen portyázott, anyja és nővére mellé mégis a budavári honvédek temetőjébe kívánczolt...

*

A hegy-völgyes Tabán régi temetőjében borongós őszi délelőttön temették el a nagyon öreg James bárót, hullott a sírokra a sárga gesztenyefalevél és az esőtől tele urnákban szemtelen-bátran fürdőztek a tabáni fekete rigók... James báró temetésénél messziről élém csilingelt a Brunner-féle kápolna kisharangja, s ez volt az egyedüli hangos szó, hangos gyász az utolsó magyar Dercsényi báró csokoládébarna ércoporsójánál... A sűrű fenyőktől körülzárt mély sirgödör mellett a hamvasfehér arcu fiatal luteránus káplán halkán rebegte el az imát, halkán, keservesen, egyedül sirdogált a halott mágnás fekete fejkendős, fekete öltözös szakácsnéja is, vén parasztasszonyka valahonnét egy miskolcmelléki magyar faluból... Sirásokon és ravatalozó huszárokon kívül még két fekete ruhás ur dobott maréknyi homokot a koporsóra, doktor Kiss Károly budai ügyvéd, az utolsó magyar Dercsényi báró bizalmasa volt az egyik; cilinderes kalapjával, vékony, magas, gyászfekete vasalt előkelő megjelenésével valami jóöreg budai grófnak vagy bárónak becsültem fel a másikat, meglepődve vettem tudomásul később, hogy az egyik budapesti bornagykereskedő-cégnek volt az — üzletvezetője... Az immáron holdogult Jakab-János ugyanis, ki 1827

augusztus 13-án Mádon született s kit 1827 szeptember elsején az ugyan-
csak híres mézes-aszút és szikrázó-gyöngyös szamorodnit termő
Tállyán kereszteltek meg, osztrák lovastiszti rangjáról lemondván, a
szabadságharc után vagy tizenöt esztendeig nem hiában élt odakint
Londonban és Angliában, de miként Dickens és Thackeray angol nemes-
ur alakjai: ingyenc volt... James báró — ezt a nevét is Angliában
örökitette — elegáns, kockás angol ruhaviseletével, angolos ridegségével,
tartózkodó simaságával (Budáról mindennap átjárt Pestre borotvál-
kozni és erős illatu, vastag „Juancuetoyho Habaná“-nál kezdődött nála
a mindennapos füstölő!), asztalának nemcsak nehéz ezüstjére, valódi
porcellánjára, izes ételeire, hanem válogatott boraira is sokat tartott.
Főként Tokaj-Hegyalja altatgató, zamatos borait kedvelte és fogyasz-
totta oly figyelemreméltó előszeretettel és mennyiségben, hogy évtizedes
borszállítója imhol hálából és kegyeletből nem késlekedett képviseltetni
magát a James báró egyébként elárvult temetésén...

*

Nagy Iván — állítólagosan — az Alsómagyarországban 1072 óta
Fejér néven ismeretes régi magyar családból származtatta a der-
csényi Dercsényi bárók eredetét, s hogy e család a mohácsi vész
után menekült a Szepességre, ahol Weiss név alatt teleped-
tek meg. Az bizonyos, hogy Weiss-nevű Dercsényi ős 1687-ben
szeptember 27-én első Leopoldustól nemesi diplomát nyert. A Dercsényi
(de eadem) báróknak Ferdinándustól 1839 március 21-én összefolyón,
légmázgálásszerű lágy betűkkel aláírt, pompás rajzoktól ékes, ragyogó
szinpompázatu nagycimeres, Deus, Rex, Patria jelmondatos báró-
diplomájában a nemességszerző Weiss-ősre hivatkozás is történik.
E nemességszerzőnek volt a leszármazója Weiss János, ki Lócsén
1755 november 16-án született s mint Zemplén vármegyének a fő-
orvosa, cs. királyi tanácsos, több nemes vármegyének táblabírája,
1792-ben királyi adományul kapta Bereg vármegyében Dercsény falut,
midőn nevét is Dercsényire változtatta... Mint a beregmegyei timsó-
bányák felfedezője, kiművelője és salétromgyáros emelkedett országos
hírnévre. 1796-tól, Schönborn gróffal társba állván, Kovászón haszno-
sította a timsót, 1803-tól pedig a munkácsi Schönborn-javak igaz-
gatóságának volt „technológikus“ és „mineralógikus assessorja“.
1809-től 1812-ig „praefectus“-ként kormányozta ezt a fejedelmi
vagyon, majd nyugalomba vonulván, Munkácson 1837 június 30-án
hunyt el. Nejétől, kazinczi Kazinczy Juliánától, a nagy Kazinczy
Ferenc nővérétől négy fia és egy lánya származott. Ez a Dercsényi-
leány egy Desewffy grófhhoz ment nőül, a négy fiu közül Pál (elsőbb
katonatiszt, majd földbirtokos és gyáros) és János (udvari tanácsos, a
temesi kamarai igazgatóság sokat utazott, irodalmilag is hírneves

elnöke) és a külföldön is kiváló hírű vegyész Ferenc testvérök, ki- nek Szemere Klára volt a neje, alapítottak családot.

Ferenc és Szemere Klára házasságkötéséből támadt a Dercsényi- családnak ma is virágzó nemesi ága, míg a negyedik fitestvér, a katonatiszt Károly, magtalanul hunyt el.

*

A Dercsényi báró család evangélikus hitvallású magyar ágának, mely James-bárával kihalt, Pál volt az alapítója, míg az Ausztriába elszármazott Jánostól a katolikus, osztrák Dercsényi bárók ága eredt s Alsó-Ausztriában Hof-Arnsdorfon, a melki apátság vidékén Loosdorfon és a csehországi Pocernicon birtokos Béla és Rudolf báróknak, János unokáinak személyeiben máig fenmaradt.

Dercsényi Pál, ki apja érdemei után 1837-ben János fivérével a magyar báróságot elnyerte, Bécsből nősült, Geymüller Henriette báró- kisasszonyt, dúsgazdag bécsi bankárcsalád lányát vette nőül. Pálnak János testvére is Bécsből nősült, egy udvari főembernek a lányát: név- szerint Eichhoff Erzse bárókisasszonyt. A bécsi bankár-báró lányának kincseivel Pálnak azonban kevesebb volt a szerencséje. Széchenyi István gróf lelkesítő példájára és a magyar ipart megteremtő mozgalmak során Dercsényi Pál is „iparbáronak“ csapott fel s az egész országban széjjel- szórt birtokait nagy áldozatokkal és befektetésekkel mintagazdaságok- nak rendezte be, különféle gyárakat alapított (a szegedi Széchenyi- téren például ma is fentáll és milliós nagyértéket képvisel a hatalmas tömegű báró Dercsényi-ház, mely eredetileg szeszgyárnak épült), — hogy utóbb a Geymüller-kincsek mégis elfogytak, Dercsényi csődbe került, és hogy még teljesebb legyen a család romlása, a csődgondnok (egy híres budapesti ügyvéd, ki végül azután csakugyan fejbőlötte ma- gát!) a csődvagyonyból százezreket elsikkasztott...

Midőn Pál báró 1843 december 18-ikán meghalt, a régi nagy Der- csényi- és Geymüller-vagyonyból — (Dercsényt a Lónyaiak vásárolták meg) — már csak foszlányok és rongcsok maradtak gyermekeire: Hen- riettere, János-Jakabra, Klárára és Rudolfra.

Rudolf mint szolgáltonkivüli lovassági százados, császári és ki- rályi kamarás Ausztriába származott el (1858-ban Redwitz-Wildenroth Máriát vette nőül, s Loosdorfon 1864-ben hunyt el), Jakab-János báró pedig a szabadságharc után meghasonlottan Angliába telepedett ki, ott élte vagy tizenöt esztendeig a kényelmes, kedélyének s gondolkodásának leginkább megfelelő angol klubéletet... Mint nyelvében, szokásaiban, viseletében teljesen angollá alakult „James-báró“, meglelt férfikorában tért haza s mivel közben édesanyja, Rudolf fivére, Klára nővére (sze- rencsétlen szerelemből Velencében egy Pelliccioli nevű svihák olasz

postafőtiszthez ment nőül) mindnyájan elhaltak, Henriette nénjével, az áldott lelkű, gyöngéd vén lánynyal magára maradt James-báró. Vagy harminc év óta a budai részen laktak, még pedig hosszú éveken át a budai Fő-utca 11. szám alatt, a gróf Andrássy-palota második emeletén bérelt három utcai szobát James-báró. Az ódon butoroknak, családi ereklyéknek valóságos kincsháza volt ez a kis lakás, honnét utolsó örömét: Henriette nővérét vagy öt évvel ezelőtt kísérte ki a régi Tabán-temetőbe. Ezidőtől még nyersebbé, bizalmatlanabbá vált az élővilággal szemben ez a vén különc, pedig huszonöt év alatt, mióta Kiss Károly doktor ügyvéd, néhány év óta meghitt jogtanácsosa ismerte, James-báró sem Budán, sem Pesten nem barátkozott senkivel. James-bárónak nem kellett beszélgető cimborák, magánosan járta mindig a vén utcákat az esztendő bizonyos szakáig; mert ha következett június hónapja, midőn a termés zsendülni kezd a mezőkön, kötéllel sem lehetett volna visszatartani, ötven év óta minden évben leutazott Omorra (temesmegyei kisközség, 1012 főnyi nagyrészt oláh földmivesnép lakja); hol azután november végéig lent töltötte az időt a szavajáraszerinti „zsvány parasztok“ között. E kis falu népére félig ünnep, félig a rettegések időszaka volt a James-báró ottartózkodása, mert a hamar dühbe guruló, hangos szavu vén legény iziben leteremtettézt mindenkit és hirdette és vallotta, hogy Omoron „az a tolvaj oláh bíró a legnagyobb zsvány“, kinél nagyobb zsványnak csak a vén „gazdáját“ véleményezte a báró. Még azt is gyanusan fogadta, ha huszonöt-harminc év óta szolgáló vén gazdája időnként egy-egy kosár tojást küldött fel.

— Könnyü néki ezt a tojást felküldeni, amikor százszor annyit meg ellop tőlem! — pattogtatta érdes mondókáit a báró, aki dehogy is hitt volna a parasztnak, s mert mindamellert a Dercsényi bárók utolsó magyarországi birtokfoszlányán „feles gazdálkodást“ üzött, juniustól november végéig, a termés zsendülésétől betakarításáig ott leste, ott járta az omori határt. Ötven év óta sem fürdőzni, sem utazni nem ment soha, az omori kiscgazdaság volt egyedüli szórakozóhelye, és ilyenkor ott lent 88 esztendő életének mostani utolsó őszeig és aratásáig döcörgős parasztszekéren kocsikázott, ha kimozdult valamerre... Nógatta hangosan, éles szóval mindig, mindenütt a renyhéket, akikre, hogy meg ne lopják, nem győzött eleget vigyázni. Node a „ministerek“ felől sem igen volt külömb véleménnyel (különösen tavaly óta, mikor a kukoricáját elrekvirálták!). Méltatlankodott mindig a népszámlálási, adóbevallási ivék különös kérdései miatt is.

— Mit tartozik az a miniszterre, hogy én miféle iskolát jártam?... Hát hiszen kijártam, amiket ki szoktak jární a magamféle rendüek, — pattogtatta a vén báró, kit minden egyes esetnél úgy kellett az ügy-

védjének kapacitálni a hivatalos okmányok aláírására. Mert például levelet sem irt vagy ötven esztendő óta soha senkinek, viszont igaz az is, hogy szintén nem bontotta fel soha senkinek a hozzája küldött levelet... Bizalmatlanságát a bankárookra is kiterjesztette, akárhányszor 15—20 ezer korona gyümölcsötlenül lappangott a pénztárcájában.

— Mégis kár, hogy ennyi pénz nem kamatozik, — véleményezte egyikszer a bizodalmas ügyvédje.

— Nekem nem kell kamat... Megélek a magam pénzéből is; no, majd hogy még ellopják azt is azok a zsvány bankdirektorok, — dünyögte az öreg ur. Ügyvédjének nógatására csak idők multán szottyant kedve és bizalma a „Pesti Hazai“ budai fiókjához... A szomszédság révén.

*

Amugy az angol könyveivel és ujságjaival igen jól találta magát James-báró, egész nagy könyvtárra való hever belőlük az Andrassy-ház padlásán, a mesés-értékű Alt-Wien-porcellánedények is ott porosodnak ládádba eltemetve... Magyar irást, a napi ujságokon kívül, egyebet James-báró nem igen olvasott. Az angol lapok — ugy látszik — még a háboru kitörése óta is eljutottak hozzá, mert az angolok iránti rokonszenvét a mostani háborus események során is megőrizte.

— Az a Vilmos az oka mindennek, — sokszor elmondogatta. Ügyvédjével legszivesebben angolul beszélt, s bár ügyvédjét is látásból s hírből huszonöt év óta ismerte, mint nénjének a bizodalmas jogtanácsosát, évtizedeken át soha semmiféle közeledésre nem engedett neki alkalmat. Csak midőn öt évvel ezelőtt kedves Henriette néneje állapota válságosra fordult, bontakozott ki merevségéből ez a dickensi alak, először ekkor kereste fel 25—30 éves szomszédját, Kiss Károly ügyvédet. Sirván ekkor, így kiáltott fel a rideg James-báró:

— Jaj, ügyvéd ur, mit csináljak?... Meghal az én drága jó nővérem.

*

Hüségés vén szakácsnőjére, Takács Annára, ki huszonöt éven át szolgálta a Dercsenyi bárókat, és akit görög-katolikus vallása miatt „oroszoszorkánynak“ elnevezett, szintén sokat és nyersen zsörtölt James-báró.

— Hát inkább magamtól elmegyek, mintsem hogy kirugjon a báró, — jajongta egyikszer siránkozóan a hüségés vén Annus, — pedig nem szivesen megyek el, mert Henrika bárónő meghagyta, hogy vigyázzak a méltóságos urra...

— Ha Henrika hagyta meg ezt magának, akkor hát csak maradjon. Annus, — az öreg James-báró a vaskos „habana“ illatos-kék füstjénél a kristálymetszett pohárban ringatózó tokaji aranytükrekből megenyhülten hívta elő az elmúlt idők kedves emlékeit, de különcködő természetét, amellett hogy mély hazafias és emberi érzéseknek fényes jeleit ragyogtatja fel az élettől való bucsuzkodásnál, végrendelkezésében sem tagadta meg. James-báró mintegy 100 ezer koronára becsülhető ingóságát (mely készpénzből, takarékpénztári betétekből, értékpapirokból, különösen pedig értékes és nagy műbecsrel bíró régi ezüst- és porcellánművekből, képekből, nemkülömben ódonságos lakásberendezésekből áll), olyan asszonyra hagyta, akit személyesen nem ismert, kinek leveleit soha fel nem bontotta, s kiről, ha szóba került, mindig csak kicsinylőleg nyilatkozott...

— Mert Rudolf testvérem ráhagyta a vagyonát, hát én is hagyok neki, — mondogatta hamiskás, gonosz mosolylyal az öreg James báró. Ez a szerencsés örökös nő mielőtt férjhezment gróf Wratizláv prágai cseh főúrhoz, János-Jakab báró egyik unokaöccsének, az osztrák Dercsényi Béla bárónak volt az özvegye, s mint született Mentzhengen bárónő, maga is regényes multu családból származik. A Mentzhengen (Menszhengen) név hollandi nyelven „hóhért“ jelent és a szép Laura bárónő ősei annakidején valahányban csakugyan főhóhérmesterei voltak a császári háznak, éppen ezen érdemeik és szolgálataik elismerésül kapták a báróságot.

*

James-báró életének 88-dik esztendejében, miután az idén is rendszeretőleg betakarította buzáját, megdézsmálta kukoricáját, omori feles-parasztjaival még utólszor, keménykén kiveszekedte magát, mintegy három héttel ezelőtt feljött, hazajött: meghalni... Már a Buday Zádor nemes, vén tokaji boráról is azt mondta, hogy az „nem a régi jóízű ital“... Annus szakácsnőjéhez is megszeliült a szava, s azután pedig, ahogy egy régi-módi magyar báróhoz illik, feltűnés nélkül, szép csendesen meghalt és negyed-ötöd magunkkal eltemettük Jakab-János Henrik Gyula urat, az utolsó magyar Dercsényi bárót. Kazinczy Ferenc méltó véreként nem a temetőben örökített magának mulandó-gőgös holtkő emléket, hanem hajdan durgazdag családjának utolsó birtokát, a „primissima“ fekete bántási földet, a 120 katasztrális hold és 1470 négyszögöl nagyságu nemesi birtokot a rajta lévő épületekkel és tartozékaival együtt (melyek összértékükben 250—300 ezer koronára becsülhetők) örök alapítványként parasztjaira, Omor községnek hagyta; idevonatkozó végrendelkezésének cicomátlan, józan, okos szavaival hadd

beszéljen hozzánk most egyszer maga, az életében ugyis eléggé zárkózott, meg sem értett James-báró :

— Kikötöm azonban, — ugymond a végbucsuzkodó, — hogy halálom után Omor község előljárósága ezen alapítványi birtokot, úgy mint ezt magam is tettem (és teszem) továbbra is feles gazdálkodási módszer szerint lesz köteles kezelni. Célom ugyanis az, hogy a birtokomat már ötven év óta mivelő lakosságon ezen intézkedésem által továbbra is segítek és éppen ezért sem a házi kezelést, sem pedig a bérbeadást meg nem engedem... Az Omor község javára tett fenti alapítványom további feltétele az, hogy a birtok kezelési díj (a mindenkori jegyzőnek évi 400 korona rendes családapa gondosságával teljesítendő kezelésért !), fenntartási költségek és a közterhek levonása után megmaradó tiszta jövedelem (10—12 ezer korona !) az Omor községbeli szegények között évenként karácsony hetében a községi előljáróság határozata alapján és ennek jelenlétében szétosztassék. Ezen felosztásnál a szegénységen és ráutaltságon kívül az egyébkénti érdemesség legyen irányadó elv, nevezetesen az, hogy a segélyezendő önhibáján kívül szorult legyen támogatásra... Rendelem továbbá, hogy az évi segélyösszegek egy-száz koronán alul el ne apróztassanak!...

... Ha majd egyszer a régi tabáni temető csontjait elhordogatják valamerre a közös nagygyödörbe, ha majd egyszer emeletes pesti palotákat építenek és budai virágágyakat ültetnek a régi sirok elsímitott földjébe, noha 48-ban ellenünk poryázott, James-bárónak dickensi alakját és fenyőfás vén sirhalmát mégis csak megőrizném én itt emlékeztetőül a régi különös Magyarországra.

Garlathy Gyurka zászlós.

1915. november.

A csatamezők titokzatos sirgödrei felett, midőn fergeteges éjszakában előszáguldozik a ropogó, havas tél, havadzó felhők foszlányaiba burkoltan kavarnak az árnyak . . . Marcona, véres magyar vitézek medeznek élém az éjszakákból, de ki még holtraváltan is mosolygott, ifjuszépen zuhant a csatamezők titokzatos sirgödrébe: az Garlathy Gyurka zászlós volt.

A teszesztő békén, midőn a nemzeti méheskert lépesmézét szabatosan pocsekolták és oly sokan büntetlenül gyalázták, rágalmazták a megrövidített, lekicsinyelt magyarságot, magyarnak lenni nem volt már dicsőség . . . Szörnyü vésznek, a szörnyü csatáknak kellett elkölni, hogy a végzetes tespedés pizsok-pernyedombja alól felgyúladjon, mégig lángoljon a gyönyörű magyar erők és fajtisza magyar erények szent tüze . . . Garlathy Gyurka zászlósnek ifju élete is ebben az áldozati szent tűzben égett el. Hogy büszkék legyetek magyar mivoltotokra, hogy megtanuljátok mosolygón áldozatokat hozni magyarságotokért és ne restelkedjetek siratni a vértanukat, röviden elbeszélem a milliónyi sok magyar hős közül ki volt és miként fejezte be ifjuságát Garlathy Gyurka zászlós . . .

*

Garlathy Gyurka zászlós még a régi Pestnek, a *Ráthokkal*, *Lykák-kal*, *Rottenbillerekkel*, *Kunzokkal*, *Urbanovichokkal*, *Reöckökkel*, *Mössmerekkkel*, *Hüttlekkel*, *Pekáryakkal*, *Tömöryekkel*, *Matuskákkal*, *Rózsvölgyiekkel* rokonfajtájú patricius-családoknak egyik érdekesebbjéből származott . . . Szüleit korán elveszítette, árván maradt és mint jogász éppen a szigorlatok előtt állott, mikor kitört a világháboru. Még a háboru kitörése előtt tulesett a harmadik sorozáson és mint az első két sorozáson, ugy-ezen a harmadik sorozáson is katonai szolgálatra alkalmatlannak találták a Garlathy-fiut . . . A csinos, sudár megje-

lenésü fiunak vékony testében bár gyenge tüdő rejlett, a háboru kitörésekor mégis minden követ megmozgatott, hogy — bevegyék . . . Gyámja nem merte a felelősséget vállalni a gyenge fiut fenyegető veszélyért; ámde mert sokáig lehetetlen volt ellentmondani a mindig, mindenkit megnyerő modoru fiu hazafias nagy felbuzdulásának és tettvágyának, gyámja s az árvaszék nagykorusították a „szivvel-lélelkel“ katona-fiut, Garlathy Gyurkából így lett azután a pesti első honvédszázadnál önkéntes . . .

Garlathy Gyurka még az önkéntes-iskolából jelentkezett parancsnokságánál, hogy nem akarja, nem tudja bevárni a hosszú kiképzés végét . . .

— Vigyenek engem már a frontra! — mondta a fiu, de kérését, mint időelőttit, nem teljesítették. Gyurkát azonban alighanem kemény fából faragott bölesőben ringatták annakidején, mert ezentul is valahányszor *pótlás* ment a harctérre, mindig előállott kérésével, hogy „vigyék már a frontra“ . . . És addig erősködött, míg végre elvitték . . .

*

Garlathy Gyurka mint *tizedes* ment el a harctérre, ahol fáradhatatlan vállalkozási kedvével és rettentetlen bátorságával mindjárt kezdetben annyira kitüntette magát, hogy *három hét alatt* egyszerre kinevezték *zászlósnak*. Bármily nehéz és veszedelmes felderítési- vagy értesítő-szolgálatot kellett végezni, mint feljebbvalói elismeréssel beszél, Garlathy Gyurka mindig elsőnek s még olyankor is mindig önként jelentkezett, mikor az ütközetekből visszatérve, valamennyien kegyetlenül kimerültek voltak és az önként vállalt újabb feladat pedig a legnehezebbnek és legveszélyesebbnek ígérkezett . . .

Még a rettenetes harctéren sem változott el Garlathy Gyurka. A harctéren is udvarias, előzékeny és fáradhatatlan szolgálatkészsége jellemzették legfőbbként, másrészt viszont kérlelhetetlenségig nyakas és a végletekig elszánt volt, amit míg itthon fenegyerekesnek tetsző sok párbajával, a harctéren pedig már hősiességnek nevezhető, nagyszámu, különféle véres vállalkozásával bizonyított be minduntalan.

*

Galiciában, Horodenka környékén három napig tartott egy előretolt nehéz állást a Garlathy zászlóság gyalogosított huszár-különítménye, harmadnap estén — június 25 estéje volt ez! — megérkezett a felváltó csapat, Gyurka zászlóság hátravonultak Dobronotz nevezetű faluba. Szlávul a „dobronotz“ szónak szelid az értelme, békésen „jó éjszakát“ jelent, tehát egészen megkönnyebbültek. Miután alaposan kitisztálkodtak, vacsora előtt az elesett bajtársokról beszélgettek, Garlathy Gyurka tréfálkozva mondta báró *Lévay* zászlós bajtársának:

— Most már te kerülsz sorra . . . Érzem, hogy most már te is megsebesülsz.

— Hagyj békét, Gyurka! — Léway kedvetlenül felelte vissza.

— Ne civakodjatok gyerekek, — szolt s közbelépett *Szilágyi* Gábor főhadnagy, bajtársi néven „*Tuba*“, a Gödöllőről önkéntesen bevonult szolgabíró, — ugyis én leszek a soros. Holnap jár le a három hónapom, már pedig eddig minden három hónapban vagy sebesülten, vagy betegen hazakerültem . . .

Alig ültek azonban vacsorához, riadó-parancs jött, *Garlathy* zászlóséknak az imént elhagyott állásba, az őket felváltó csapat segítségére kellett sietni . . . Az oroszok felemelt kézzel, megadást szinelve, ekkor és itten férköztek közel huszárainkhoz. Az első orosz-sorok földredobták magukat és kézigránátot hajjintottak, hátok megöl pedig rémségesen kattogni kezdett hat orosz géppuska. Sok jó magyar huszárral együtt báró Léway esett el legelsőbb. Midőn ezt látta *Garlathy* zászlós, huszárjaival boszura-dühödten ugrott ki a fedezékből, rettenetes erővel gázoltak az ellenségre . . . Am egy dum-dum-golyó Gyurka zászlóst is torkon találta. *Horodenka* mezején letört buzakalászként földredült a nyulánk, szép pesti fiu. Illő katonai pompával, *Schönburg* herceg hadosztályparancsnok részvételével a bojancuki temetőbe temették el a vitéz huszárfiukat.

Hej, *dobronotzi éjszaka*, hej, *bojancuki temető*! . . . A ti mélabús, fátyolozott, tompa nevetek sok, sok magyar családra gyászos, fájdalmas emlékezetű siralomhely marad, mert ezen alkalommal temették hantjaid alá a *Sárossy*, *Morvay*, *Elekes*, *Szluha*, *Molnár*, *Szabó*, báró *Léway*, *Garlathy*, *Bellovics* és *Ettich* urakat . . . Olyan családok nevei ezek, melyeknek legtöbbje már sokszor és sok vitéz lovas-tisztet nevelt a dicső magyar huszárságnak.

Szegény *Garlathy* Gyurka zászlós halála után egyetlen nővére (férjezett *Urbanovich* Zoltánné) kapta kézhez a vitézségi érmet, melyet a király és hadvezetőség kitüntetésül, elismerésül adományozott a halott magyar vitéznek . . . Érdekes még a felemlítésre, hogy mikor *Garlathy* Gyurka zászlós *Dobronotznál* hajnalban elesett, az oroszok megszállották a Gyurka zászlóséktól oly nagy áldozatok árán védett magaslatot, de mégsem fészkelhették be magukat a huszárok véréből megszentelt fedezékekbe. A *dobronotzi* magaslatot még ugyanazon a napon visszafoglalták a derék 9-es vadászok, akiket — a megható harctéri véletlenség folytán — *Garlathy* Gyurka zászlósnek éppen az unokafivére, *Büttner* Jenő százados és zászlóaljparancsnok, néhai nemes *Büttner* Józsefnek, *Liptó vármegye* volt tiszti főügyészének egyik katona-fia vezetett a diadalmas rohamra.

A cinkotai grófnő.

1915. november.

Az idegent majmoló Budapest és a nemzetének értékeit kevésbé ismerő aluszékony, közömbös magyar vidék: Cinkotának legfigyelemreméltóbb nevezetességét és érdekességét Mátyás király derüs vadásztörténeteinek kapcsán „nagy itcéjéről“ és a nagy itcét avatottan forgató „kántorjáról“ emlegeti, találja fel... Kevesebben tudják és dicsekednek vele, hogy a hegybe és hegyen épített, utcákhozszant oldalgós öreg pestvidéki faluban a nemes magyar fajnak egyik legkiválóbb, honszerető büszke, bájos nagyasszonya, özvegy Beniczky Gáborné, született Batthyány Ilona grófnő, a vértanu Batthyány Lajosnak lélekben is méltó leánya tart fenn olyan uri otthont, él olyan hasznos, áldott szép életet, melyből minden tekintetben követendő példákat merithetnének a magyar hölgyek... Batthyány Ilona, a cinkotai grófnő egész létével rászolgált, hogy a magyar lánynevelő iskolákban a Lorántfi Zsuzsánnak, Zrinyi Ilonak ragyogó alakjai mellett hódolattal említsék fel és hogy lombos, ősvirágkerttől körülölelt jellegzetes uri magyar hajlékához májusi enyhe napokon az egész országból fogékony, vidám lány seregekkel ünnepi zárandok-vonatokat indítsanak utra...

*

Batthyány Ilona ama fájdalmas dicsőségből részesedett, hogy édes apját, a szeplőtelen hazafi, gróf Batthyány Lajos 48-as miniszterelnököt karonülő piciny gyermekkorban elveszítette, mint tudjuk — vértanu halállal... Dajkája vasrácsos ablakon belől, karján felemelve tartotta a piciny grófnőt, midőn apját a délceg Lajos gróftól dőbörgős léptű osztrák katonák kint az ablak alatt a folyosón elkísérték arra a rettenetes utra, melyről többé Lajos gróf sem tért vissza, hogy meleg karjával magához ölelje, lelkes Batthyány-szemével körülszeretesse az ő drága kis családját.

Ma apát, testvért és fiaikat az egész országban százezrével siratgatnak bánatos szomoru magyar asszonyok, s ma, hiszem, a különben közömbösök is megértik, átérzik azt a mélységes örök-gyászt és fájdalmat, mely az apját, hazáját és nemzetét oly hön, hűségesen szerető Ilona grófnőnek gyermeki és honleányi tiszta lelkét az ösztönös zsengekortól öntudatos egész életen át mindmáiglan — beármýekolja... Megérthetik, s ti divatos tarka-barka papagályszíneken kapkodó mai magyar nők sem csodálhatjátok, hogy Ilona grófnőnek a ruha viseletnél is kedvenc színe a fekete maradt.

Ilona grófnő, ki elsőbb mint férjezett Keglevich grófné, majd Beniczky Gáborné, kétszer került özvegyi sorba, a régi pazar magyar uriférek oldalán a honfigyász keserve mellé az élet gondok és anyagiassz küzködések túskekoszoruját is ifjúkorán elnyerte. Mint ifju menyecskének, vállaira nehezedett az óriás terhű feladat, hogy az egész magyarságra végzetes átalakulások, felfordulások és vagyoni lecsuszamlások földrengető időszakaiban az oktan költekezések örvénylő mélységeit betöltse és a fehér, keskeny, piciny keze gondozására maradt ősi vagyónrészeket idegen hódítóktól megvédelmezze. Ezt az izgalmas, minden izmot megropogtató és erős, határozott, egész nagy lelket megkivánó harsorozatot diadalmasan vivta meg a nagyasszony; mert bár hazafias, művelődési és emberbaráti célokért felszámolhatatlan értékeket áldozott és áldozgat máiglan, a maga személyére oly igénytelenül, lemondólag élő cinkotai grófnő nemcsak teljesen tisztázta a sulyos terhekkel rámaradt ősi vagyont, hanem tulzás nélkül állitható, főként pénzben megszázszorozta értékeit. A cinkotai mintegy 3000 katasztrális holdnyi Beniczky-vagyon és Nagykanizsánál a 6000 katasztrális holdnyi Batthyány-vagyon (melyen Ilona grófnő házilag maga gazdálkodik) és a budapesti és a bécsi bérházak ma már mind teljesen tisztán állanak és magokban véve nagy értéket képviselnek. Budapest környékének leggyönyörűbb uri nyaralótelepe: a kies, kedves, messzeföldre híres Mátyásföld nevezetű kertváros is az Ilona grófnő földjén épült fel. De nemcsak a külső gazdálkodásnál ügyel szorgosan, személyesen mindenre, hanem belső, a központi irodájában a magyar urak előtt ma is népszerűtlen „zsidós“ könyvvezetést és számadásokat maga intézi Ilona grófnő.

*

A magyar gazdasszonyok cinkotai iskolája még Damjanichné ideje óta lelkéhez nőtt és sok, gazdag támogatását élvezte Ilona grófnőnek. A gyermekek különben is kedvencei a grófnőnek. Egy-egy karácsony érkezéttel egész sereg keresztgyermeket részletet különféle „krisztkind-

lik"-ból a nemes nagyszony, akit jóságáért áldva áld a cinkotai szegénység. E „népet“ egyébként úgy szereti, hogy parasztlakodalom nem eshetik meg Cinkotán Ilona grófnő részvétele nélkül.

Valamikor régen a magyar madarászattan tudós uttörője, tiszteendő Petényi János Salamon ur Cinkotán volt luteránus pap, ezen hazafias egyház és iskola mellett mégis a földesasszony Ilona grófnő főrészes abban, hogy az egykori tót Cinkota dolgos lakosai nemcsak érzésre, hanem nyelvben is megmagyarosodtak és hogy a sűrű pergeszoknyás cinkotai lányok és huszárcsizmás legények ma már a mi döbörgős táncunkat táncolgatják s a mi csattogós nótáinkat dalolgatják... A szép magyar táncot Ilona grófnő is kedvelte mindig, sőt a vidám és hallgatós régi magyar dalokon könyhullajtásig el tud merengeni. Vén Banda Marci a kedvenc cigánya. Ha jobb kedve támadt, — még a háboru kitérését előzőleg! — egyszer-egyszer a cinkotai kuriába kiharancsolta Pestről bandájával a vén cigányt, vagy muzsikaszót hallgatni sallangos négy lovával, darutollas kocsisával s inasával Pestre is bekocsizott a „Metropole“-ba Ilona grófnő... A nagybankót ilyen alkalmakkor nem sajnálta kedvelt muzsikusától, aki beköszöntésül Ilona grófnőnek ezt a kedves nótáját szokta rárantani:

*Jó bor, jó egészség,
Szép asszony feleség,
Szép asszonynak, jónak,
Jójárásu lónak — kár megöregedni...*

*

A főuri, a pesti társasélettől már rég, régen elszakadt a cinkotai grófnő, eltekintve, hogy évenként háromszor-négyszer találkozik, összejön szeretett, kedves testvéreivel, mindennapi társaságát a falusiak alkotják. Meg-megdaloltatja, meg-megtáncoltatja a jegyzőket, állatorvost, tanítókat és asztalánál jegyzőnek, tanítókisasszonyok sűrűn, szívesen megfordulnak.

Fent a halmon, a cinkotai kuria tulipántdiszes ebédlőjében: a karos padok, kecskelábas asztalok, támlás öreg-székek, százfókos sublótok, polcok a magyar uri otthont megragadó eredetiségében mutatják be. A polcok, almáriomok tömör, nehéz ezüstjei és a mindenfelől megvillanó ódon porcellánok és metszett üvegek pedig a Batthyányok ósrégi múltját hirdetik pompázatos méltósággal és kincses nagy értékben. E vén kuria szobáiban a szőnyegek, a függönyök és takarók is mind egészalig a magyar nők izlését és kezemunkáját dicsérik. A kalotaszegi varrottasoknak azonban nemcsak áldozatkész, megértő vásárlója Ilona grófnő,

hanem ismerősei körében is ellenállhatatlanul népszerűsíti, terjeszti ezeket a drága magyar remekeléseket. Sőt a magyar női kézműiparnak jelentőségét annyira felismerte, a nemzeti izlésre és érzések fejlesztésére kiható becsét annyira méltányolja Ilona grófnő, hogy a Cinkotával szomszédos Szentmihályon — egyidőben — külön női ipariskolát építtetett és fentartott.

*

Ilona grófnő, bár magyaros, őszinte vendégszeretetéről messzeföldig híres, a maga személyére felettébb mértékletesen él, napjában csak kétszer étkezik ez a korán kelő, naphosszant mindig fáradhatatlanul tevékenykedő nagyasszony. Délben valami pástétom félét, vagy részére minden nap frissen köpült vaját eszik a tea mellé, este 6 órakor pedig fogyasztja a tulajdonképeni ebédet, mely nem sokféle, de izletes magyar, azzal az egyetlen különlegességgel, hogy a fagylalt soha nem marad el az Ilona grófnő ebédjeiről.

*

Ilona grófnő cinkotai birtokának nevezetessége nyáron is „hideg“ forrásvizéről az ugynevezett „Capriera-tó“, melyhez fürdő-kabint építtetett és híres hidegvízében tavasztól-őszig naponta megfürdik Ilona grófnő, ki ilyen életmód mellett nemcsak testének, hanem lelkének hamvasságát és rugékonyságát is megőrizte s gyermekies jószívének melegenél állandóan megenyhülnek a falu szegényei. Melengető szeretetével felkarolja s megértőleg istápolja Ilona grófnő a védtelen állatokat is. A tyuk-ketrecek lármás népét mindig maga eteti a grófnő.

*

A háboru kitörésekor Ilona grófnő ígás lovait szintén elvitték a hadba, s mert azóta a „cinkotai négyes“-lovak délelőtt s délután felváltva kint dolgoztatnak a gazdaságban, megszokott kikocsikázgatásairól lemondott és hogy szegény lovacskaikat kimélje, a dimbes-dombos falut és a gazdaságot inkább gyalog járja Ilona grófnő. Szelid öngunnyal szokta mondogatni:

— Szegény grófnő, pedig öt lovon kezdte kezdetben, valamikor...

*

Ilona grófnő nemcsak szóval, tetteiben is áldozatkész, hü függetlenségi honleány, így például a cinkotai függetlenségi népkörnek értékes telket adományozott s több nagy teremmel (még szinpadjok is van!) igen kényelmes, derék kör-házat építtetett a grófnő . . . Mig béke volt,

rendesen eljárókatott kis-magyarjai közé, mióta pedig a háboru kitört, idejének jórészét naponta a kör házában tölti el, ugyanis, már több mint egy év óta 35 ágyas katonai segéd-kórházat tart itt fent nagy anyagi áldozatok mellett az áldott grófnő . . .

Ilona grófnő érdekes, meleg, fehér falusi kórházának falairól Rákóczinak, Kossuthnak, Batthyány Lajosnak, 48-as minisztereknek, vezéreknek és honvédeknek borongós dicsőemlékezetű képei ragyognak alá a mostani harcok béna, vagy lábadozó, kopott, gyürődött vitézeire . . . A drága hazáért hozott végetlen áldozatokra és önfeláldozásokra emlékeztet e helyen minden vezéri és vitézi kép, még a bús debreceni poéta, Csokonai-Vitéz Mihály fájdalmas arcása is . . . Sok beteg vitéz itten — gondolván kedvesétől a bucsuzásra! — elmondhatná Mihály diákkal:

*A lelke is sirt belőlem,
Mikor búcsút veve tőlem:
„Isten hozzád!” — többet nem szólt,
Nyakamba borúlt, s megcsókolt.*

*

Egyik fogason ott csüngött az Ilona grófnő magyar bőrbekese, ilyen pillangószárnyu virágokkal és leveles ágakkal fekete selyemben kivarrott diszeszetű, kívül irhás, bévül lompos kisbundát a Hajduságon viselnek a szép hajdu asszonyok . . . A sebes-katonák kötözésénél is odaadólag segédkezik a doktornak és azután ilyenkor az étkezéseknél — aznap este éppen frissen sült karmonádlit és tökkáposzta-főzeléket remekelt Husztiné, a termetes, derék főzőnő! — Ilona grófnő a konyhasztal mellett deszkaszékről ellenőrzi az ételkiosztást, honnét a nyitott ajtón át a jóévtágyu katonák csoportjára kiláthat.

— És híznek a fiuk! — mondotta gyönyörű szeméből kisugárazó áriatlan örömmel.

— És még este is mindig gyalog járogat le ide a grófnő? — a kastélytól az oldalgós, hepe-hupás cinkotai utakon lehetőszen messze fekszik ez az alkalmi katona-kórház.

— Gyalog jövök, de csizmában, — felelte mosolyogva az okos, megkapón határozott fejtartásu nagyasszony, és midőn lányos, nyulánk, karcsu, szépszál egyenes termetével felemelkedett a deszkaszékről és a fehér vászon ápolónői klepetus alól utánozhatatlan kedves bájjal kimutatta a *csizmákat*, maga is nevetni kezdett Ilona grófnő. Ezek a csizmák bizony igen kemény szabásu, nehéz vadászcizmák voltak, s nevetve mondotta a grófnő: — node azért ne higgyék, hogy ez mind az

én lábommal van tele . . . Sárban-vizben most sokat és sokszor kell gyalogolnom, hát nem viselhetem a rendes csizmáimat, de ezekbe legalább mamuszt (szőrbotos), meg vagy két pár vastag harisnyát felhuzhatok . . .

Midőn áldott kezét a bucsuzásnál megcsókoltam, magamban felfohászkoztam :

— Adjad én Istenem, hogy a mi drága grófnőnk mielőbb viselhesse a rendes csizmáit (Ilona grófnő ugyanis téltől tavaszig más esztendőben is mindig csizmában jár); mert azok a hegyesorru, piciny kordováni bőrcsizmácskák egyrészt kecsesebbek a „mamusszal“ kibélelt sulyos hadi-csizmáknál, másrészt azok a hegyesorru piciny csizmácskák azt is jelentik minékünk, hogy végét értük a szörnyű háborúnak. Négy lovát ismét hintóba fogattathatja, s szegény beteg, nyomorék katonákhoz sárban-vizben, vak éjszakákon nem kell többé gyalogszerrel fáradozni a cinkotai grófnőnek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Thurzó Kálmán százados.

1915. december.

Galiciában Chyrovnál a felsztini ütközetben 1914 október hó 14-én elesett *Thurzó Kálmán* debreceni 3-as honvédgyalozezredbeli századosnak és hadtörténeti írónak a nagyatyja, *nosziczi*, másként *ernyédi Thurzó Mihály* a *Thurzók* ősi fészkeben, a magyar urairól, mint *Illés-házy*, *Marczibányi*, *Mednyánszky*, *Baross*, *Joó*, *Plachy*, *Borsiczky*, *Zsámbokréthy*, *Bossányi*, *Marsovszky*, *Sándor*, *Vietorisz*, *Klivenyi*, *Tomcsányi*, *Malatinszky* urakról híres *Trencsén vármegyében* még vezető férfit és tekintélyes birtokos ur volt. Már 1833-ban ügyvédeskedett s 1847-ben a nemes vármegyének büntető ügyésze volt, 1849/48-ben fegyvert fogott a Nemzeti ügy mellett, a szabadságharc legyőzetésével azonban nemcsak ügyészi hivatalából elcsapták, hanem az ügyvédségtől is eltiltották, 1853-ig tartott ezen „*szilenciuma*“. *Thurzó Mihály* rendíthetetlen hazafiságát az 1860. évi október 20-án kibocsátott *nyílt parancs*, tehát az alkotmány — ugynevezett visszaállítása után mégis méltányolták a szülőföldön, midőn *Trencsén vármegye főügyészévé* „közakarattal“ megválasztották ezt az ügyvédi pályán legderekbabb és legbecsületesebb ügyvédet, aki — mit ellenségei is elismertek — „feleinek jogait védeni főkötelességének ismerte, vagyonra szert nem tett, csak az öröklöttet tartá fenn“. *Anyanyelvén* kívül (megható és jellemző, hogy e *Thurzóknak* a szláv környezetben is századokon át mindig a magyar volt s maradt az anyanyelvök!): kitünően beszélte a latin, alaposan a német és jól a tót nyelvet. *Thurzó Mihály* „termetére közepmagasságu, szép szöke férfi volt s gróf betlehemfalvi (igy!) *Thurzó György nádorhoz* a meglepetésig hasonlita“. 1862 január 1-én halt el s nem a család, de a megye temettette el *Mihályt*, kinek emlékezetét örökíteni, *egy siremlék* felállítását is megszavazta *Trencsén vármegye* közönsége; ez a „*siremlék*“ azonban az emberek muló háláját örökíti inkább, mert csak papiroson, soha végre nem hajtott jegyzőkönyvi határozatként — sárgul . . .

Thurzó századosnak az apja, *Kálmán Árpád*, már messze letért a nagyapának, a főügyész Mihálynak határozott nyomdokaitól, iskoláit sem fejezte be teljesen, 1866-ban a pozsonyi liceumból önként felcsapott katonának. Jellemző az önérzetes Thurzó-fiura, hogy *alvadász* korában 1869 április 5-ikén Trencsén vármegyétől nemesi bizonyítványt vett ki; de sem a katonaságnál, sem később az Osztrák-magyar államvasutársaságnál, melynél mint forgalmi állomási hivatalnokot szabad lakás s 600 forint fizetéssel alkalmazták, nem boldogult, nem haladt eiébbre. pedig „szép tehetségét“ elösmerték.

— Ámde féken nem tartható költségei szenvedélye tönkretevé jövőjét. — ezt az ítéletet kérlelhetetlen testvérbátyja, a mindent önkényileg magyarosító *mély-szécsi* (Melsicz!) birtokos Miklós írta le szegény Kálmán Árpádunk felől, ki csakugyan könnyelműen elköltötte apai örökségét. Miután a vasutnál sem maradt meg, darab ideig Trencsén vármegyénél díjnokoskodott, midőn pedig innét kicseppent, még több gond, küzdés háramlott hűséges, önfeláldozó feleségére: *Szedlák Amáliára*. Brünn mellől, Morvából nősült Kálmán Árpád, ki anyanyelvén kívül németül és tótul is jól beszélt, sőt e nyelveknek szavait felsővidéki eredetiséggel belekevergette fiaihoz intézett magyar leveleibe is. A brünni feleség, illetve *édesanya* véréből fiuk, *Kálmán Gusztáv* (a mi századosunk), ki a nyitramegyei Tornócon 1876. április 27-én született, a borongós, babonára hajló *szláv* elmélyedező kedélyt örökölte . . . Majd a Thurzó-fiuk édesanyja 1888-ban Trencsénben elhalálozván, Kálmán Gusztáv két kisebb fiutestvérel megdöbbenő gyermeki korban árván maradt, Kálmán Gusztávnak már ily zsengén küzdenie kellett a **mindennapi létért**; mert a szerencsétlen apát a **sajnálátraméltó** gyermekektől rövidesen s végleg elszakította balsorsa. **Idegenben** hajszolta szerencséjét, a bécsi 13-as számú kórházból idegenben is temették el Kálmán Árpádot. **Meghalásra, elmulásra** gondolt már 1889. **március 28-án** az idegenben, osztrák földön **kóborgó magyar nemes, egyszerű, vonalzott jegyzőkönyvecskebe** (*Különfélék, — Diverzen, — Családom rövid jegyzékei* cím alatt), két nyelven (németül és magyarul) következőleg írta fel utolsó kérését:

— Ezen „Különfélék“ szerkesztője Trencsénben született és oda is illetékes nosziczi Thurzó Kálmán Árpád. Kérem jelen könyvet halálom után gyermekeim: Kálmán-Gusztáv, Jenő-Henrik, Alajos-Emil között a *legöregebbiknek* emlékül hagyni.

Kálmán Árpád 1893. február 11-én hunyt el. Könyvecskéjét, a megható örökséget, melynek első lapjaira ott kint a bús idegenben, a reménytelen sorsban ősmagyar érzései nagyszerű bizonyágául a *Szózatnak* — Hazádnak rendületlenül — két verzzakát és a *Himnusz*

— Isten áldd meg a magyart! — megrendítő szent fohászat reszkető kezével szintén odajegyezte, Kálmán Gusztáv még apja elhunya előtt birtokba vette. Ezek a birtokbavételt bejelentő sorok felettébb jellemzők az önerejéből diák s önmagát a zsenge korban fentartó, kemény, magános gyermekre:

— Minthogy szeretett édesapám rám bízta e könyvet, — írja ifj. Thurzó Kálmán V. osztályu tanuló 1891-ből, — én *jogommal* élek, azaz megjegyzéseimet ideírom.

Nem csupán 1580—1590-ből három-három szál pirosrózsás címeik, hanem az alapos történeti tudásu Thurzó Miklóstól gyűjtött s felkutatott okmányok és adatok is bizonyítják a bethlenfalvi nádor-ág és köznemessé szegényült noszici Thurzók fényes rokoneredetét; mégis a nádorokkal, vezérekkel, püspökökkel, zászlós főméltóságokkal, grófokkal, várurakkal egyeredetű kis Thurzó-ivadéknak, Kálmán Gusztávnak ekkor (1891) vagyonkája elért egy — *faladában* . . . Apai örökségkönyvébe irt feljegyzések szerint Kálmán Gusztáv diák (ekkor) „*otthon a faladában Porubszkyéknál*” a következő kincseket őrizte: „2 rajztömb, — Régi naplójegyzetek, — Flora des Trentschiner Comitates, — A kegyes tanítórend története, — Ploetz: Francia nyelvtan, — Balatonfüredi emlék, — 2 tót könyv és jegyzetek, — Simonyi: A magyar nyelv, 2 kötet, — Sallustius, — Jósika: A csehek Magyarországon, — 5 darab régi notesz, — Kis lexikon stb.“, összesen mintegy husz darab nyomtatvány és egyéb tárgy.

A Thurzók pirosszál-rózsás címerében a fehér pelikán-madár feltepi mellét s hulló piros vérével úgy táplálja fiókait, a kis Kálmán Gusztávnak meg már inkább süldő diák-korában segitgetnie kellett szerencsétlen apját, tizenhétéves alig volt, a városnál dijnokoskodott az ifju Thurzó.

✱

Az apátlan, anyátlan, a családi tűzhely meleg büvköréből elszakadt, önerejére és önelhatározására utalt Thurzó-gyerek előtt, midőn a „jó sikerrel” végzett gimnáziumi tanulmányok után egyik közös gyalogezrednél az önkéntesi évet leszolgálta, új pálya sorompója nyílt fel. Az ősnemesi fiu remélhette, hogy a katonaságnál rátermettségével és tehetségével előhaladhat, büszke címerének homályosult fényét ismét ragyogásra aranyozhatja. 1896-ban nevezték ki tisztnak. 1899-ben, mint a trencsényi 15-ik honvéd-gyalogezrednek tényleges hadnagya, *igazol-tatta* ősi nemességét és leszármazását. A hivatására sokat tartó, de vagyontalan ifju tisztnak küzdelmes sorsát férfiasan, önmegtartóztatással viselte az ifju noszici Thurzó. A családiasság nélküli kaszárnyaélet természetesen kihatott kedélyvilágának fejlődésére s mert a fényes ősi név mellett a vagyontalanság szakadozott helyzeteit takargatnia

kellett sokszor, *zárkózottsággal* vértette fel magát. Lobbangós szilaj természete is az ifjúkori nyers környezetben erősödött meg a különbeni ellágyulásokra oly érzékeny ur-lelkében. Katonai kitartását és tudását méltányolták feljebbvalói annyira, hogy a fiatal hadnagyot a pécsi honvéd-hadapród-iskola tanárjává bevezényelték. Ez a kitüntetés nem hozta magával a további sikereket, sőt Kálmán Gusztávnak teljesebb érvényesülését megakasztotta és kiválóságait sok ideig homályba borította — katonáéknál . . . Országosan emlékezetessé vált az 1903-ik esztendőből a pécsi honvéd-hadapród-iskolában lejátszódott „Gotterhalte“-botrány, midőn egy vasárnapra esett *március 15-én* a horvát növendékek magyar bajtársaik felzudulása és tiltakozása közben (a magyar nemzeti himnusz helyett) az osztrák néphimnuszra zendítettek rá és a jelenvolt Thurzó hadnagy is — „Ezeknek is épp máma jut eszükbe ezt énekelni, — hogy jutottatok mára rá a néphimnuszt énekelni, — persze, maga most abban a tudatban sütkérezik, hogy a schwarzgelb himnuszt olyan rosszul játszották, szégyeljétek magotokat!“ stb. — ott a templomban elítélőleg nyilatkozott a horvát fiukról. Mint a lapok egykoru közléseiből ismeretes, a magyar növendékeket megbüntették, Poppel Kálmán és Nagy Gyula hadapródokat kicsapták, a kitűnő Wlassits Károly pedig önként kilépett, sőt — mint aki „egy katonai nevelő fontos állásához nem bír kellő érzékkel, nem átalotta a politikát az intézet beléletébe belevinni“ — Thurzónak is mennie kellett a tanárságból. Csapatbiztosi szolgálatra a debreceni 3-ik honvédszázadhoz osztották be, de e nagyhirű ezrednek is (egymásután a vezérkartól kerültek ki az ezred parancsnokai) csakhamar Thurzó lett egyik sokoldalú, kiválóbb mintatisztje. A különfélebb tanfolyamokat ugyanis a legkiválóbb sikerrel végezte, az ezrednek utásztisztje, fegyvertisztje, sok ideig Bruckban lövésztanár volt a „Kuszi“, ki a turósteperős száraz vacsorák után, pár bajtársával merész terveket hánytorgatván, esténként halk visszavonultsággal, a Péterfia-kaszárnyával szomszéd Nagyerdőbe kanyarodó holdas sétákon szórakozott . . . Értékes, eredeti hadtörténeti műveknek a gyűjtögetését — sokszor utolsó forintjainak árán! — már ekkor megkezdte Thurzó, családjára vonatkozólag is sok becses okmányt és feljegyzést bámulatos szívóssággal összeszedgetett.

Akik a nyulánk, barnapiros, mosolygós szép katonafiut, — mintha mindig skatulyából lépett volna ki! — így az utcáról ismerték gyüretlenül, hamvasan, irigykedve nézték. Még bizodalmasabb barátjai sem sejtítették, hogy ugyanegy szomorú lélek a „helyi“-ujszágban „*Torics*“ álnéven felzokogó, magányosan didergő poétával, s hogy voltaképpen az irigyelt, a délceg Kálmán Gusztáv hadnagy énekelgeti:

1. Sötét este, csend szobámban, — Lelkem úgy sir a magányban ; — S jönnek árnyak, lenge árnyak, — Emlékei boldogságnak, — Elmult régi ifjúságnak. — 2. Lenge árnyak, tünde árnyak, — Ölelésre, csókra szállnak ; — Majd keringve, lejtve körben, — Eltűnnek a messziségben, — Sívár, rideg, vak sötétben. — 3. Csalfa játék, hiu ábránd, — Valód elmult, álmod fáj, bánt ; — S lelkem úgy sir a magányban, — Világtalan esthomályban, — Hideg néma éjszakában.

*

Bakái nagyon szerették Kálmánt, ki bár a szabályokhoz ragaszkodott, minden katonájával szemben emberiesen érző, igazságos tiszt volt. Nemcsak a kötelességtudásban járt elől, maga *jogait és igazságait fel-felé* is fenntartotta s megvédelte, tisztársaival szemben sem rejtegette véka alatt. Köznapi értelemben vett népszerűségnek tehát nem mindig, nem mindenütt örvendett ; ám kiválóságait és képességeit osztatlanul elismerték, hiszen közben egymásután megjelentek és beváltak **hasznos, okos „utmutatásai“** a gyalogsági löfeladatok technikai megoldásához (Vademekum), — Morse és zászlójelek jegyzéke (Adsum), — veszteség mutató táblázat (Sic est), és ezek a gyakorlatias, sikerült művek már némi *aprópénzt* hozogattak a konyhára... A mintaezred tisztikarából mindazonáltal hiában emelkedett így ki Thurzó, s idővel a magyar honvédségnek hiában lett egyik komoly büszkesége, sem érdemdús pályafutása alatt, még bús hősi halála árán sem juthatott soha *kitüntetéshez*, nem kaphatta meg a „*signum laudis*“ -t sem... E sokszorosan kiérdemelt, de évről-évre mindig következetesen elmaradt kitüntetések rejtélye felől írta Thurzónak — 1911-ben — az azóta Doberdónál szintén hősi halállal halt derék Ollinger Béla százados, az időtájt a 3. honvédgyalopezrednek még főhadnagyi rangban ezredsegédtisztje : „Az ezredes nagyon sajnálta, *hogy ilyen kitűnő, tehetséges tisztjét kellő elismerésben nem részesíthette*, mert felsőbb helyen úgy sem akceptálták volna a minősítésébe 1903-ban beírt megjegyzés „*Gotterhalte*“ stb. „*in Fünfkirchen!*“ miatt...“

*

Az 1910-ik esztendő fényt, melegséget rövid megnyugvást hozott Kálmán Gusztáv barátunknak küzdelmes életébe... Ami után a gyerekkortól — fájdalmas csalódások és nélkülözések között — oly sokáig hiában sóvárgott, bájos, gyermekiesen ifju feleség oldalán elnyerte, megtalálta az : *otthont*... Boldogságosnak, virágosnak, enyhősnek ígérkezett ez a kis magyar tüzhely, ám pár éven belül két kis babát temettek el, s az elmulás, hiábaküzdés bús sejtelmei felriogatták Kálmán Gusztávnak alig megpihent lelkét... Mint egész életében

mindig, úgy mostan is a munkában kereste és bőségesen talált vigaszt, 1912-ben már Budapesten találjuk, és miközben a kerületi parancsnokságnál szolgálatot teljesített, a honvédelmi miniszter engedélyével görögépítész gimnáziumi érettségi alapján beiratkozott, illetve felvétetett a tudományegyetemre rendes hallgatónak, a bölcsészeti szaknak lett a hallgatója. Ballagi Aladár, Fejérváry László, Goldzieher Ignác, Angyal Dávid, Angyal János, Csuday Jenő, Thót-Szabó Pál, Kunoss Ignác, Török Aurél, Marczali Henrik, Kuzsinszky Bálint, Simonyi Béla, Medveczky Frigyes, Doleschall Alfréd, Bochkor Károly, Láng Nándor, Cserép József, Schiller Bódog, Domanovszky Sándor, Mahler Ede. Révész Géza tanároknak az (időközben századossá előlépett) Kálmán Gusztáv „leckeönyvébe“ jegyzett bizonyásaik szerint — az 1912. évi január havától az 1914. tanévig — az „órákat“ mindig „igen szorgalmasan, kiváló szorgalmasan, buzgó szorgalmasan“ látogatta s a colloquálásoknál és a dolgozatokkal pedig mindig „jelesen, igen jelesen, teljes eredménnyel, kitűnően megfelelt“... Érdekes, jellemző Kálmán Gusztávra, hogy bár a matematika-természettudományi szakcsoportba vétetett fel, az inkább történelmi, nyelvészeti alapvető, szétágazó tudományokban képezte ki magát.

Katonai szolgálatából hazatérve, ugyszólván, az asztalnál, evés közben bujt ki az egyenruhából s öltözött át „civilbe“, hogy azután késelem nélkül mehessen a kedves egyetemre... Éjszakával kipótolta a neki leginkább kurtának bizonyult nappalokat, csakis így volt lehetséges, hogy a katonai szolgálat és egyetemi tanulmányok végzése közben levizsgázott az államszámviteltanból, megszerezte a levéltárosi oklevelet, a katonai szaklapoknak és történelmi folyóiratoknak pedig nagyon méltányolt, szívesen fogadott dolgozótársa lett az értékes, eredeti kutató és helyesbitő munkálatokkal. Korán kettőtört életére „Nádasdy Ferenc altábornagy élet- és jellemrajza“ című nagyobb művében rakta fel a koronát, tudvalevőleg Thurzónak ezt a pályaművét megkoszorozta és megjutalmazta az Akadémiának történelmi bizottsága, midőn Thurzó Galiciában már — elesett...

*

A korai elmulással, az időelőtti halállal a béke éveiben is sokat, sűrűn foglalkozott szegény Kálmán... Feleségét becéző néven „Mau asszonyának“ nevezte el, a háboru folyamán és a csaták fergetegei között szintén nyomtalanul eltűnt Jenő öcscse volt a „Jenke“, s jó maga „Kuszi“, — s midőn névnapja következett, estével, két boros üveget hóna alá fogott a különben komoly Kálmán, össze-össze koccintotta az üvegeket, egyet-egyet kortyintott belőlük, s önmagára köszöntgetve a szót, így beszélt:

— Igyál Kuszi, ugyis te vagy magadnak a legkedvesebb pajtása! . . . Ezt az eredeti, félig tréfás, félig komoly „monológizálást“ végül azután mindig azzal fejezte: — ilyál Kuszi, ugy se sokáig élsz . . .

*

A pénteket és névnapját szerencsétlen napoknak tartotta, apja az idegenben pénteki napon hunyt el, a Kálmán névnap meg október hó 13-ik napjára esik, csakugyan Thurzó Kálmán is a harctérről (holttestétől) visszakerült naplójába 1914 október 13-án — „X. 13. Kedd. Névnap!“ — írta utolsó bejegyzését. Bár az ezred hivatalos értesítése szerint szerdán esett volna el Thurzó, szemtanuk kedd délutánra teszik a szomorú eseményt, mondom: maga Thurzó is szabatos betűkkel 13-ikáról, névnapjáról délután pont 4 órakor írta az utolsó napló-bejegyzést, ahol elesett, a felszíni „345. számú“ háromszögelési pontot is bejegyezte még . . . Annak a helynek megszállására rendelték ki csapatjával.

— Nagyon fáradt, törődött vagyok, köhögök, — még ezt is érdekesnek tartotta feljegyezni életének utolsó névnapjáról, node, azután elpihent . . .

*

Thurzó Kálmán még a mozgósítás után is éjjelenként 2—3 óráig fentdolgozott, — irodalmi tervekkel volt tele a feje . . .

— Miért csinálsz már ilyent? Miért nem pihened ki inkább magadat, Kálmán? — feleségének szemrehányására érdesen felelte vissza:

— Hadd el, Claire! . . Majd megpihenek én Galiciában egy sirban.

*

Egyik „mindszentek napján“, még a béke éveiben, a tenger mellett, kis olasz falu idegen temetőjében jártak Kálmánék. A virágos, zöld sírokon kedvesen, hangulatosan lobogtak a gyertyácskák, midőn a mosolygós Kálmánnak szeméből egyszerre meglepőleg könnyek gördültek ki.

— Miért sir? — felesége izgultan kérdezte.

— Az én siromat senkisémm fogja kivilágítani, — felelte Kálmán. O, ti halált riogató szörnyű jövődölgetések! . . . Szerető kézzel s lélekkel minek előre felemelgetni a balvégzet fekete-bársonyos kárpitját?! Még a mozgósítás előtti időből így előre megírta Kálmánunk pusztulását Jenő öcscse is: „Nyers katonamodoru, de vigyázz! Nemsokára megtudod, mi lesz a vége? . . . Melyet én megjósoltam: be is következik boldogult öcsém módjára, mert ezt a természet magával szülte meg.“ (A Thurzóknak e levélben említett kisebbik öcscse öngyilkos lett, agyonlőtte magát.)

*

— *Beástuk magunkat a föld alá, s onnan nézzük a kék eget s a láthatatlan oroszokat. Köröskörül gyönyörűen szép kép . . .* Az égő falvak képe a legközönségesebb festmény már napok óta, — ezeket már a harc térről, a csaták fergetegei közül írta borzalmasan megelevenítő erővel Kálmán, s ugyanottan egyszer már harmadik napja koplaltak a 7-ik századbeli 3-as honvédek, amikor Kálmán utolsó kenyerét 200 darabra vágta, utolsó üveg rumját 200 kortytyal szétöntötte katonáinak, node azután Chyrovnál a jó katonák is, midőn támadáshoz készülődtek, aggodalmas szeretettel kiáltozták a fedezékből:

— Vigyázzon magára a százados ur!

— Én csak egy vagyok, — felelte Thurzó, — de ha ti pusztultok, sokan pusztulhattok! . . . — Hogy a támadás kiviteléről lehetőleg jobban tájékozódjék, a gukkerrel a fedezék előtt még egy határköre is felhágott, s a vakbuta gyilkos golyó ekkor találta homlokon a nyulánk szép magyar vitézt. Az idegen föld nem engedte tovább Thurzót, most már csakugyan végleg beásták a galíciai föld alá, Tisza s Bizmu kutyája nyöszörögve nyifogták körül azt a vad, bús katonasírt . . . A kutyákat, állatokat mindig nagyon szerette Thurzó, Czocó lovának „sikerült” megpatkoltatásáról például utolsó névnapi bejegyzésében is szót ejtett . . . Gazdag, mégis nagyon gazdag az én nemzetem, hogy érdemes fiait sem ismeri, s a Thurzó Kálmánok küzdéseihez és pusztulásához sincsen fájdalmas könnye, igazán őszinte részvéte!

Az utolsó „kakastollas“ honvéd.

1916. január.

A Muzeum-környéki csendes mágnásnegyednek oldalgó, keskeny Szentkirályi-utcájában, hol a „M. kir. orvostársaság“ vén háza barnul, a 23-dik számú, már modernebb bérpalota kapujánál hivalkodás nélküli szürkén, cikornyátlan egyszerű festett betűkkel lappang egy kis bádóg cégér-tábla; elmúlt idők mázoló-mestere becsületes nagy, fekete betűkkel rajzolta fel a szürkén alapozott bádogra:

Dr. Hegedüs Pál
Homeopatha orvos.

E-megett a szürke, bádóg orvosi cégér megett nagyon kedves, halk lefolyású, nyári meleg napként hosszant megnyult, hasznos és hazafias magyar élet és szép lélek hordozója rejtőzik. Hegedüs Pál doktornak a születésekor. — 1812 január 28-án a biharmegyei Piskolton született Pál ur, — még a nemesi világ büszkén pengette előjogainak és kiváltságainak aranysarkantyuit. Ha vicispánt, szolgabíró s követet választani bevonultak Váradra, ebben a csörömpölős, hangos szilaj tömegben Pál ur családjából is mindig keveredtek el néhányan, mert a Kaáli Hegedüsök szintén jó és igaz magyar nemesek voltak. Iskoláit is Váradon végezte Pál ur. A filozófiát a premontréiknek, a nagyszerű magyar „fehérpapok“-nak híres főiskolájában tanulta, az 1848 következőtével pedig a váradi akadémián jogászkodott Hegedüs Pál. Az iskolázást már májusban befejezték és a fiatalabb tanárokkal együtt az akadémikusok mindnyájan, önként felcsaptak honvédeknek. Többnyire bihariakból, váradi ügyvédek, tisztviselők, diákokból alakult a 3-dik honvédszázalaj.

— Én akkor igen fúrge, vékonyka kis legény voltam! — s a pesti elsőemeleti lakás ablakánál, a barátságosan meleg szoba példásan rendezett íróasztalkája mellett midőn elnézem Hegedüs Pálnak sugáros délinaptól körülcsillogott egyenes tartású, tiszta alakját, sűrű hófehérhajas, peckes fehér-bajuszos, kékliliomos mély, komoly szemű magyar

fejét, lelkem réámosolyog az öreg honvédre. És a magyar származást meghatározó többféle paraszti-mondások eszembe jutnak: „se nem szőke, se nem barna: az igazi magyar fajta“, vagy az a másik, hogy: „se nem kicsi, se nem nagy, éppen hozzám illő vagy“, s hogy szeretetemnek hangot adjak, zürzavaros emlékezettel kibököm:

— Ó, hallottam, tudom, híres, dicső csapat volt a harmadik, a pirossipkás honvédszászlóalj...

— Tévedésben vagy, druszám, — szólt mosolygón az öreg atyafi.

— Hát? — s magamban én, egy másik kornak a fia, csodálkozom, midőn valaki maga szállítja lejjebb a dicsőségét; ámde kiderül, hogy voltaképpen a büszke önértet beszédje ez a szelid, halk aggastyáni szó.

— A kilencedik zászlóalj volt a pirossipkás csapat... Minket a Damjanics fiainak hívtak! Mert Damjanics a mi zászlóaljparancsnokunk volt s minket is szeretett legjobban... A tábori kék sapkánk meg a csákónk mellett fehér kakastollat mi viseltünk, a vitézségi érdemjelet is, mert mindnyájunknak nem adhatott eleget belőle, a mi zászlónkra tüzte fel Damjanics, — a 89-ik esztendő nem gyerekidő, az egykori kakastollas öreg honvédek a hosszabb beszédben pihenőt kell tartani, ám lihog már a tűz, hát folytatja, — a harmadik honvédszászlóalj ez volt, ilyen volt, fiam!...

*

Damjanics Versecen került a zászlóaljhoz. Szenttamástól Jarkovácig, hol a rácok karácsonytájt fehérzászlós, barátként hódoló fogadtatás után éjszaka támadtak rájuk, a déli végeken sok vért áldozott, sok nehéz harcot dicsőn megharcolt a 3-dik zászlóalj. A Hegyessy Márton-féle könyvbe, midőn 40 év multán Váradon összejöttek Damjanics fiai (a még akkor ott jelenvolt vitézek között Hegedüs Pál is!), emlékezéseiket összehordták és összeirták... A szolnoki csatában azonban nem vett részt Hegedüs Pál, a 48/49-iki kegyetlen, iszonyatos „hideg tél“, a téli hadjárat egyéb gyötrelmeivel együtt annyira megviselték, lönkretették a vékonyka legényt, hogy 49 tavaszán halálos betegen, rokkant állapotban Kunszentmártonba küldték. Bár még a nyár folyamán erőtlen, gyenge volt, menni akart vissza zászlóaljához.

— Nem lehet! — mondotta a kórházparancsnok.

— Uristen, hisz én akkor sohasem avanszirozok! — búsongta Hegedüs, aki ekkor őrmester volt.

— Innét is felterjeszthetjük! — felelte vigasztalásul a kórházparancsnoka, fel is irtak Pestre, érkezett is onnét értesítés, hogy „hadnagy“-nak kinevezik, de ez a kinevezés a „Rendeleti Közlöny“-

ben nem jelent meg, kakastollas őrmester maradt Hegedüs Pál, nyugdíját is őrmesteri rangja után kapja...

*

Elkövetkeztek a nehéz idők, elkövetkezett a fegyverletétel napja, amikortájt Hegedüs Pál szabadságoltan Nagyváradon fürdőzött és most már bujkálással mentette szabadságát, életét. Vármegyéjében, főként az erdős, rétes, szőlőkertes Érmelléken bujkált darab ideig. Székelyhídon a sógoránál, Zágonyi János főjegyzőnél, Gálospetriben a Draveczyék-nél, Csokajban, nádligetek és feneketlen vizek között süppedező ósvadhelyen a Fényeséknél, ugyszintén Berekböszörményben a gróf Csákyak uradalmi tisztjeinél biztos tanyákra talált a bujdosó honvéd. Némelykor, némelyik helyen többen összeverődtek bujdosók. Ürömvirágtól, száraz kakukkfütől édes, öregszagu, roskadt, ódon présházakban vén szőlőtuskót, göresös körtefadarabot dobtak a padlóba vajt paraszos, szabadtüzhelyre, a piros tűz lassan beleharapott a nyiszorgó tuskóba, a megcsavart kulacsból pedig csiklandozólag illant ki s csapódott szét a vén hegyi bor nemes zamatja és Pál bátyáknak még ma is eszében muzsikál az akkor dalogatott nóta:

*Lengedezve fúj a Mátra szele,
Kedves babám fohásza jön vele;
A fohászban egy kérés van hozzám,
Ne feledjem: hazám s kedves rózsám!*

*Nem felejtlek, jaj, de attól félek,
Bánatomban, hogy soká nem élek,
Elhervadok, mint virág a lombon,
Érettetek: szép hazám s galumbom!*

*

Mégis szerencséje volt, hogy a Közlönyben nem jött ki a hadnagyi kinevezése, mert így legalább a katonafogdosók békét hagytak a vékonyka, kis kopott diáklegénynek, Hegedüs Pál 1850 utólján folytathatta a tanulást. A rebellishirű váradi jogászkodásnak persze örökre befellegzett, becsületes magyar embert különben sem igen kecsegtetett akkor sikerekkel a jogászi és „beamteri“ pálya. Budapesten orvsnövendéknek iratkozott be. Saját emberségéből, leginkább tanítgatásokból tartotta fenn magát, még furulyázgatott is, mint kitünő flótás; — sőt még alig egy évvel is puritán rendelő-szobájában meg-megszólaltotta a lágyszavu lukasfát és az öblöstorku sipon egy-két régi verset elhangicsált e ritka magas aggkorban is „puszi“ nevű kis kanárijának...

Kész orvosi tudással és diplomával 1856-ban Debrecenbe szállott, Hajdumegye kikerekítésekor meg 1876-ban járásorvossá választották. s nemcsak mint a népnek kedves orvosa volt népszerű, hanem a Hajdu-

ságon a selyemhernyótenyésztésnek is egyik első felkarolója és meghonosítója volt Pál bácsi. A debreceni honvédegyeletnek is több ízben elnöke volt, mint ilyen részes volt a 13 egyenruhás öreg honvéd felöltöztetésében. Midőn pedig 22 esztendei szolgálat után nyugdíjazták, 1903-ban felköltözött Budapestre és azóta a Szentkirályi-utcai csendes lakásán, mint a külföldön is egykor oly nagyhirű néhai Péczely Ignác doktornak, volt 48-as honvédtisztnak mindvégiglen bizalmas barátja és bajtársa : homeopatha-orvoslással foglalkozik.

A 89 éves öreg ur, ki az országos honvédegyeletnek választmányi tagja, tudásával és jóságával még ma is sok szegény beteg embernek szolgál vigaszára. A járóbetegek bizalommal keresik fel, mert hogy nem azon orvosok közé tartozik, kikről tiszteletes Nagy József ur 1800 s valahányban a debreceni kistemplomban civisuraiméknak igen tetszetősen következőleg prédikálta :

— A doktorok, — ugymond, — eltiltják betegeiktől a jó pecsenyét, a jó bort, magok pedig megeszik és megisszák...

Hegedüs Pál doktor soha senki elől nem falta el a pecsenyét, nem hörpölte fel a bort. Ez az utolsó kakastollas honvéd és egyik legidősebb magyar orvosunk igen mértékletesen, rendszeretőleg él. Már öt év óta nem dohányozik, bort azonban minden délben iszik félpoharacskát tiszta vízzel, reggelije és vacsorája pedig gyenge kávéstej... Mosolygón s komoly, okos kékszeméből a tiszta lélek derűjével magyarázza nékem az öreg ur :

— Nyugodalmasság és megelégedettség, talán ez a titka az én hosszú életemnek? — s Pál bácsi, kinek Damjanics a táborigrodában akárhányszor személyesen diktálta le a zászlóaljparancsot, az ujságoknak is igen figyelmes olvasója és szent hittel vallja, hogy a világ legjobb katonája mostan is csak a magyar. Mikor megszólalt a puska, a magyar katonák lelkében felgyuladt a harci tűz, s Pál bácsiék már 48-ban azt kiáltották : — rajta magyar! Miénk ez a haza!!!...

...De vajjon a miénk-e még; kedves öreg, bizakodó honvéd Pál bátyám!

A bosnyákok.

1916. február.

Hadzi Loja legendás hegyi-betyár alakja óta sok víz lefolyt a Limen s a Drinán, a mostani világháboru fergetegei között a bosnyák katonában már hű, hős bajtársat tanult megismerni a magyar vitéz. A Kárpátokat vállalva, önfeláldozólag védték a bosnyákok magyarjainkkal. Nem csoda, hogy a bosnyák katona ma Budapesten és az egész Magyarországon olyan népszerű; hiszen megbízhatóknak bizonyultak a szörnyű harcokban, tehát a hálás magyar nép szereti és megbecsüli a bosnyákot. A lomhatag léptű, bojtos sipkás fiukat rokonszenvesen nézdelik s emlegetik mindenhol.

— Ugy verekszenek a csatán, mint csak az igazi magyarok! —
harepróbált katonák elismerőleg nyilatkoznak felőlök.

*

Midőn már fellábbadoztak, az írástudatlan sebesült katonákat az erőgyűjtés, az üdülés időszaka alatt írni, olvasgatni is tanítgatják, az egyik pesti kórház kaszárnyában egy iskolázott bosnyák katonafiu szorgoskodik, mint oktató. A nagybajszos növendékek megható áhitattal tanulgatják az ábécét, aki azonban meggyógyult, azt természetesen nem hagyják tovább az iskolában, hanem ismét viszik a frontra.

— Csak még legalább egy kis ideig hagytak volna idebent! — szolt elkomolyultan az ismét hadbavezényelt bosnyák-legény.

— Tán csak nem a háborútól félsz? — mondották a bajtársak.

— Szívesen megyek én a háboruba, — felelte felvillogó tekintettel az érdempénzes hős bosnyák, — de ha még legalább egy kis ideig bent maradhattam volna, egészen végig tanulhattam volna az ábécét! . . .

Amelyik népben ilyen törekvések élnek, tanulni és tudni akar, szép jövő vár az ilyen népre.

Geréby főhadnagy.

1916. február.

Debrecenből Geréby Pál tartalékos honvédhuszár főhadnagy is azoknak a magyar katonáknak hősi, vértanu seregébe tartozik, kik már megvívták a harcot és életüket áldozták a harcmezőn . . . Galiciában, az idegen földben nyugszik ez a debreceni hősi, kinek ifjúkori híres párbajairól és asszonyos-történeteiről annakidején országszerte meséltek. Szászok, oláhok között veszekedett híre volt a rettenthetetlen kardforgató Geréby Pálnak, ki midőn dolgos, törekvő nagykalmár apjának, a maga idejében az egyik leghíresebb debreceni gyarmatáru nagykereskedőnek, Öttömösi Geréby Fülöpnek bejelentette, hogy „megnősül“, rémültökben talán még keresztet is vetettek az aggódó szülék. A hír-
hedt, rettegett duhaj legény választásán csak akkor vidultak fel az öreg Geréby Fülöpék, mikor boldog csodálkozással megtudták, hogy „Pál fiok“ Debrecennek éppen a legszelidebb urleányát, a magyar női szépségnek gyönyörű példányképét, néhai Király Ferenc képviselőnek Irénke lányát választotta ki hitvesül . . .

Azontul nem párbajozgatott, nem duhajkodott Pali. A városnak, a vármegyének ez a sugár, derék, szép legény lett leghalkabb s mindenekfelett komoly férje. Gazdálkodott szorgalmasan és nagykalmár apja tisztes üzleti hagyományaihoz méltólag különféle sikerült vállalkozásokkal gyarapította az ősi vagyont. Kis családja körében minden boldogságát feltalálta Geréby Pál. Egyik hölgymismerősétől következő bájos esetét hallottam, midőn a „villanyoson“ összetalálkoztak, folyt le közöttük ez a jellemző beszélgetés.

— Nos, hogy vannak? Mi hír a pátriában? — kérdezte a hölgy.

— Most a negyedik, a legkisebb gyermekünk beszédjét hallgatjuk; ma, éppen ma három hetes, — felelte Geréby — és csak képzelje! . . . A néneink és bátyáink azt mondják, hogy nem értik a beszédjét! . . . Ó, beh sok érthetetlen és értelmetlen ember is van ezen a világon, mondogatjuk váltig Irénkével; mert hiszen én is, meg Irénkém is tökéletesen megértjük minden halk, drága kis gügyögését az aprószentünknek . . .

Elhíhető, hogy a villanyoson nem csupán az emberek, hanem az üvegen át beözönlő napsugár is vidáman mosolygott a boldog fiatal apa emez ártatlan, büszke beszédjén.

*

Azután? . . . Azután felkavarodott a békességes világ; mint huszárhadnagy, trombitaszóval, nótaszóval Geréby Pali, a boldog fiatal családapa is elvonult a harcmezőre . . . Mikor odalent Délen a szerbekkel harcolt, szárnyrakerekedett a rémhir, hogy a magyarra agyarkodó ellenségeinket már a béke éveiben kaszabolgató párhajhóst elfogták és mindkét szemét kiszurták és a tiszti rangjelző aranyesilgokat dugták szeme helyére . . . Ez a rémregényes hír azonban valótlannak bizonyult és mikor Délről Északra vonultak fel a magyar hazát megvédeni, Geréby Pali még utólszor megnézhetette házát, otthonát, földi holdogságának virágos kertjét s a hön szeretett, drága kis családot.

*

A Kárpátokból csakugyan kiverték a muszkát. Az üldözöttekből üldözőkké verekedték ki magokat . . . Odafent Galicia véres földjén már mint főhadnagy, már mint századparancsnok és érdempénzes hős vitézkedett Geréby Pál. Heves előretörésekkel és rohamozásokkal zajlottak végig ezek a csaták. Junius 30-án — 1915. évben — sógora Király Tibor huszár főhadnagy, kivel egy ezredben szolgáltak, hiába kereste Gerébyt. Másnap is hiába járta fel a véráztatott, borzalmaktól borított átkos földet, nem találta sehol a „sógort“ . . . Ah, de mégis! . . . Egyszerre csak szemébe ötlött a sáros földben egy már félig elsüppedt, begázolt levélpapír darab, melyen a kedves írást felismerte . . . Irén nővére, Gerébyné hazulról írta ezt a levelet a „sógornak“ . . . A kedves levéltől pár lépésre a magyar hősöknek frissen hantolt sirjában megtalálta Király főhadnagy azt is, akit keresve-keresett . . . Jó magyar huszárok, szilaj hajdu fiuk között holtan, véresen ott feküdt sógora hős Geréby Pál főhadnagy. A vad tusában a vitéz huszártsiszt szíve felől, dolmányából kirepült drága hitvesi levélke: nyomravezetett . . . Az idegenből így hazaszállítják és a háboru lezajlásával majd legalább halóporában visszatér, hazaszáll szülőföldjébe és sirató családjához: jó Geréby Pál . . .

Hej, ti gyászos 1914., 1915., 1916. esztendő! . . . Mennyi sok árva magyar családnak még ez a virágos sir sem marad meg szentséges zarándok-helyül! Messze idegen földek közös sirjaiban, nehéz hantjai alatt koszoruzatlanul porladnak el a névtelen magyar hősök.

Agarak a Szerecseny-utcában.

1916. február.

Ezermester, ráadásul hozzá még agarásznak is jeles doktor Könyves-Tóth Miska debreceni nyugalmazott „szénátor“ rajzokkal ékes „Agarászat“ című könyvecskéjében rég így versbe foglalta :

*Azt már elfeledtük, pedig talán való :
Egy napon született a magyar meg a ló.*

— — — — —
*A sík rónán messze kiterjedt a határ,
Ott száguldott velők vékonylábu agár.*

Sík róna szélén születtem jómagam is. A szikes pusztát, a széllel futó agarat, a hű háti lovat szintén a dadogó kisgyerekkortól ismerem. Agárral s agár után, nyulat üzve a szép pusztán, száguldoztam magam is, hát annál inkább meglepett az a szürkefoltos, két sárga agár kutya, melylyel itt a pesti kormos aszfalton kerültem szemközt. Hiszen a Szerecseny- és Dob-utcák kapcsolt részeikkel az öreg, füstös, befulladt házak tömkelegei között, mindig a régi ghettnak jellegzetességével és torz hangulataival csapongják körül lelkemet ; hogy a vén magyar cselédasszony a sík pusztának két kecses vadászbjét éppen itt levegőztette s itt jártatta, annál inkább bámultam rajtok . . . Hajdan, mikor a magyar nemes meghalt, hű vadászlovát s agarát vele egy sirba temették, — ha jól tudom, Magyarországon Biharban Csékén volt utólszor ilyen őspogányi temetés, mikor magyarcsékei Korda Bandinak az apját vagy nagyapját temették el így a hű lovával . . .

— Zsófi, hé! — pesti Szerecseny-utcából a vén magyar cselédasszony szólította ily különös néven az egyik sárga kutyát, a szukát.

Eltünődtem a szibongó utcasarkon : Bajnok, Cifra, Cigány, Csillag, Dáma, Fecske, Fickó, Fürge, Hattyu, Hódos, Hóka, Kesely, Kukó, Ráró, Rigó, Sárkány, Sólyom, Szellő, Tatár, Tigris, Tündér, Vércse, Villám, Virágnak szólíngattuk mi régiebb magyarok az agarainkat . . . Hejh, ti két sárga agarak onnét a kormos Szerecseny-utcából, beh sok minden eredendő magyarságnak a temetkezését megértem én már.

Konyhafüst.

1916. február.

1.

A villamoson végighallgattam két pesti ember beszélgetését. Az élelmiszerek drágulását panaszolták és — joggal.

— Maholnap már hust sem kapni, — szólt az egyik.

— Még majd *pacalevésre* kell vetemednünk, — élcelt kicsinyléssel, keseredetten a másik hájasnyaku.

A pesti konyhák, s pesti vendéglők rejtélyes kotyvasztékaira, zákányos pecsenyéire gondolván, összerándult a gyomrom. Bizony a pesti konyhák füstje nem mindig étvágygerjesztően illatozik. Pedig csak az a pesti polgártársunktól lekicsinyelt pacalétel, pacallevés is milyen rendkívül izletes csemege! Ha, mondjuk, Szegeden Koczor Jánosné városi szenátorné, született Tóth Ida nagyságos asszony konyhájáról találják elénk azt... Az ilyen hófehérre abárolt „pacal” zamatos laskáját illatos tejfellel is nyakon öntögetik és az együtt főzött apró hurkákban meg szív-, tüdő-aprólékkal ógyelitett nemes rizskása daga-
dozik...

Pesti polgártársam! Elhiheted nekem, hogy lakodalmi ebédeteken sem kanalaztók ti soha olyan izletes, olyan tápláló fejedelmi levest, mint a milyen az a bizonyos pacalétel... Persze szegedi vagy debreceni találás szerint!

2.

A pesti mészárosoknál, kivéve a nemes város „községi székjeit”, a juh-, parasztosabban birkahus sem igen általánosabb kelendőségű. A mészárosok azt állítják, hogy a pesti nép a — „finnyás”. Valószínűbb azonban, hogy a pesti nők nem értik a birkahus izletes, különfélebb elkészítési módját, tehát rámondják s ráfogják:

— Nem tudjuk enni, mert faggyus... Nem izlik, mert szaga van!

Pedig a drága, rágós öreg marhákból zöldsárga darabokat rájuk sóznak ; mert a mészáros-szakma előkeiő kifejezése szerint : „az olyan állott hus a porhanyósabb“ . . . Az igazi magyar konyhának azonban becses husanyaga a pestiektől lenézett, s még a mostani patikadrágávilágban is aránylag olcsón kapható : birkahus. A faggyujából kihámozott és külső bőnyeges részétől, takarórétegétől megtisztított juhhus (combos-, lapockás-részek, oldalak) krumplival, száraz tésztaival, tarhonyával vagy szaggatott-galuskával főzve, zöldségfélék hozzáadása mellett, a legpompásabb, illatos levest szolgáltatják. Pörköltnek, gulyásosan, sültnek elkészítve, remek étel a birkahus. A szalonnával, fokhagymával duggatott birkacomb például egyik legfelségebb hideg sültünk. Vetekszik az ózcombbal.

A birka oldalas hasadó, kövér (de nem faggyus !) részét meg recésen bevagdálva, három-négy ujjnyi széles darabokban, miként a malacpörcöt, juhtepertőnek szokták kisütni az én falumban nemes, nemzeti, vitézlő Péntes Miklós urambátyámék. Node a zsirozót a lábösserpenyőbe nem kilószámra vásárolják, sőt a vágójuhot leginkább a saját falkájukból válogatják ki . . .

Ez a zsirjában kisütött, rózsásra aszalt, vékony-csontos, ropogó pecsenyéjü „juhtepertő“ hidegen, sóval megpergetve, ingyenc magyar csemege. Akár mézes meleg borhoz, akár muszkakávéhoz (értsd : thea !) fejedelmi falat.

Azért mondom, amit mondtam, nem a lenézett birkahusban rejlik a hiba, hanem a ti pesti szegény drága konyhátok füstjét szagolgassátok meg inkább : szépeim !

Egy kunsági állomáson.

1916. március.

1.

Még mikor veres volt a tarló, még mikor őszidőn hervadoztak a levelek, kint jártam a kunsági pusztán.

Csepergett az eső. Egymás mellett a vonatok sokáig ott vesztegeltek a veres kún-pusztá vasuti állomásán. Hosszabb idő óta ott pihentetett már egy katoná-vonat, s lecihelődött a „muzik“ is. És az állomás rakodó-helyén, a zsindeyes mély félszer alatt, hol más őszökön ezernyi zsákjával várja az elfuvaroztatást a kunsági aranypiros buza, most sallangos nádbotu „tambour-majorjával“ az élén rá-ránótázott a banda . . .

2.

Midőn kint csepergett a hideg eső s a veres kún-pusztá határjelző fáiról hervadtan pergendeztek alá a levelek, a katonabanda harsogós, rezes zenéjénél egyszerre csak a szélmentes, vízmentes buzarakodó félszer alatt táncra kerekedett a bakaság . . .

Nemzeti pántlikás, bokrétás sipkájukat félszemükre csapták a marcona magyar fiúk, s a harsogós, rezes muzikaszóra a döbbögős, döngölt-száraz földön egyszerre csak bokázni kezdték minden magyarnak azt a veleszületett pattongtatós, csattogtatós, ősiszenadta, áldozatos pogánytáncát, melyről a jeles latin költő és híres táncos, a királyi ítélőtáblának érdemes jegyzője, *Cseh-Szombathy* Dániel, ki életének 27-dik évében Pesten hunyt el, még 1815. körül ilyen megelevenítő-leg, ropogósan verselte :

Né, mely vidorság játszadozik kuruc

Tekintetén, né hogy megemelkedik

A cimbalompengésre s a sip,

A hegedü s duda-szóra lelke.

Nézd, kardra termelt két kezit hogy teszi

Csipője kettős domborodására.

Jer gyáva! nézd, mint tartja nyerge

Völgyibe nőtt derekát merően,

A figurák özönét teremti.
 Midőn hevülvén, kajsza csapásokat
 Vág láthatatlan lába sebes feje,
 Midőn kifordított bokája
     Jobbra, körül enyelegve játszik.
 Hol törli izzadt képét, hol andalog,
 Majd jobbra csusszant, s kurta menést teszen.
 Hol csuszik, hol patlogva méri
     A levegő üregét s bravourt nyer.
 Majd néha lassul, s hajladozik buján,
 Majd olykor hoppal bőv sarujára vág,
 Rákóczi érzékeny keservét
     Pengi hat ágazatu taréjja . . .

3.

Az 1815 körüli jeles latin költő és híres táncos, Cseh-Szombathy Dániel egyik jó barátjának, a szintén ünnevelt magyar táncos, divékujfalusi Ujjfalussy Mihálynak, Charaton vezér ivadékanak s árpádházi Sarolta hercegnő után a királyokkal vérrokon „pályi-földesurnak” felséges, hódítószép fejedelmi magyar táncát verselte meg annak idején . . . De midőn most ott kint a verhenyeges tájon csepergett az őszi hideg eső, s a buza-rakodó félszer alatt rá-rántotta a harcbamenő „regiment” rezes bandája és a felpántlikázott sipkás marcona magyar baka-fiuk, a halálmezőkre masirozó komoly hősök délcegen, büszkén, szilaján, döröggetősen táncba-ugrottak, úgy éreztem és úgy élveztem, hogy ez a tánc is még az ősiszenadta, áldozatos pogánytánc, s hogy ezt a táncot Cseh-Szombathy Dániel, s divékujfalusi Ujjfalussy Mihály urék sem rakták-ropták külömben.

Palkovics altábornagynál.

1916. április.

A mezők, virágos hegyoldalak édes levegőjét, a felkelő napnak meleg fényét, estendet bucsuzkodó piros, titokzatos lángsugarait és a csillagos égboltozat hamvas setétkékjét már Budán is agyonfojtotgatják, elrekesztgetik az égremerszkedő, keskeny utvonalakon egymásrahajló „bérpaloták“ szörnyü építkezéseivel, melyeknél a „palota“ nevezet olybá tűnik fel nekem, mintha a koldus megnemillető virágos, cifra, gazdás szűrben feszelegne... A váralján, az oldalgós Logody-utcából is leginkább elfogyatkoztak a zöldszalugáteres, alacsony, csendes budai családi házacskák. Kivülről mogorva bérpalotának mutatkozik a 25-dik számú hajlék is, amelynek belső udvarában pedig a levegős, nap-sütéses várhegy oldalon hivogatólag, barátságosan, kedves, békés urilakként terpeszkedik, rejtőzködik a Palkovics József nyugalmazott altábornagy sok világos ablaku, emeletes „villája“.

Zöld gyepen tarajoskodik fel a „villához“ a fehér kőlépcső. Az előterem nyitott ajtajából nyulánk, kecses, cirmosbarna macska riadtan ugrott elém... Óh, óh!... Tétován néztem a többfelől nyíló, néma szárnyas ajtót, majd az emeletre vezető öreg lépcsőn nekilódultam; de az ódon butorokkal rakott előcsarnokból hiában kocogtattam itten is az ajtókat, mindenhol csak a nagy csendesség fogadott...

— Tessék csengetni! — mondta végül a földszinti csarnokban az időközileg érkezett levélpostás, midőn magamban már mesebeli alvókastélynak kezdettem tekinteni az érdekes Palkovics-villát s — véltem — hogy az a megugrott cirmos macska alighanem elváltozott budai tündéraszszony volt?...

*

A mostani honvéd, gyalogos és huszár harci dicsőségnek magvetői éppen Palkovics altábornagyék voltak, ki még ma is élő sok öreg nyugalmazott tiszt bajtársával egyike a honvédség első oktatómestereinek. A liliumvirágos kékszemű öreg kegyelmes ur a régiebb magyar

huszárok fényes sorozatából csakugyan egyike a legérdemesebb, leg-
érdekesebb főkatonáknak . . . Miksa „császár“ oldalán magyar huszár-
jaival Mexikóban odacsatázott Palkovics kegyelmes, ezen időből a
visszaemlékezései és gyűjteményei igazán történelmi becsüek. Mint volt
iskolatársa és az ifjúkortól bizodalmasa, a boldogult József főhercegről
is sokat, érdekesen, kedvesen beszélhetne a még ma is mozgékony s
friss emlékezetű öreg huszár . . .

— Nem szabad soha tétovázni, ha önerőnkben bizunk, akkor
sikeredik minden a tehetséges embernek, — beszélte szaporán az öreg
főhuszár . . .

Dobogtak a paripák, lobogtak a vállravezett menték, süvitettek a
fényes kardok, harsányan riongott a rettenetes „rajta-rajta!“ A ma-
gyar katonák csakugyan a mostani óriás világháboruban sem veszi-
tették el soha önbizalmukat. Ellenséget nem számolgatva, baka s
huszár csakugyan *nekivág* bátran, *bizvást* minden veszedelemnek és
a véres tusán győzedelmeskedik a magabizó, felséges magyar katoná.

*

Palkovics altábornagy valamikor még a 70-es években mint
huszárkapitány a 7. közös, a mostani híres Vilmos-huszároktól került
át a honvédlövassághoz.

— Micsoda derék ezred! — a Vilmos-huszárokról emlékeztén,
annyi idők multán megragygyant a szeme, — hanem a honvédek sem
utolsóbbak . . . Albrecht főherceg egyidőben nagyon rokonszenvezett
a *franciákkal* s valamikor a hetvenes években azt *mondotta de Lotte*
francia generális, a hadgyakorlatra meghívott francia lovassági helyet-
tes felügyelő:

— Fenség, igazán nem tudok egyéb különbséget tenni a *közös*, meg
a *honvéd huszárok között*, *mint hogy az egyiknek fekete*, a másiknak
meg *fehér a prémje* . . .

Palkovics altábornagy sok ideig, a honvédség szervezésének még
az első évtizedeiben *Vácon* szolgált, a váci honvédhuszárezrednek
sokáig volt parancsnoka is . . . Ezt a régi huszáréletet az öreg kegyel-
mesnél jobban senki nem ismeri. Tábournok korából szívesen, szere-
tettel emlékezik a híres, vitéz debreceni hármás honvédbakákra is.

A magyar honvédkatonák nemes nemzeti virtusait, az egész világ-
tól csodált hősiségét illetőleg a világháboru sem szurkált csalódásokat
az öreg altábornagy elmélyezedő lelkébe. A táblás-asztalokon kiterített
részletes katonai térképekről a közreadott hivatalos jelentések, ujság-
értésülések nyomán katonáinknak mozdulásait, harcos sorsát gondos,

nagy, lelkes szeretettel figyel, ügyeli, léptenkint számontartja ez a bájos magyar öreg ur, kinek a vitéz *Szurmay* egyik neveltje. A hatalmas *Szurmay* vezér még mint kapitány szolgált *Palkovics* tábornok alatt . . .

Utoljára, vagy jó tíz s pár évvel ezelőtt, a kolozsvári honvéderületnek volt parancsnoka az öreg *Palkovics* altábornagy.

— Furcsa, kedves görbe-oroszág-rész ez az Erdély, — beszélte elmélázón a Miksa császár egykori vitéz mexikói magyar huszárja, — a tűzérjeim, meg a huszárjaim leginkább csak akkor nyugodtak bele a *hegyremászásba*, mikor látták, hogy egy-egy meredeknek magam *lovágoltam* fel legelébb . . .

Majdani viszontlátás kedves reményében és ígérétevel köszöntem el a virágos kékszemű, meleg, frisskedélyű öreg magyar főkatonától, aki az ő becses térképein, az ő változatlan katonalelkével végigkíséri és izgalmasan, elmélyedetten átéli a *harc-tér* minden eseményét . . .

— Ha csak így el nem jártak volna fejem felett az esztendő! Ha a korrall járó elgyengülést már lépten-nyomon nem érezném! — felsóhajtott, busongón maga elé meredt az öreg, derék főkatonája . . . És én lelkemben éreztem, hogy váci, marosvásárhelyi honvédhuszárjait, kedves debreceni hármaskakait ma is a régi tudással, a régi önbizalommal és vasakarattal tudná csatákra vezetni *Palkovics* József.

*

Mielőtt a *Logody-utcai* rejtett kis kastélyból, a halkéletű öreg magyar kuriából kiléptem ismét a főváros forgatagába, a kedves hozzátartozóktól tisztáztam a beköszöntésnél, az alvó kastély nyitott-ajtós csarnokából elém ugrott nyulánk, cirmos macska *esetét* . . . Nem volt ez a macska elváltozott budai tündér! Sőt megtudtam azt is, ha már a vároldali öreg kuriában lovakat és *agarakat* nem tarthat a boldogult József főherceg iskolatársa, a Miksa császár ezen regés mexikói magyar huszárja, budai vén kisasszonyok módjára macskát mégsem tenyészt . . .

— Hiszen édesapám nem is szereti a macskát, mégis idejönnek mindenfelől, — magyarázta mosolygón az esetet az altábornagy kedves hozzátartozója. E ház és nemes lakói iránt még inkább felmelegedett a szívem; mert amely *fedél alá az okatlan* állatok bizalommal járnak, magyar paraszti mondás szerint: *jó lelkek, jó emberek* laknak ottan.

Cserey doktor.

1916. április.

Szegeden a régi magyarságnak egyik nagyon érdemes, több elismerésre méltó derék fia hunyt el a tisztes öreg doktor *Cserey Zsigmond* nyugalmazott városi orvos személyében, aki „*Szinéri György*“ név alatt az irodalom terén is nem köznapi értékű írásokat alkotott.

Az életben, mint az irodalomban mindig saját külön ösvényeit járta *Cserey*, kit azért legtöbbször csak egy-eredeti *különcnek* tekintettek és bár mint orvos, bár mint nemeslelkű emberbarát, ritka műveltségű tudós és minden tekintetben önálló tehetségű *szépiró*: egyike volt a kiválóbb magyar elméknek, nem érvényesülhetett soha az ő hamisítatlan, igazi arany értékei szerint. Képességeinek virágpompáját — bár regényeket, szindarabot, elbeszéléseket kis könyvtárra tehető összeírt többnyire az íróasztala fiókjának! —, mondom és mondom: őstehetségének ezen virágpompáját teljes hódító virulásában nem bontakoztathatta ki soha. Közöny, a meg nem értés, mely sok esetjénél *félreértésig* fajult el, minduntalan mély árkot hasítottak, hétkulcsos vaskapukat zártak el a szerény, szende ősmagyar tehetség kibontakozásának kálváriás utjain . . . Az elégtelenség fehér galambjai azért ritkán turbékolnak *Cserey*nek; kétség, elkeserültség csókái, varjai, fekete hollói annál többször csárogták tele érzékeny lelkét bús, nyomasztó hangulatokkal.

*

Cserey Zsigmond Szatmármegyéből, a „pátria“ kuriás, református nemes családjainak egyikéből származott ki a küzdelmes újabb magyar életbe. A debreceni öreg „kollégiumnak“ sok ideig jeles diákja volt. *Szeged* árvalányhajás szép földjére mint „*tanyai orvos*“ került el; majd — mint jó öreg kartársát, a híres jóízű „*Andrássy doktort*“ — a városba kerületi orvosnak vitték be a „toronyalatti“ urak. Főként a szegény népnek ingyenes, lelkiismeretes gyógyítgatásával szerzett

páratlan népszerűséget az egyebekben külön hírű, külön modoru nemes emberbarát, ki, mint rózsetüznél a közmagyarok, elérzékenylésig fel tudott melegedni régi visszaemlékezésein . . . A felsőtiszai nemesek, a kollégiumi diákság, Debrecen-vidéki hajduság régibb életéről, szokásairól, eredeti magyar eseteiről gyönyörűséges, történeti becű feljegyzéseket, jellemzéseket írosgatott össze szegedi és egyéb vidéki lapok hasábjain.

*

Szegeden, a búbajos szép magyar Széchényi-tér platánja alatt sok beszédes gyalogsétát végigjártam — fiatalságom hamvas korszakában — a már akkor öregedő, fehérkedő, császárszakállas Cserey doktorral... Soha nem felejtettem el, midőn egyik alkalommal az ősi fészekből megmentett, magával hozott, két-háromszáz esztendő s öreg családi nyoszolyáról beszélt szinte megittasultan . . . Hogy micsoda, de micsoda nyugodt, egészséges alvás, pihenés esik abban az öreg butodarabban, melyben születtek, álmodoztak, szerelemtől hevültek és örökre elszunyókáltak családjának ősapjai és ősanynjai.

És talán már akkor úgy gondolta el magában az öreg Cserey doktor, hogy majd egyszer bölcs megnyugvással maga is ebből az ősi nyoszolyából dől bele a halál híves karjai közé . . . Ám, másként történt! A hősök megrendítő, felemelő halálával szakadt el tőlünk most a 66 esztendő s öreg doktor! Katonai szolgálatra jelentkezvén, mint jeles sebészorvos, a háboru kitörése óta, éjjel-nappal a kórházban, sebesült katonáink gyógyítása körül fáradozott. E nemes emberbaráti munka közben következett el halála.

Midőn déli napsütésnél beteg katonáit ápolta, a kórházi ágy előtt hirtelen megszakadt szive és hálás vitézei körében ott nyomban meghalt, — én már csak így mondom: hősi halált halt a külön öreg polgári orvos Cserey doktor . . . Őseinek két-háromszáz esztendő s nyoszolyája árván maradt! . . . Elborultan tünődöm, hogy vajjon támadnak-e még majd azokból az ősi nyoszolyákból hasonlatos tiszta magyar elmék és szívek?!

Ujszegedi emlékezések.

1916. május.

1.

Ujszegedet a francia Eiffel mérnök kecses vashidja köti össze szépséges anya-városával. Arról a hídról többször lenéztem a Tisza folyó mély tükrébe, s túl a Tiszánról az ujszegedi virágos kertek közül nem egy kedves sétára emlékezem vissza. Vén nyárfák susognak ottan és tizezernyi nemes rózsaszál illatozta édes illatát egyik-egyik nyári naplementén, mikor fiatalabb kedvvel néztem ezt a tarka világot és untam a csendes békét, mely a Kis-kukac és Erdélyi Kálmánék hegedüiből nótahangokkal muzsikálta tele az egész ujszegedi virágos kiskert-sort.

2.

Szegeden a legnépszerűbb „fiskális“ minden bizonynyal az öreg Pillich Kálmán, s az ujszegedi virágos kiskert-soron Pillich Kálmán-nak is van egy gazdag majorsága. Hizók rőfögnek ott, nagytejű tehén veres borja jóllakottan kergeti ott a bibircsósnnyaku pulykakakast s a kis csikók meg a libák s tapséros rucák riadt seregét táncolják körül enyhe tavaszi napon és a jó tyukok dicsekedve kodácsolják ki a mindennapi tojásszüretet. Pillich Kálmán ujszegedi kertjében arany nap sugarától zamatos drága gyümölcsöket ringatnak a terebélyes vén fák, őszre sűrű méztől duzzad fel a bakar-szőlő verhenyeges héjja és így tavaszra már talán száz cserépben is virit a jószagu jácint s nárcisz virágja kedves öreg magyar ügyvéd Pillich Kálmánnak... Hát hogyisne kocsikázgatna Ujszegedre szívesen, gyönyörűséggel jó öreg Pillich Kálmán, hiszen a szomszéd-sága sem kivetkőzött városi nép, hanem a telivér magyar föld-népével szomszédos Pillich... Ezekről ujságolta nekem öreg Pillich Kálmán ügyvéd ur.

— *Sok szegedi emberünk küzd Hindenburg alatt; több ujszegedi szomszédom megsebesülve jött már seregéből haza s felgyógyulván, midőn tőlem bucsuztak, oly örömmel mentek vissza hozzá, hogy szemem-szám megállott...*

Már ugy kell lenni, kedves Kálmán bátyám, hogy az a kemény német Hindenburg a „szögedi“ Vagner, Fölmayer, Rainer, Brauswetter, Wöber, Miller, Taschler, Polcner, Jager, Hutter, Schütz, Harz,

Kriszt, Bieber, Hierhager-féle szegedi magyar „jónémetség“ rokonságából származhatnak és a szegedi bakák, huszárok, tüzérek azért tudják annyira megbecsülni, megérteni és szeretni azt a sulyokfejű „burkus“ Napoleont . . .

3.

Mástélmázsás Pillich Kálmán óriás teste bár nehézkesen mozdul, hatalmas koponyájában májusi rét virágjaként támadnak az üde, egészséges ötletek. Gondolkozó karosszékéből hindenburgi elmével figyelemmel kísér és meglát minden szegedi vonatkozást, s jaj, ha nyelvét rászabadítja valamely kétséges értékűnek talált ügyre, mert óriás teste sulyánál csak az igazságai és ítélkezései sulyosabbak a vén vadász és kertész Pillich ügyvédnek, ki tömegére az ázsiaiak kőből faragott Budha-isteneihez hasonlít . . . Am szivének melegségéről, csak mostan is egy szegény kis lelencházi gyermeknek örökbefogadásával, gyomrának vasegészségéről pedig gazdag, kövér ebédjeivel ujszegedi gyönyörű tanyáján életének decemberi időszakában is szinte naponként példát szolgáltat.

Felséges magyar visszaemlékezéseinek kavargó beszédaradataiban, az ingyenc ételektől, nehéz ezüsthalmiktól roskadozó asztalnál, harminc éves érmelléki illatos bakar-bort szopogatván, — nem ügyeli a vendég a Torontál-felől gyüremelő fekete felhőket, csak mikor a lombos park felett megdördül az ég, s zaborogni kezdenek az eső-fellegek, „Miska, Ferenc, Jóska, Mátyás“ öreg szolgálai után össze-vissza kiáltozván Pillich ur, támad izgalmas lótás-futás . . . Persze, a kiskastély emeletére másfélmázsás testtel nem igen lehet feldöcögni, mert a nyitott verenda korhadt, széles falépcsőit körülbelül az árvíz óta készűl megcsináltatni Pillich ur. Persze, ilyenkor az alsóhelyiségeknek az ajtaját is úgy kell feltörni, mert a „kulcs“ vagy nincs kéznél, vagy pedig azt magával vitte a nyári kvártélyra odafogadott zöldsévevő piktor; node azután a félig homokkal töltött beföztes üvegekből annál hamiskásabban pislákolnak kincses ezüsthalmis Pillich Kálmán felvidult, s a régi idők hangulataiba visszabüvölt vendégeire a — faggyugyertyák . . .

4.

. . . Amit Komjáthy Béla „Szeged veszedelmében“, az árvíz utánról és a királyi biztosság idején feljegyzett Kálmus bátyánkról, ma is igaz . . .

*Allva, mit sem végez,
No mert ur, nem paraszt:
S ha szerét teheti,
Minden dolgot halaszt . . .*

Rác tüzhelyek körül.

1916. június.

Régebben Bécsből dédelgették a szerbeket, a magyarság azonban csak „rác“ néven örökitette meg őket. Ósmagyar Szeged és vidékére is a határvédelem biztosításának ürügye alatt telepítették be a fegyverhordozó és így különféleképpen kiváltságos rácokat. Egyidőben nemcsak Szeged nagytanácsában (a mai képviselőtestületnek felel meg) játszottak jelentős szerepet, hanem a Dózcikok, Begovcsevicsok, Bajalicok (egy Mária Terézia lovag is támadt a Bajality-családból), Lalicok, Dejanovicsok, Petrovicsok, Stojkovicsok, Lajcsovicok, Szremácok neveinek viselőivel a szenátori székekben, a közigazgatás főbb hivatalainak élén találkozunk. Az utolsó ilyen székülőik sorába tartozott az öreg Szremácz hites ügyvéd, városi és bírósági szerb tolmács, aki egyideig főkapitánya volt Szegednek.

Szremácz urék már a rácok lehanyatlásának idejét élték Szegeden. Elmult azon idő, midőn még a felülről dédelgetett gazdag rácok szerbesíteni is tudtak annyira, hogy a várost magyar részről is emlegették: „Rác-Szeged“ néven és a Lippai *Stévók*, Szabó *Péjók*, Temesvári *Misók*, Zombori *Arszók*, Aradi *Jankók* rác-számba mentek Szegeden.

*

Az öreg Iskola-utca mentén és a régi piarista-kolostor hátamegett a Tisza-part szélén elhúzóódólag sorakoztak, helyesebben kanyarogtak a szegedi rácok zezzugos sikátorai. Természetesen, mint üzérkedők, a város más részeiben is fel-feltűntek fekete kutyás, macskás, kakasos és virágjeles cégéreikkel . . . Kettős-keresztes hitők, bizánci felekezetük után Szegeden rácok gyanánt tekintették a görög kalmár-családokat is, milyenek voltak a felső-városról a *Harisok*, a belső-városhból a *Zákók*, *Görögök*, *Csaldiak*, *Majszkiak*, akiknek az ivadékaik leginkább elracsodtak. Nemrégeniben hunyt el Szegeden egy Majszky nevezetű gazdag

fűszeres, — vasablakrácsos és nehéz vasajtós, avas fűszerillatu ódon boltja száz esztendő óta változatlan képet mutat a vén Iskola-utcában. — nagyobb alapítványt hagyott a rác-egyháznak . . .

*

Bár a hivek jórészt vagy elmagyarosodtak, mint a Csernovicsok, Dozicsok, Szibinkicsek, vagy pedig kihaltak, mint a Bajalicsok, Sajnovicsok, Petricsek, Siskovicsok (egy Siskovics szintén Mária Terézia-lovag, báróvá és tábornokká emelkedett vitézségével), a régi szerb alapítványok még mindig szaporodnak, kamatoznak oly bőven, hogy nemcsak az elhagyatott ráctemplomot meszeltethették ki, csinosíthatták ki ujabbán, nemcsak kétemeletes bérházat építhettek a hajdani híres *Sobay* „bélorvos“ lakhelyének szomszédjában, hanem — e gazdag alapítványokra tekintettel! — a mindenkori pópának kifizeti itt magát játszogatni a — vadrácot . . .

*

Szegednél, túl a Tiszán Torontálban kezdődnek már a szerbtelepek, *Szőreg, Deszk, Gyála, Szentiván*, leginkább rácoktól megszállott helyek a közvetlen környékből. Buzatermő, gazdag, kövér fekete földeken épültek fel ezek a terjengős falvak, melyek közül Deszken a *Gerliczy* bárók a földesurak, Deszkről kerültek ki valamikor azok az izmos, szivós lovu, hajóvontató szerb fuvarosgazdák. Még 1848-ban a szőregi rácság cimboraságával fegyveresen tört a magyar Szegedre, ma azonban csak pénzőket hordogatják Szegedbe. A barnapiros, szép szőregi rác gazdák és selyembe, bársonyba kiöltözött fehérarcu (ismerik ám a pudert és rózsás festéket is!), lankadt feketeszemű rác menyecskék, pávás léptű, drága aranypénz-nyakláncos, sudár szerb leányok: remek paripákon kocsikázgatnak a palotás Szegedre . . .

Szőreg, Deszk, Gyála, Szentiván határdombjainál már azért nem feltétlenül „rácország“ kezdődik, a szapora magyar néprajok az ősök falvaiban és földjein ismét tért hódítottak. Magyar utcák épültek ki a falvakban. Magyar tanyaházak dűródtak fel a torontáli mezőség fekete, zsiros, szalonnás rögeiből. A köles, melyből kásaütő malmokban a sárga hajdukását pergetik, szintén az ilyen zsiros, szalonnás fekete földet szereti, Szőreg falu neve — ó-szláv nyelven — talán ezért jelenti a kölest? . . . Vagy még inkább eredhet az uj-szláv *sirek* szóból, mivelhogy a Tisza-Maros szögben fekszik? . . . Azonban bizonyosabb, hogy, 15—16 év óta, mióta utolszor ott jártam, meglepően nagyot fejlődtek a hajdani inkább rácnak mondott és tartott község *magyar-utcai*. Nem csupán számra, tömegre gyarapodott itt meg a magyarság

feltűnő erősen, hanem vagyoniilag is. A szélső, oldalgós magyar utcák házairól, udvarairól ma már lesugárzik a jómód és a gazdag rációknak tornácos, az utcára sok ablakos házaival vetekedő csinos, fiúágra kitar-tós lakhelyek sűrűn épültek a szélső, lapályos, oldalgós magyar utcákon. A magyar népiskolák is megszáporodtak a kölestermő torontáli földön, honnét a felsőbb-iskolás diákfiukat külön e célzattal szervezett, fenn-tartott és ma már a közönség részére is *állandósított omnibuszkocsi* járáttal szállítják Szegedre Tóth Károly főjegyző barátom uramék.

*

Ha a magyarországi falunak példaképül jegyzőt kellene kiválasztani nemzetiségi vidékre, Tóth Károly szőregi főjegyző fajtájából választanám meg a „nótáriusomat“. Tóth nem tartozik a kortesjegyzők csoport-jába, sőt pártatlanul igazságos ember és nemalkuvó hazafiségében is méltányos magyar, azért községének szerbjei a legteljesebb bizalommal hajlanak szavára, követik tanácsait. Magyarok és szerbek nem viszály-kodván, vagyonosodik, békés jólétnek örvend Szeged aljában a toron-táli vegyes lakosságú község, melynek legeredetibb telepe mégis a libalegelőn megragasztott, vert-sár falak közé beédesgetett vándorcigá-nyok hada volt . . . *Jankó* vajdának párszáz főnyi csóka-, szarka-, varju- s kóbor szárcsamadarlelkű, kapát, kaszát gondosan elkerülő nádszálként ingatag népe a szőregi határban szilárdul gyökeresedett. Kupeckedtek, rostát fontak, üstöt foldoztak, teknőt iszkábáltak, vigan, sűrűn keresztelöztek, vagyonosodtak, — mert hiszen disznót is hizlaltak immár . . . És — tizenöt esztendővel ezelőtt — a legszebb reményke-dések között bucsuztam el *Jankó* vajdáéktól, mostan pedig, hogy arra-felé leballagtunk (a bagót s piculát szemtelenül kunyoráló purdékát botvéggel riasztgatva odébb), romladozó maradványait találtam az egy-kor oly hangos, nyáron át sárga tökvirágos cigánytelepnek.

— Hadd el, barátom, — lemondólag csapott kezével Tóth Károly, — mióta meghalt az öreg vajda, állandóan marakodnak a csórék . . . Olyik-olyik zajos viaskodás után mindig elszakadt, elvándorolt közülök egy-egy nekíűhődött család, mi pedig siettünk menten földig bontani az elhagyott bankafészket, nehogy meggondolva magukat, idővel még ismét visszatelepedjenek hozzánk ezek a kénesőként mozgékony uj-magyarok . . .

Varjuból — tapasztalataim szerint — nem nemesítettek még ház-ereszethez ragaszkodó galambot . . .

*

A szőregi rácok-utcáján végig — ez az utca elnyújtózik néhány kilométer hosszan — kő- és fatörzspadokon üldögéltek a barnapiros emberek és duzzadt mellű, lankadt, feketeszemű, álmatag, álmos rácmenyecskék . . . Mi elmenők, falusi szokás szerint, köszöntöttük a kapuknál üldögélőket, minden férfi magyarul köszönt vissza :

— Adjon Isten magoknak is jó napot !

— Dobro dán ! — rácosan, álmosan csak az asszonynépek mondták, de a Szávó-fiuék és a magyar-szomszéd Pistája már magyar szóval játszadoznak az ároksparon, melynek zöldjén a pelyhes kislibák sárgán, esetlenül mozgolódtak . . . Felmelegedetten hallgattam én is Tóth Károly főjegyző-barátomat a deszki szerb *Stefanov* Gyuricáról, aki Amerikát megjárta, s mint a szegedi 5-ik honvéd-gyalogezrednek katonája most pedig sebesülten került haza . . . Noha Deszken a szőregieknél konokabb fajtájú rácok laknak, Károly főjegyző-barátommal következőleg beszélgetett Gyurica :

— Csak most ismertem meg, hogy micsoda szép, micsoda kedves ország a miénk ! Csak most tudtam meg a népünkről is, hogy micsoda bátor és hőséges nép ez a miénk . . . Hát én most már nemsokára ismét visszamegyek a csatába és most már azt sem bánom, ha meg is halok ezért a drága szép hazáért, mert legalább a gyermekeink majd boldog megértésben élnek itten ! . . .

Pál bácsi.

1916. június.

Az „osztág“ nevezet a kaszárnyák nyelvészkedésének — szerintem — nem legsikerültebb szó-szüleménye. Csoport, csapat, had, ilyen vagy olyan társaság és részesség nevezettel inkább, helyesebben, magyarosabban megjelölhetnénk azokat az alakulatokat, melyeket a rejtelmes osztág- és osztágok nevezete alá bujtatgatnak kaszárnyáinkban . . . Mivelhogy azonban ennek a sületlen ujmagyar osztág-szónak eredetét aligha hámozhatnám ki, a nyelvészkedésbe tovább nem kontárkodom, hanem rátérek a nékem sokkal kedvesebb, rokonszenvesebb Pál bácsinak, az „osztág-parancsnok“ hadnagynak méltatására . . .

A békés, hasznos, tisztos polgári életből a világháboru sodorta ki a harcos pályára Pál bácsit, a nagyon derék és nagyon kedves vasnagyszerkedőt.

A félszázad év: kemény derekát nem görbitette meg. Férfias jó tartását máig megőrizte az öreg „sz. k.“, azaz „szolgálatonkívüli“ viszonyban volt hadnagy. Pedig még mikor Pál bácsi „önkénteskedett“, a Ludovika Akadémián tanították ki az egész országból összeszedett „egyévi“-eket, olyan régen volt s olyan kevesen is voltak . . . Akkor még ezredei sem voltak a honvédségnek, féldandárookra tagozódott a szerény, süldő honvédség és hogy a komolyabb kívánalmaknak némileg megfelelőbben gyakorolhassanak, az összeverődött, összeszedelőzködött kis csoportokból ugynevezett „tanzászlóaljkat“ alakítottak . . . Ma mégis — ó, mily csodaerős és termékeny ez a magyar nemzeti teremtőképesség! — a világnak első katonája a honvéd! . . .

*

Pál bácsi, most hogy sorra kerültek az öregek, felkötötte kardját és alig néhány hét multán egy 700—800 főnyi hadnak, — hivatalosul: osztág! — áll az élén. Az ipari mesterségek legkülönfélébb fajtáju

embereiből verődött össze ez az óriási „munkásosztag“, mely felett Pál bácsi köpcös derekán az állandósult szolgálati bórderékszíjjal, mint egy mindenhez értő „fő-céhmester“ intézkedik higgadtan, biztosan, fennakadás nélkül. Egyik legsikerültebb céhmesteri remeke mégis az volt, midőn az egyszerű megbízatás, illetve parancs alapján, pénz nélkül a Kinizsi-utca egyik elhagyatott öreg, rongyos házában lakályos, tiszta kaszárnyát hódította, épített fel és rendezett be „házilag“ az ő 800 öreg iparos vitézének...

*

Bár még sok fájdalmas, nehéz, emberfelettinek tetsző megpróbáltatások várhatnak reánk, a siralomból, gyászból, nélkülözésekből még tengernyi csapást el kell viselnünk, hitem erős és lelkem nyugodt, hogy sem legyőzni, sem kimeríteni nem lehet egy olyan nemzetet, melynek az öreg katonái is Fack Pál bácsihoz, az osztag-parancsnok hadnagyhoz hasonlatosak.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Aratáskor.

1916. június.

1.

Aranyszőke már a rozsz, mint a nógrádmegyei palóc-lányok haja. A buzamezőkön hullámosan ragyog az érettség hamvas aranypirkadt színe, — és a lövészárkokból, éjszakai titokzatos meneteken, rohamok előtt utszéi kövön a csorbult szuronyt köszörülgetve: felneszel a milliónyi és milliónyi magyar katona szíve, bátor lelke és hazagondolnak a derék vitézek.

— Vaj' ki fogja az én földemet, az én buzámat learatni?! — Titokzatos éjszakai meneteknél magában felsóhajt olyik-olyik öreg csont, mert midőn a buza érik, aratásnál egyébre gondolhatna-e inkább és elsőbb való-szeretettel a magyar paraszt...

2.

Rothschildék Bécsben az üvegházaikban istápoltt drága virágaikra és gyümölcsöseikre büszkék. Zord télen virágokat kötnek bokrétaikba, gyümölcs-billengeket szedegetnek, szüretelnek üvegházi drága fácskáikról a bécsi Rothschild bárók, mégis a magyar paraszt méltán büszkébb, méltán boldogabb; hiszen az ő barázdás földje termi az áldott, édes — mindennapi kenyeret...

3.

Péter-Pál emlékezetes napján megélénkülnek a magyar falvak, tanya és mezőségek, ez az aratásidő — kalendárjom szerint. Az igazi nyár: verejtékfakasztó legáldottabb és verejtékes keménységében is bájos munkálkodásával, az arató s takaró magyarok kaszás munkájával Péter-Pál napjától kezdődik és számítódik... Pusztaszernél, merrefelé egyedül örgróf Pallaviciniék uradalmában közel százezer hold földön rengedezik, zizeg az érett buza és nótáriusával Sövényháza alkot „egyetlen házhelyes“ pusztai falut, éldegélnek még magyarok, kik jár-

tatták kantárszárnál Rózsa Sándor tajtékos lovát magányos, vén csárdaház előtt... A torzsokos tarlót bocskoros-lábbal gázolják a buzatermő puszták öreg magyarjai és még nótájuk is ilyen különleges nekik:

*Mondd meg nekem veszett bibic,
Mikor lesz nyár?
Májd megmondom pünkösöd után,
Ha meleg jár;
Ha a betyár kaszál,
A rend végén megáll,
Köszörül már...*

Órgróf Pallaviciniék pusztaszeri birodalmában máiglan „betyárnak“ nevezik a napszámra-járó kaszást.

4.

A buzaföldek széltén ballagtában, közeledtével Péter-Pál emlékezetes napjának, maroknyi érettkalászt le-leszakajt a földmives-magyar, kérges markában összedörzsölgeti az érett kalászokat. A pihét: — szerető, óvatos ráliheléssel tovább fujja széles tenyeréből, azután az aranypiros szemeket megfontoltan, meggondoltan úgy töltögeti, öntögeti át egyik mély markából a másikba, mintha csak nyersarany-rögöt méregetne... De hiszen aragnál többre becsülhetjük méltán a buzkalászok magját, melynek lisztjéből az imádságba foglalt napikenyer sül...

5.

Alföldi magyarom — ballagtában — buzaföldek széltén le-leszakajt, össze-összedörzsöl egy-egy marék illatos kalászt... Meleg, mély markában megemelgeti a buzaszemek életerős, gazdag sulyát. Acélos fogával szét-őröl kóstolásként egy-egy lisztfehérjével tele kövér buzaszemet, hogy eléggé kemény-e az aranypiros kérge? Lisztes fehér béle édes-é? . . .

— Máriát a kis fiával nézze csak! — rég letűnt gyermekkorom boldog, bájos emléke az, mikor a buzaszemek garmadájában kint a szérűn meztelen lábacskaival táncoltam és a kövesdi vén matyó-gazda, ki sok atyafiságával és fürge ménes-lovával „résziben nyomtatni“ járdogált el mi hozzánk, fehérhajszos szájához emelte, áhitattal megcsókolta a garmadából felmarkolt buzát... Az a kövesdi öreg matyó „Danyi bácsi“ mutatta meg nekem először, hogy minden buzaszemnek behorpadt végén ott rejtőzik, ott tündöklök a képe szűz-Máriának karonülő kis Jézuskájával.

6.

Kaszájára sokat tart, büszke mindenik kis közmagyar. Hajdinában sarlók, kaszák készültek szűz-Máriának acélba-edzett hamvas képével

és régi magyar vitézek ugyanigy kardjok nemes pengéjében megragyog-
tatták a szent anyát...

7.

A magyar paraszt kasza-vásárlásainak fortélyairól, körülményes-
égeiről aranybetűs szép lapokat irtak, remekeltek a nép lelkéhez közel
férkőzött írók, költők. Jó népünk maga — férfierejének büszke tudatá-
ban — dalolgatja:

*Vagyok olyan legény, mint te,
Vágok olyan rendet, mint te;
Ha nem hiszed, gyere velem,
Fogd meg az én kasza-nyetem!*

A kaszálás és az aratás bizony épkeztláb egész embert kívánnak, s
mert ilyen egészséges, erős testű és lelkű az Alföld magyarja mind,
nemcsak a kaszával, fegyverrel is megállják mindnyájan helyöket. Tul
a Duna és a Székely-föld szívós vitézei mellett éppen az Alföld rónái-
ról sorakoztatott debreceni, szegedi, szolnoki, váradi, egri, miskolci,
kecskeméti, ceglédi, gyulai, jászberényi, karcagi, szentesi, szabadkai
közös- és honvédezzredek barnapiros, nótás paraszt katonái tépdésik leg-
sűrűbben és lamkadatlan rettenthetlenséggel a diadalmas szörnyű csata-
mezők vérző borostyánját... Ó, ha ezekre a kaszálgatásokra gondolok,
az édes fájdalomtól elborul lelkem és könnytől harmatoznak szemeim.

8.

Más békésebb időkből maradt fent a borulatos naplementénél távoli
égzengésként magasztos, megható-kegyes szép nóta:

*Ne menj kislány a tarlóra,
Gyenge vagy még a sarlóra;
Ha megvágod a kezedet,
Ki süt nékem lány kenyeret!...*

Más békésebb időkből maradt ránk örökül ez az epekedő, férfiasan
hódoló szép magyar paraszti-nóta, mert ma bizony — míg a férfi nép
javarésze életét szentáldozatul kínálva odaverekszik a drága hazai
földért és az „otthon“ fehér tűzhelyeiért! — leginkább a magyar asszo-
nyok és lányok virágjuk galambserege szorgoskodik a kalásztól ékes
mezőségeken... Nemcsak koszorukat fonnak, kénéket kötözgetnek a
kalászbokból, hanem érett buzaföldeken és rozsmezőkön sarlózgatják is
az áldott termést, melyet „életnek“ nem hiában, nem ok nélkül nevezett
el és tisztelt meg a földimádása közben is csillagokat néző gyönyörű
magyar nép, a névtelen hősöknek és névtelen vértanuknak édesbús
énekeket énekelgető ezen tiszta, gyermeteg nemzete.

Az ujkenyér.

1916. július.

1.

Az ujkenyér illatától eltelik ez az ország. Uj reménységek támadnak a lelkekben. A harcoló magyar nemzet hite megerősödik az ujkenyér illatától.

2.

Életünk, az erőnk, gyönyörőségünk nekünk magyaroknak a kenyér, az ujkenyér minden másasztendőkbén is, de kiváltképpen ezidén, midőn az áldott karajokat szűkebbre kellett fogni, midőn nélkülözünk kellett a tiszta-buza- vagy rozskenyér falatjait...

3.

Magyar-háznál a kenyérsütés minden egyes alkalma valamely őszáldozatételhez hasonlatos ünnepséget jelentett. Mikor még nem a péknél gyárilag készült a kenyér, a ház asszonya — kontyát hátrakötve — maga kezével szítálta, kovászolta, dagasztotta, szakajtotta, hásított, vetette be nyeles lapáton az izzó-fenekü boglyakemencébe a tiszta-lisztből remekelt kenyértésztát.

Leforrázott vadkomlót, vagy az akácfa virágját buzakorpával használták fel a kovászoláshoz a régi derék, kedves magyar gazdasszonyok, a hetedik szomszédban ezért érezték meg étvágycsiklandó illatát a frissen sült kenyérnek. A boltosok kérges savanyu élesztőjét nem ismerték, ma sem használják a vérbeli magyar gazdasszonyok. A korpáskomlót ökölnyi labdacsomókba gyurva, aranyos déli napsütésnél, gyékényből-fonott kovászszáritó-kosarakban készítik elő... Izét, savát, tömörségét bizony a kenyértésztájának megkell-tudni-adni. Szentes, Szeged, Makó szép magyar menyecskei ezen foszlós fehérkenyeret sütő tudományukról az egész országra méltán hirnevesek.

4.

Magyar házaknál a kenyérsütés alkalmát a ház csendes, belső ünnepeivé avatták azzal is, hogy ilyenkor sütötték — a gyermekhad

inyes gyönyörűségére — a kenyértésztából laposranyujtott, hájjal vagy ludzsirral fényesre kent *lángost*, vaskosabb kelkáposztafejszerű, zsírral kigyurt *dübbencset* és turós-bélest, melyet, ha tehénturóval készült, *cigánybélesnek* neveztek helyenként . . .

5.

Magyarországunk nagyjából nem hiában él a földből, minden egyéb földikincsnél elébbvalónak tartja e drága föld terméseit. A református atyafiak például templomjaikban hódolnak az Urnak az — ujkenyérrel. Nyári aratáskor, külön istentisztelet-sorrendjén Urvacsora-osztáson áldoznak és izlelik meg az ujkenyeret. Jézushoz fohászkodván, egymást megértő és bizakodó atyafiságos szeretettel, ilyenkor énekelgetik:

Szállj le most mennyből, életnek kenyere!
Tápláld lelkünket az örök életre!
Tudjuk, aki e kenyérből eszik,
Soha örökké meg nem éhezik . . .

6.

Uj reményések támadnak a lelkekben, s a harcoló magyar nemzet hite megerősödik az ujkenyér illatától . . . És kiváltképpen ezidén „megszentel lelkünkben-testünkben“ az ujkenyér, vigasztalója, gyönyörűség táplálója a csatákban hősként vérző parasztoknak.

Siklódy Lőrinc.

1916, július.

Csik-ország szülöttje, a megfontolt, nehézkes léptű, szurokfekete szakállas „lúfü“-székely Siklódy Lőrinc uram nemcsak a dinnyetermelők előtt veszedelmesen hangzó Lőrinc névével, hanem mint egyik kiválóbb, nagyreményű ifju szobrászművészünk, Istentől áldott őstehetségével kiválik a köznapi halandók szürke tömegéből. Persze, most már Lőrinc mester is bennmaradt szép lassacskán katonának. Mint önkéntes őrmester a honvédeknél szolgál Lőrinc, s hogy időnként mégis magát és bajtársait felvidítsa, ez a szálás és szakállas fekete székely fiu, a nagybőgő legvaskosabb hurjára emlékeztető egyenletes mély, egyenletes száraz fahangján el-eldalolgatja:

Hát a keszeg mit eszik,

Ha a partra kiteszik?

Nem eszik az egyebet:

Petrezselyem levelet,

Petrezselyem levelet . . .

De, vagyon Siklódy Lőrinc mesternek még egy másik kedves nótája is . . . A borszéki savanyuvizes fürödőben — egyik tanyáztató alkalomkor — csákgorbói gazdag örmény birtokos barátjával ezt a nótát — egyvégtében! — estétől másnap délig zümmögte Lőrinc:

Mit ér a hosszú pipaszár,

Ha nem csurog benne a nyál . . .

Valahogy így kezdődik ez a nóta.

Lecsapolták a tavat.

1916. július.

Tul a Cinkotai-itcénél emlékeztetőül a régi pusztázós időkre, sásmezőjével, gyékénynyel szegélyezett szegény vitzükével, itt Pest aljában fennmaradt még, hervadozott még, kornyadozott még egy öreg tófenék . . .

Az ősi rét nádas rengetegeihez mérten, hol a szép gyermekkorban sokat csavarogtam csónakos vadászokkal és halászokkal, — kevés látnivalót mutatott már ez a guzsbakötött, körülépitgetett kis tavacska, és én mégis vonzódtam hozzá . . .

Holdas éjszakákon méla ősmelódiákat kántáltak belőle a bús kecskebékák.

Olykor egy-egy vakmerőbb vöcsök, szárcsa, vagy vadkácsa-pár is megmerítette e tó langyos vizében bársonyos feketezöld testét.

És nékem — belenézvén a haldokló tó szegény kis vitzükébe! — gazdag ifjukoromból, gyönyörű drága szülőföldemről sok minden tündérszép álmokép elem-felem rajzott . . .

. . . Most a ruszki-fogyok árkokat ástak és lecsapolták ezt a tavat is! Vándormadarak itt sem pihenhetnek meg többet . . . Hát te, én-árva magyar lelkem megpihenhetsz-e még valaha s valahol! . . .

Mulandóság.

1916. július.

1.

Budán, a krisztinavárosi „szinkör“ tájékán, a királyi várkastély aljában, az alacsony, öreg budai házak között, a Szent János-téren, szemközt János kopott vén szobrával, a mult századból nevezetes vendégfogadóhely volt az „*Arany szarvas*“ csapszék . . . Nemcsak belső, hanem — nyaranta — külső, árnyékos kerthelyiségei is népszerűek voltak ennek az öreg fogadónak. Oszlopos „állása“ alatt kocsival megszállottak a jó vidékiek. Mégis legeredetibb, legélénkebb vendégei, Molnár, Nagy Vince, Aradi Gerő, Krecsányi Náci „direktorok“ idejéből a borostos állu színészurak, tunikás, borzas színészhölgyek voltak. Hangoz, eleven, kedves társaságaik tul az alagutról, tul a Lánchidről jóévtágyu, a művész-élet szórakozásai iránt érzékeny vendégbarátokat vonzottak ide a gyenge libasültek, rántott csirkék, ropogós kacsapecsenyék, hagymától illatos nagydarab rostélyosok elmult boldog, elégtölt-olcsó korszakaiban. Az öreg bor meg gyöngyösen szikrázott, villogott a metszett talpas poharakból, s a kerti lámpa pislafényénél megértőleg hajlottak össze a fiatalabb párok kedves fejei, — a melegszívű és nótázásra mindig készséges magyar baritonista, a kiváló népszinmű-énekes *Hadai Sándor* barátunk ilyen olvadozó alkalmaknál húzatta rá a „balfenéken“ lappangó budai, rokkant öreg cigányokkal:

*Zöldre van a, zöldre van a
rácsos kapu festve . . . .*

Hogy elmultak, hogy megváltoztak az idők! . . . Ma már nemcsak a rácsos kapukat csukogatják be előttünk, a háborus világfelfordulások között — imhol — becsukta a fogadó-ajtót Csizék János uram, az *Arany szarvas* vendéglőse is . . . Multkoriban arra járván, láttam, olvastam a „céduláról“, hogy esetleg „*bolthelyiségnek*“ kiadó a becsukott, lecsukott, veszendő sorsára hagyott régi színész-fogadó.

A pesti Népszínház nótás, táncos vidám fénykorából, édes szőlőtőkék során felgyújtott szüreti pásztortüzként ragyog, villog felénk a *Kassai Vidor* emlékezete . . . A hórihorgas *Solymosi* és a fürge piciny *Kassai*, bár többnyire a halálon, elmuláson, temetkezésen és temetőn fanciesgott az eszök, a vidám, boldog órák és elfelejtkezések rózsás hajnallásait képviselték „Pest” régibb színház-járó népei előtt . . .

Tudjuk, hogy mily tragikusan hunyta örök álomra szemét a vén *Solymosi*; hát vigasztaló legalább, hogy sem a nyavalyáknak, sem a csontembernek nem hajlitotta be peckes derekát a kis *Kassai*. Sőt hegyesen huszárosra kipedert bajusza mellé marcona *körszakállt* eresztett *Vidor* bátyánk, s *Püspök-váci* magányából valószínűleg a nyugdíjpénz, a „gázi” erányában törekedik be — időnként — a pesti aszfalra a nagyszakállas kis öreg ur . . . *Pántlikától* szegélyes, somogyi kanászos vaskalapjában, vállra vetett zsinóros, kurta malaclopó köpönyegében, füstölgő makrapipájával, mintha csak valamely régi jó, zamatos *Szigligeti*, *Szigeti* „darabból” penderedne ki a háborustarka pesti-utcára a nyúhetetlen öreg kedves magyar színész, aki *Püspök-vác* temetőkertjei közül a magas fekvésű, száraz, zizergős homoku kálvinista temetőt tartja — legegészségesebbnek.

Tövis-koszoru.

1916. július.

1.

A Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtárában, akik megfordultak valaha, mindnyájan ismerik, szeretik, becsülik az öreg *Franyó* Jánost. Ez az értelmes, okosfejű, élénkszemű, barna, köpcös, kövér öreg magyar, mint könyvtári szolga (altiszt) a belső könyvtárteremben szorgoskodik évtizedek óta. A hatalmas könyvespolcok minden zugolyát, minden rekeszét ismeri a derék János. Minden könyvről tudja, hogy hol s merre rejtőzik... Térül-fordul s már elébed teszi a kivánt kincset! Éppen azért nem hiszem, hogy a könyvtárban bogarászató különféle tekintetes, nagyságos, méltóságos, tiszteletes és főtisztelendő urak s tanárkisasszonyok közül bárki ne szeretné Franyó Jánost... Mostantól azonban nemcsak szeretetünkre, 'becsülésünkre, hanem mély részvétünkre érdemes az öreg János.

2.

A háborúról fordult szó közöttünk, s egyszercsak közbevágott a mindig inkább hallgatag, csendes, a tisztességre sokattartó, nyugodt, higgadt modoru öreg Jánosunk fájdalmas hévvel, elborult szemmel:

— Én nem is tudom már, hogy mit csináljak?! Nem lelem én sehol a helyemet...

— Istenem, hát mi baja, öregem?

— Az egyik katona fiam már régebben megsebesült, — jajongta az öreg János, — a másikról meg most jött a hír, hogy Doberdónál agyonlőtték az olaszok és az idegenben eltemették a gyereket... Pedig csak huszéves volt s az egész Pesten sem került nálánál különb legény!... Festeni lehetett volna az én fiamat!

Hallgatagon s némán vergődő lelkemben ezernyi fájdalommal megszorítottam a tisztes öreg magyar Franyó János kezét és tehetetlenül felsóhajtottam...

Ó, Jézus! Te vérző szívű, töviskoronás Megváltónk, — mostan — hozzád hasonlatos az én megszaggatott, drága magyar nemzetem is... Ó, jöjj el hát közibünk és vigasztald meg szelid lelkeddel városainknak, falvainknak, pusztai tanyáinknak tengernyi fájdalmas, bánatos és gyászos minden szegény magyarját!

OSZK

A pesti honvéd.

1916. július.

A Szibériában száz s jó néhány esztendővel ezelőtt kalandozó magyar huszárnak, a jó Gvadányi-generálistól rigmusokban megörökített, népünk száján és emlékezéseiben élőalakká varázsolódott, nagyokat mondó, furfangos s merész magyar huszárnak, a híres régi Rontó Pálnak követői támadtak a mostani világháború folyamán... Egyik ilyen modern Rontó Pál-szerű kalandos katona-alak a pesti derék fickó, Horváth József honvéd is. Ez a telivér „kültelki-fiu“, aki 1894-ben született Budapesten, 1914 október 26-án, mint népfőlkelő ujonc vonult be az első honvéd ezredhez, ugyanez évi december 25-én a galíciai Duklánál, napokig tartó élet-halál küzdelemben, a 6-ik szuronyrohamnál fogta el, nyomta el őket az orosz tulerő. Mikor elfogták: egy orosz tiszt „doronggal“ úgy vágta derékon, hogy lerogyott. Még inkább fájdalomosan emlékezik arra a kozákra, aki a bakancsot lehuzta lábáról, mert a fagyos havon napokig kellett gyalogolni — mezitláb. Enni is csak 3—4 napban adtak egyszer kevés levest; akinek pénze volt, az ugyan a pihenő helyeken vásárolhatott harapnivalót, Józsinak nem volt pénze, tehát úgy segített magán, hogy — követem alásan! — lopott... Kiewben: egy orosz mészárostól, ki markát vakargatva örvendezett a magyar foglyok jövetelének, 2 darab füstölt malac-oldalast és 2 rud nyári szalámit elemelt.

— Olyan keserves idők voltak ezek, — ugymond József honvéd, — az emberek gyilkolták egymást egy kis darab kenyérért...

Sok keserves gyaloglás után még 18 napig vasuton gyötrődtek, miglen elértek Ázsiába, hol Merv-tartománynak Szamara városában telepítették le József vitézéket. Ezen a földön már — József vitéz szavai szerint — a „kutyafejű tatárok“, másként „turkmanok“ laknak. „Reumas lábával“ itten 3 hónapig „spitálban“ sinylődött, de mert folyton „káposzta-levelessel“ tartották, kikiváncozott és a pékségbe ment, ahol jobb dolguk volt. Olajjal halat sütöttek, gránátosmarsot izesítettek és

hust is kaptak olykor-olykor, „puposteve“ husát, de leginkább — kicsit. Amde egy „polák“ katonát szóváltás közben meghicskázott pesti Horváth József s ezért egy-hónapra szigorított börtönbe zárták. Olyan rettenetes tömlőc volt ez, viz folyt alatta és e sötét helyen József vitéz álmodt, azt álmodta, hogy apja bevonult katonának... Hogy tehát lássa, hogy még otthon érje az „öreget“, elhatározta, hogy megszökik.

Midőn kiszabadult a tömlőcből, csakugyan elment egyik „egyes honvéd“ barátjához, aki meg a hadifoglyoknak volt a főszakácsa, ettől kért olajat, hogy legyen mivel pogácsát sütni az utra... József vitéz: egy tarisznya zsiros pogácsával, egy kenyérrrel, meg 2 kopejka áru, telesapkával-mért „mazsolával“ vágott neki a nagy-ismeretlen hazafelé utnak. Éjjel 11 órakor indult el és még hét katona pajtása csatlakozott hozzá. Olyan homokos ázsiai sivatagban tévelyegtek napokig, ahol a teknősbékákon, viperákon, négyméteres kigyókon kívül egyéb élőteremtéssel nem találkoztak. Utközben elmaradt tőlük egy 17-es honvéd „cipész“ bajtársuk, aki a sivatagba ment vizet keresni... A negyedik napon József vitéz összeesett a szomjuságtól, de jól imádkozott, mert egyszerre csak esőzni kezdett, úgy hogy a karaván-uton a puposteve-nyomból ihattak vizet...

*

A határszéli folyónál meg a kozákok „patrojoznak“ folyton, s egy „turkman“ fogta pártját a bujdosó magyaroknak. Ez a derék tatár lángos-tésztával, tejjel bőven ellátta József vitézékét, még tatáros ruházatot is adott nekik, — Józsi leánynak öltözött fel! Mindamellett a folyót át kellett uszniok, — „alighanem ez volt a Nilus-folyója“, mert vagy 3—4 „krokodilust“ látott benne József vitéz... Négyen a menekülők közül ekkor, itt a folyóban — lemaradtak; úgy, hogy még további nyolc napos bolyongás után hárman érték el Messet nevezetű perzsa várost, amelyben a legnagyobb ur a „karkuzár“ (bíró vagy polgármester!) volt. Kötött félcipővel, cifra harisnyával, gömbölyű fekete perzsasapkával ékesen kiruházta József vitézékét... Addig jártak a nyakára „karkuzár“ uramnak, hogy az folyton küldte a sürgönyt Teheránba az „Otruse“ (osztrák-magyar) konzulhoz, végre azután megérkezett a parancs, hogy mehetnek. Tizennyolc napi kocsikázás után elértek Teheránba, ahol a konzulátus költségén 1915 juniustól—október haváig tartózkodtak.

*

— Salem alejkum! — mondja József vitéz, mert közben Teheránban megtanulgattak „perzsájul“... Majd szintén kocsin, tovább mint

két napig utaztak Kermansahba, ahol német tisztekkel jöttek össze, akik a perzsákat toborzották katonáknak, József vitézék nem kelle-
tett toborzani, hiszen a honvédek a német most kenyeres pajtása...

Kenyérben, puskában nem lévén különbség, hát ahogy illet (de meg mert muszáj is volt!), a németek zászlója alá felcsapott a három magyar. Hamadán, Kum és Kengaval tájékán három hónapig vere-
kedtek az „oroszkkal“, maga József vitéz is (a pesti baka) lóra ült. Előfordult, hogy száz lovas perzsa-kozáknak is parancsolt József; a reuma és malária azonban annyira elgyengítették Józsefet, hogy kór-
házba került és mert csak nem erősödött meg, a németek innét, tudni-
illik Kermansahból hazaküldték. Elbucsuzott Perzsiában visszamaradt két cimborájától, Fábian István 22-ik gyalogezredbeli honvédtől és egy szegedi 46-os „közös frájtértől“ és a két font pénzzel, amit a németek „lénung“ fejében adtak, nekivágott a hazafelé utnak. Még mindig hosszú, töredelmes, kalandos volt ez a hazafelé törtető útja is. Szamárháton, kocsin, automobilon, hajón, vasuton és gyalogszerrel utazgatott a világjáró honvéd. Bagdadban például az esőzések, áradások miatt tizenöt napig vesztegelt egy szállodában a konzulátus költségén.

Bizony hetek, hónapok multak el, mignem megviselten, összetörten Halepen, Konstantinápolyon, Szófián át, kacskaringós perzsa és török irásokkal felszerelten, Lompalánkából a dunai „Deák Ferenc“ gőzhajón Orsovánál ismét hazai földre ért. Orsován azután öt napig megfigyelték és a „tetejébe“ ráadásul még négy „oltást“ kapott a volt orosz hadifogoly pesti baka, aki április 27-én virradólag végül viszontláthatta szülőfészkét, a drága szép Budapestet. Ámde gyászra, szomorúságra érkezett haza, apját, öreg Horváth László cipézmestert a Kerepesi-ut 34. szám alól aznap délután temették el, József vitézünk 32-ös baka testvérének két karját meg már korábban „leamputálták“ a csatatéri súlyos sérülések miatt...

— Mégis, mondja, József, — tudakoltam kíváncsian a komát, — abból az ázsiai vadidegenből, a rabságból és gyilkos sivatagokon át hogy s mint talált haza?...

— Azt mondták ott nekem, hogy délnyugat felé fekszik a hazánk, hát mindig csak délnyugatnak tartottam, — felelte öntudatosan, felvillanó okos tekintettel a modern Rontó Pál, majd szikár kezét ázsiai lomhán fekte, kerek, perzsa sapkájához emelte és jóperzsául elköszönt, — salem alejkum!...

Egy poéta őrnagy.

1916. július.

A nótás, füttyös, táncos, jég hátán megélő, taljánul, muszkával, szerbvel, rumunynyal egyiránt szívósan, bátran verekvő, dámulatos, csodás, budapesti első honvédegyezredben *Roykó* Alfréd honvéd-őrnagyot nevezgetik szeretettel egyszerűen „Frédi”-nek . . . Frédi őrnagy még valamikor 1915-ben, július 22-én éjjel 12 óra körül — gránátok büffögése között — írta és honvédeink a „Hej Zsuzsikám” dallamára dalolgták:

*Hulló srápnell szerte-széjjel,
Ötszázadik már az éjjel,
Gránát, kartács, kicsiágyu, — géppuska:
Ólnot, vasat felém küldöz,
Mind ahány van, belém lüdöz . . .
Ez oszt a „zri”, édes fiam, bakuska,
Hej, taliján! Mégse járja tán,
Hogy én legyek a ti hülye céltáblátok?
Lüjjetek hát másfelé,
Némely brigádba belé . . .
Vagy talán a Bukcillébe volltreffert!
Mentül nagyobb kaliber,
Mir ist es um so lieber,
Mentül nagyobb kaliber . . .*

*Hej taliján, jaj taliján:
Egy kicsi-béke kellene mán!
Csúf dolinás, ronda e táj,
Lüdözni itt nem muszáj.*

E rajvonalban született s a rajvonalak megett dalolgtatott pesti honvéd-bakanótához néhány magyarázatot fűzök: — bakák a rajvonalba állított *revolver-ágyut* nevezik *kicsi-ágyunak*; a pesti bakák szójárása szerint a „zri” sikerült heccet, vagy kalamajkát jelent;

végezetül honvédeknel kedveskedőleg bakánk : a *bakuska*, mint ahogy a 32-ős közösöknél meg a németes mann-ból eszelték ki a „*manus*“-t.

*

1915-ben, augusztus hónap 30-ikán éjszaka, csuf dolinás Coticinál a temető mellett „becsapott“ egy ellenséges gránát s az első honvédgyalozezredbeli Weidler Ábrahám önkéntes tizedest agyon-sujtotta, puskáját szétszaggatta . . . Ennek a szerencsétlen önkéntesnek emlékezetét Frédi őrnagy „*Az eltörött puska*“ című költeményben megörökítette.

*A puska eltörött
És nem maradt belőle más,
Mint ez a görbe cső . . .
Meg egy pár horpadás, —
Két kicsi horpadás.*

*Alszik az önkéntes,
Elpihent a század,
Csend van, körülötte
Lábujjhegyen járnak.
Egy-két rongyos bokor
Tenger szikla között,
Egy-két újabb legény
A sok régi között . . .
Csend van, ágyudörgés
Alig-alig hallszik,
A sok fiu mélyen,
Jóizüen alszik . . .*

*Egyszer csak : észbontó
Recsegés, ropogás,
A kövek peremén
Ijesztő kopogás . . .
A szegény önkéntest
Gránát-darab érte . . .
Hej, pedig egy leány
Imádkozott érte.
Imádkozott érte.*

*A szív már nem dobog,
És nem maradt belőle más,
Csak egy kis leány szívében
Rózsaszín álmodás,
Szomoru álmodás . . .*

*

Frédi őrnagy meleg szívével, mélyérzésű művész lelkével a zivatáros időben feltűnedező „szivárványhoz“ hasonlatos. Szivárványos melegségeivel vigaszt, reménységet, buzdító jóhitet, gyönyörűséget ébresztget nemcsak közelről bajtársai és az őt „atyjok“-ként szerető „bakusok“ lelkében, hanem távolra is szétsugárzik hamvasan csodafényeivel, midőn a hősi halált halt bajtársak hozzátartozóit vigasztal-gatja nemes zengésű szép leveleivel... Frédi őrnagynak ezen vigasz-leveleit, a halálmezőről küldözött balzsamos sorokat, — ó! — az elárvult anyák és feleségek szokták betűzgetni fájdalomkönyütől gyöngyös szemmel, bús-szomorú tekintettel és a „Szentírás“ betűire emlékeztetnek engem az ilyen drága levelek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Baka-nóták.

1916. augusztus.

A pesti nép lelkét a magyar földet lekicsinylő poétái annyira telemuzsikálták az angol, francia, olasz, német, amerikai és szerencsen dal-költészetből kisajátított torzmelódiákkal, hogy midőn fejünkre szakadt a világháborúság rettenetes fergetegje, a nemzeti felérzések piros-fehérvölgöd határháborúság köze visszaszorítottan hazafias, őszinte magyar nótahangok nem muzsikáltak ki lelkükből. Valahogy amolyanféle „ligeti“ bicskázásnak képzeltek el az egész háborút, midőn Pest város „falurosszái“, a „jasszok“: — „ne hagyj magad Slézinger!“ vészkiáltással buzdítják önmagukat a „kerületi kapitányságok“ őrszobáin befejeződő inkább hangos, mint véres: harcokra. A „Vesszen Szerbia“, „mer' a magyar nem enged“ idétlen szövegétől, idétlen melódiájától ezidőtájt harsogtak a kormos pesti utcák...

Am az igazi nemzeti lélekből kiszakadt baka-nótákat a vidéki magyarság átözönlő fiai hozták fel a falvakból, tanyákról. Ők száz-ezrével, milliónyi és milliónyi tömegben ragadták fel a rég pihentetett fegyvert, s katona-nótáikban véráldozatra kész, a veszedelmek között nagyvonalú felérzett ősi magyar lelkők zengedezik. Nem a gyalázkodás, nem a hetvenkedés megnyilatkozásai ezek az egyszerű katona-nóták, hanem az elszánt magyar lélek égrezendülései. A halálban megnyugvó, a félelmet nem ismerő bátor magyar harcosok így éneklék:

*Édes anyám akkor kezdett siratni,
Mikor a ládámba kellett pakolni;
Édes anyám: ne sirass! Köszönöm a nevelést,
Lehajolok, megcsókolom a kezét.*

*Édes anyám, hol fogok én meghalni,
Hol fog az én piros vérem elfolytani?...
Lengyelország, Galicia közepébe a sirom:
Édes anyám, arra kérem, ne sirjon...*

*

— Hajrá! Hajrá! — s midőn ott Limanovónál is mihamar ketté-
roppant a buzogányként forgatott kurta huszárpuska, meztelen kézzel
vetették magokat a lélekteleenné törpült ellenségre és győztek! Aki
pedig életben maradt közülük, bajtársai véres holttestét temetgetvén,
dudolni kezdett, ahogyan a tölgyerdőség hullópiros lombjait rázdogálva
zokog a búskomor őszi szél...

*Lengyelország, Galicia közepébe a sirom;
Édes anyám, arra kérem, ne sirjon...*

*

A magyar baka, meg a szomorkodás azonban esküdt ellenségek,
sokáig nem szívelhetik egymást. Vigasztalja magát a baka, mert:

*Szép élet a baka élet: a hazáért meghalni;
A hazáért, pirosbarna lányért: kisbagnétot viselni...*

*

A magyar baka, a magyar huszár, a magyar tüzér békeidőben is
első legénynek tartotta magát a faluban. Ahogy lesz, úgy lesz!...
Most, midőn a hazát kell védeni, sem tartaná illendőnek: keseregni a
kuckóért; sőt kopogós nótaszóval az „egész világnak“ odakiáltja
büszkén:

*Mikor engem a főorvos vizitált,
Még a hadnagy is tóglichot kiabált;
Egyik nézte gyenge testem állását,
Másik irta babám elbucsuzását...*

*Kapitány ur, szerbusz, alászolgája!
Készen vagyok én az áférolásra:
Nincsen bennem semmi — sej haj, de kivetni való,
Katonának erányos gyerek való...*

*

Node azután a magyar baka a „jányoknál“ természetesnek találja,
hogy húzódnak, vonzódnak hozzá. A honvéd-vitéz nótájában el-
dicsekszi:

*Erdő, erdő, erdő, de szép kerek erdő,
Madár sétál benne páros tizenkettő:
Aranyos a madár csőre,
Csipkés a rózsám kötője,
Mért is minden lánynak
Honvéd a — babája...*

Hol kesergő méltósággal, hol vidám csárdás-tánc ütemeire válto-
kozón, bájjal így zengedeznek a magyar baka-nóták... A nagy harc
csak mélyíteni fogja az én nemzetem érzés- és értelemvilágát, s nem
hihetem, hogy midőn az idegenek, az ellenségek kezdik jobban meg-
ismerni, megbecsülni a magyart, palotás Budapestünk továbbra,
jövőre is nemzetközi kosztján marad?... Szívével, lelkével, nyelvével
ezentul is sötét sikátoraiiba zárkózik a Tisza síkja mellől és a székely
havasok ormáról felgyúladt, égis lángoló diadalmas magyar nemzeti
Napfeljöttétől?...

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az ezred lova, kutyái.

1916. augusztus.

I.

A magyar bakaság hasonlatos lelkü a játékos, vidám jógyerekhez, szereti, becézi az állatot. A budapesti első honvédegyalozrezred fürge bakáinak az utolsó évtizedben, főként két híres, nevezetes, kedvenc állatja volt, még pedig egy lovuk, még egy kutyájuk...

Az első honvédegyalozrezredhez beosztott „kerületi zenekarnál“ a „nagydobot“ kis kocsin — évtizedig — huzgálta a banda után Krisztina, egy bájos, szürke, törpe lovacska. E kényeskedő, okos, elkapatott makrancos lovacskát annak idején az ifjabb József főherceg, mint dandárparancsnok, ajándékozta az ezrednek, illetve honvédezenekarnak. Krisztina, a bakaság Krisztinkája, ugyanis eredetileg a József főherceg nagyobbik fiának, József Ferencnek volt a háti-, illetve a kocsilova, de mert a hátán nem tűrt meg senkit, sőt a budavári lovardában a kis főherceget is felborította kocsijával, József főherceg tuladott Krisztinán. A bakaságnak ajándékozta a javithatatlan, mákrancos lovacskát, és bár az egyik próbálkozó baka-uraságot úgy földredobta Krisztina, hogy baka-kománk csak úgy nyekkentett és belé is betegedett, a honvéd-laktanya egészséges kedélyü népei mindnyájan megszerették, kényeztették, mindenütt, s mindig csak büszkélkedtek Krisztinával.

*

Mint a bandának cseh-muzsikusai, a söritalt is megszerette Krisztina. Megtörtént például, hogy leleményes altisztek és bakák cukorral a lépcsőkön Zsin uramnak a kantinjába felcalták Krisztinát. Krisztina népszerűségét még inkább emelte, hogy a kantinban 5 pohár sört felhörpölt Krisztinka...

— A cseh-muzsikusoktól tanulta el! — magyarázgatta a híres ezredkürtös Lakács őrmester, aki egyfolytában tíz évig gondozta Krisztinát.

*

Megcselekedte azt is a kalandos természetű Krisztina, hogy őszi nagygyakorlat alkalmával, Sátoraljaujhely tájékán, egy éjszaka az istállóból megugrott... Megugrott és elbolyongott Krisztina, csak három-négy nap múltán megrühesedve került vissza. Jellemző és érdekes, hogy Krisztina szökése közben is csak katonákhoz szegődött, a 3-dik vagy 4-dik honvédgyalozezrednél fülelték le a kis szökevényt.

*

Budapesten azidőtájt már mindenfelé ismerték Krisztinát, hiszen a „milleniumot“ követő évtizedek alatt, a zseniális Bachó karmester vezetésével a honvédzenekar is páratlan népszerűségű volt. Ha kimentek például Ós-Budavárába, a pesti szépséges dámák egyszer-egyszer egész kiló cukrot megabrakoltattak Krisztinával... Akkortájt a legelőkelőbb helyeken mindenütt a honvédzenekar muzsikált; haj, de azóta Bachót is eltemettük a jegenyefás, orgonavirágbokros kerepesi-uti temetőbe, hol a rigók s fülemilék flótáztatnak mélabusan nagy magyarok hamvai felett.

*

Krisztina az első honvédgyalozezredtől, a népligeti téglapiros laktanyából 1914-ben szakadt el, a kedves lovacskát a zenekarral együtt 1914-ben adták át a 29-es honvédeknek . . .

Ma már 20—21 év körüli „idős“ lehet Krisztina, kivette részét a világháború fergetegeiből is, a szerbiai harctéren szintén lent járt a sűrke kis lovacska . . . Pedig eleinte, amikor a főhercegi istállóból az első ezredhez került, nem kedvelte a muzsikát. Ha beleütöttek a nagydobba, kocsival s dobbal együtt akárhányszor elragadta lovását.

Ma már nem riadozik, nem kapadozik, hiszen ágyubölgést is eleget hallott az utolsó évek óta . . . S midőn a zászlóvivő csapattal a régi, kedves kaszárnya előtt a „Kisrákosra“ muzsikaszóval elvonulnak a derék 29-es, 30-as honvédbakák, ha beleütnek a nagydobba, összecserditik a cintányért, a játékos muzsikaszóra Krisztinánk is kevélyen, kényesen cifrázgatja apró lépteit . . .

II.

Bernát, a kócos fekete kis *puli-kutya* az Orczy-ut tájékáról, Dóczy nevezetű honvéd ruhatári műmestertől kölyök-kutya korában került a pesti első honvédek téglapiros laktanyájába. Ezredkürtös Lakács őrmester szeretettel felnevelte ezt az igen játékos, eleven, fogékony eszű kis kutyát. Tíz esztendőn át az ezrednek minden őszi nagygyakorlatán részt vett Bernát. Nemcsak a bakaságnak, hanem a

tiszturaknak, ezredeknek, tábornokoknak, magának a fenséges dandárparancsnok, József főhercegnek kedvence volt Bernát.

Fehérvárnál nagygyakorlat alkalmával egyik lusta lovászbaka, hogy ne kelljen kócmadzagon vezetgetni, a lóhoz kötötte Bernátot, nosza megvadult a ló s oly csufosan, kegyetlenül összerugdosta Bernátot, hogy pusztulástól féltették a kis kutyát. Báró Bothmer ezredes, a 2-ös honvédek parancsnoka karddal fenyegette meg a csirkefogó lovászt, Koncz ezredes urtól pedig nem kerülte el megérdemelt büntetését, s József főherceg még éjjélkor is tudakoltatta, hogy hányadán van Bernát; ugyanakkor „rostélyos“-sal kurálták Bernátot.

*

Aszód határában másik lovaskürtös pajtásával hirszerző-járőrnek küldték ki Lakácsot, s kint a mezőségen — egy nyul után — megszaladt Bernát. Nyoma veszett a kócosnak s bent a laktanyában már mint elveszett jószágot fájlalták, noha „Fazekas bácsi“, az első honvédeknek legrégebb, öreg őrmestere, mindjárt mondta:

— Bárki meglássa, hogy igaz-jószág nem vész el . . .

Hát nem veszett el. A „mozgó-konyha“ szakácsa az aszódi sintértől egy forintért kiváltotta, behozta és amikor már reménytelenül fájlalták, a mozgó-konyha belsejéből a szomorodott altiszti és baktársaság elé helyezte — Bernátot . . . Persze lett öröm a népligeti honvédlaktanyában, amelyről a bájos magyar Kemény Pál báró százados bakái — már cdaelőbb valahányban — így nótáztak:

*Sarkon van az első honvéd laktanya,
Pestmegyei gyerekeknek van jaz odacsinyáva!
Kelet felől van az ablaka,
Őszi szél fúj be rajta,
Pestmegyei gyerekeknek van az odacsinyáva,*

*A második emeleten van a század-iroda,
Százados úr szabadságos kiskönyvemet most írja,
Írja, írja, no csak hadd írja
A szabadságos kiskönyvem,
Szeptemberben leszerelek,
Ölelem a kedvesem . . .*

*

Gyöngyös vidékén, híres bortermő Visontán, őszi gyakorlaton, tisztí-megbeszélések alkalmával mindig a „fenséges ur“ lábánál heverészett Bernát.

— Ej, Bernát, ugy-e nagyon meleg van? — *József* főherceg le-lehajolt hozzá; meg-megsimogatta, s egy-egy kockacukrot mindig adott a nyelvét pihegve lógató kutyusnak; ha pedig nem látta Bernátot, tudakolta Lakács őrmestertől:

— No fiam, hol a Bernát?

— Császári és királyi fenségednek alázatosan jelentem, otthon hagytam, mert féltem, hogy itt majd talán lábatlankodni talál! — jelentette rendje-módja szerint Lakács.

— Nem baj az, fiam! Csak hozza ki! — már mosolygott s mosolyogva tisztelgett vissza a hamvas kékvirág szemű, jószágos főherceg.

*

Kerepesen a táborban kabarét játszottak a bakák, s itten is Bernát lett a kabarének az első hőse; mikor például a bohóc köcsögalapját földreejtette, az ott settenkedő Bernát iziben felkapta a kalapot és bohóc uram megrökönyödésére, a nézőközönség harsogós derültsége közben elszaladt és vitte, bevitte a *tökfedőt* egyenest a fenséges urnak a sátorába. A baka-művész uraságok levetett kacabajkáit, a seprűnyélként lovagolt kócparipa kitépett szórfarkát szintén úgy vitte, vitte s gondosan, hűségesen mindet behordta *József* főherceg sátorába. A jeles udvari és ezredfényképész *Schäffer* őrmester *József* főherceget kiválóan sikerült és kedves fényképen le is fényképezte — Bernáttal.

Országos Szépirodalmi Könyvtár

*

Sátoraljaujhelyről nagygyakorlatról jövet, *Hatvannál* pihenőt tartott a katonavonatot; persze hirtelen falatozni, sörözni — ősi bakaszokás szerint — mindnyájan leugráltak. Csontokat szedegetni Bernát is lehendergett több kutyacimborájával; ámde indult a vonat s lemaradtak Bernáték.

— Mi lesz most? Hol a Bernát? — megrökönyödöttén kiáltozott a bakaság, de felvidultak mindnyájan, midőn a vonat-parancsnok tiszt ur hirtelenséggel megállította a gőzöst.

— Bernát nélkül nem megyünk tovább egy tapodtat sem, — hallatszott az erélyes parancsszó, s csakugyan addig nem indultak el, míg Lakács őrmesterék össze nem szedegették s „bagonyba“ nem rakták Bernátékát; ugyanis Bernátnak volt egy *Biri* nevű, fehér-puli kollégája is, amely később eltűnt a mezőhegyesi gyakorlatokon.

Lakács őrmesternek a falvakban, a pusztákon, éjszakai táborozások alkalmával ezek a kutyák voltak hűséges, éber, bátor testőrei, saját telkén megugatták, megtámadták a — házigazdát . . . Bernát külön-

ben egyébként is csak a katonákat ismerte el igazjártu embereknek. Szerette a bakaságot, velők eljátszadózott és mókázott; hanem a „civil” megugatta, a civilség iránt bizalommal soha, sehol nem volt.

*

Pályafutását 1915-ben fejezte be Bernát, megfojtott egy macskát, s mivelhogy veszettségétől lehetett félni, agyonbunkózták Lakács őrmesterék . . . A pesti honvédlaktanyának kedves, eredeti magyar alakja ez a Lakács őrmester is. Szép, helyes trombita-fuvásával egyike a honvédség legkiválóbb kürtöseinek. 1894 óta egyfolytában szolgál az első honvédegyalozrednél, s mikor Lakács egyik-egyik, az állomáshelyről való elindulása alkalmával az ezrednek „imához” fujt, *Rónai-Horváth* Jenő ezredesnek mindig könybe borult a szeme. Sőt, Lakács őrmester egyik remekes trombitálása alkalmával, Sülyben *Bolla Kálmán* „adlátus” — vállát-veregetve — ezt mondta a bugyi fiunak:

— Fiam, még ilyen fuvást nem hallottam, pedig engem a muszka cár is homlokoncsókolt . . .

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Cipcer Achátz Adolfék.

1916. augusztus.

1.

Budapesten a sárosiaknak találjuk fel egymáshoz ragaszkodóbb baráti körét. Békésebb farsangok alkalmával külön sárosi-bálokat szoktak rendezni Ghillány földmivelésügyi miniszterek és a fejedelmi festő Szinnyei-Merse az atyamesterök.

A bihariak is számon tartják az összeköttetés aranyzárait ; hacsak nem ellenpártiak.

A székelyek szintén melengetik Budapesten az atyafiságot, sőt éldégél idefent egy szegediek-köre társulás is — Bálónénál... Hanem ezeknél mindnyájoknál összetartóbbak, egymást megértőbbek és a szülőföld szeretetében, a családi hagyományok és szokások istápolásában legpéldásabbak a — „cipcerék“.

2.

A „Cipceráj“, vagyis a „Szepesség“ örökzöld fenyveseivel, fehér ormós hegyóriásaival, málnabogyó illatu lankásaival, halaktól lakott zúgó patakjaival, bástyás vén városaival és öreg kastélyos falucskáival, kékszemű szőke, vidám szelid népével az ígérlet-földje, az imádat gyönyörűséges oltára, minden a kenyérkereső-pályán messze elszármazott „cepcer“ hazafi előtt. Aranypiros skótjuhász Ami-kutyájával a „vasutasok“ körében mindenkitől ismert, mindenkit jólismerő és mindenhol megjelenő fehér császár-szakállas lőcsei Achátz Adolf vasuti főmérnök is ilyen a szép szülőföldjéért rajongó „cipcer“. Mozgékonyásával, nem pihenő elevenségével, boszorkánymesteres sokoldalú tudásával, mérnöki ötleteivel, melyeket különfélebb találmányaiban gyakorlatilag érvényesít és hasznosít, még a szárnyaskerék fürge seregéből is kiemelkedik ez az örökmozgó Achátz... Gömörmegyei birtokos korából maradt fent róla :

— Lesst mond, de Pestre megy ! — Ez a Less tudniillik szomszéd község volt az Achátz birtokkal.

Szolgált Achátz Adolf, mint mérnök, a Kassa-oderbergi vasutaknál is, ekkortájt e vasutak „direktorja“ a francia eredetű *vicomte de*

Maistre volt. Az algróf tulsokat aligha konyitott a sinek barázdáinak rejtélyeihez, mert lámpagyujtogató Janóék vizitáló utjai alkalmából vicomte de *Maistre* direktort jó cipceresen ezzel minősítették le:

— Wie komt, so geht er . . .

3.

A Probstnerek, Wiellandok, Folgensek, Sponerek, Czölderek, Bog-schok, Tromplerek, Fischerek, Zimanok, Gayerek, Guhrok, Münnichek, Luxok, Bergek, Kainerek (Kainer Gyula, a „*Csucsí bácsi*“, Lőcsén hosszú ideig volt népszerű polgármester) és Achátz főmérnök is, ugy-szintén a szepesváraljai Hutyra doktor, az állatorvosi főiskola világhírű tudós rektora, odafent a regényes szép, öreg tornyos „Cipceráj“-ban még mindnyájan „*funca*“, az az kanócos mécs mellett tanulgattak; mindamellert megállják helyüket a villamos erők és fényességek csodá-latos korszakában is . . . A-mi pedig reánk még mérhetetlenebbül be-csesebb, német névvel, német hagyományokkal a magyarság és hazafi-ság tekintetében hű, rendületlen őrei a Magas-Tátrának.

A magyar nemzeti életnek, magyar nemzeti küzdeéseknek nemcsak békében, hanem most a háboruban is megbizhatóbb, sokoldalú, sokat-érő katonái a becsületes, derék „cipcerék“. Egyedül a lőcsei Achátz-családból tizenhatan katonáskodnak oda. A vasutas Achátz főmérnök hat fiatal fia közül is négy katona; az egyikről az emlékezetes ravarus-kai-csata napja óta hirt sem hallottak, noha Achátz főmérnök a csata-mezőket és az országot keresztül-kasul járta már, midőn közben emésztő bánatnak engedte oda szívét az Achátz-fiuk édesanyja, a szüle-tett nemes Rakovszky-leány Rákó-Primócról.

4.

Akit Ónodon Károlyi Sándor kurucui összevagdaltak, Rakovszky Menyhértnek az ódon karszékét Achátz főmérnök őrzi. Piros karneol-köves, kettéreszelt karikájú vén aranygyűrűje meg a kalandos gróf Benyovszky Móricról megkapó örökség.

A kilencven-száz éves s még jóval idősebb fehér damaszt asztal-neműek ma sem ritkák a cipcer-családok tömör szekrényeiben. Tom-csány, Nemesány, Körtvélyes, Káposztafalva, Márkusfalva, Görgő vén udvarházai és kastélyai, a Jamniki Jónyák, Mariássyak, Andaházyak, Nemessányiak, Lányiak, Görgeiek kezén ma is megannyi muzeumok . . .

Podsi benyica (a régi akasztófa) felé menet, Görgön van „*Stancl néni*“-nek, Görgei Artur néjének a kastélya, melynek ezidőszerint egy Csáky gróf a tulajdonosa. A gyönyörű „Cipceráj“ őskincseit azonban illő értékük szerint sem a büszke hétszilvafások, sem a cipcer-hagyo-

mányaikra oly sokat tartó önérzetes „bürgerzohn“-ok nem tudják kellőképpen megbecsülni és megőrizni az élelmes fosztogatóktól.

— Stehlt, wo man kann! — ezekről az állapotokról szokta mondogatni a szabadjára-lopást igen jellemzőleg hazafias cepcer Achátz Adolf főmérnök.

5.

A lőcsei „röhrgrund“ felett elandalító, bájos zárándokhely az „amerikai pénzen“ újra épített Mária-templom, Szepeshelyen meg tolcsvai s liszikai szőlőinek szüretjéből a világ legnemesebb borát méreti a főtisztelendő káptalan, a legizletesebb cipcer-virslit viszont Szepesváralján *Griegr* János uram készíti (de nem vízben főzve, hanem oda-fent a füstöldéből forrón leszedve szokták élvezni ezt a virslit!) s ha még felemlitem, hogy a Cipcerájban *Ulozsa-falura* kenik-fenik az olyan számárságokat, milyenekről Biharban Csökmő, tul a Dunán Rátót hirdetek, megvilágítottam sok minden olyan varázsszálát, mely a kóborgó vasutas Achátz Adolf főmérnököt és elszármazott többi cipcer-testvérét a hegy-völgyes Cipcerájhoz oly elválaszthatatlanul, holtiglan hozzá-füzi . . . A lőcsei virágos temetőkertben, a bajorok földjéről régen-régen jött Achátz-ivadékoknak még kilenc sírhely van kimérve, de ez a föld már magyar föld és az a 16 derék katonánk is — a hazafias cepcer Achátzok családjából — a drága magyar hazáért kínálja áldozatul nemes vérét.

Országos Széchenyi Könyvtár

Kerékpáros honvédek.

1916. szeptember.

A kerékpáros-, géppuskás-századok legénységét és tisztjeit egy-egy honvédkerületnek összes ezredeitől válogatják össze, ezért olyan tartogatott, dédelgetett csapatjai a honvédségnek. Ezredköteléken kívül, magasabb parancsnoksághoz osztva használják fel e derék legényeket. Ritkán kerülnek tűzbe, hanem akkor mindig, mindenütt a legnagyobb hirtelen veszedelemmel kell megküzdeniök; miként hajdanában az aransarkantus büszke lovagok is csupán a mellnek-mellhez vetett, végső élet-haláltusában rántották ki, forgatták meg gyémántokkal, gyöngyökkel kirakott, villámsugárként cikázó, drága, nemes toledői acéltőrjüket . . . E kerékpáros, géppuskás honvédeket csakugyan hirtelen fergetegként lesújtó és máris hetedik határra elzúduló támadásaik és gyors mozdulataik miatt nevezték el a bakák „sistergős istennyiláknak“ . . .

✱

Nemrégiben Kispestről indult el az ismeretlen állomások felé egy ilyen önálló beosztású, karabélyos s géppuskás kerékpárosszázad . . . Bokrétásabb, vidámabb, életrevalóbb legényeket ezeknél még a világháboru első időszakában sem láttam. E daliás szép, gyönyörű magyar bajnokcsapatot mint parancsnok a vasmegyei *Gröller József* főhadnagy vezérelte s e római bronzszoborhoz hasonlatos remek, kemény dalián kívül *Winckler István*, *Valentin Ottó* géppuskás-, *Szép József*, *Koller József*, *Polereczky Béla* és az ujjpesti *Szelényi Imre* karabélyos-hadnagyk alkották a nagyszerű századnak egymást példásan megértő és szerető tisztikarát. Még egy magukhoz illő flegmatikus fiatal orvos-tisztet is kaptak doktor *Tóth* segédorvos személyében. A század két mosolygós hadapródja és a mindig helytálló fürge pesti *Bognár* őrmester is a „törzshöz tartoztak . . . Bokrétásabb, vidámabb, életrevalóbb és összetartóbb legényeket — ezeknél a kerékpáros honvédeknél — a világháboru első időszakában sem láttam.

✱

Ennek a gárdának, a géppuskás, karabélyos kerékpáros-századnak minden katonája egy különálló világot és foglalkozást képviselt. Falusiakból és városiakból verbuválódtak össze. A falvak, a puszták és a városok ezen viharedzett, kemény legényei közül is kivált a kerékpáros-századnak becézgetett három bikaerős bánsági szerbje, névszerint *Zsivotin Tioetus* szakaszvezető, aki már ötször, *Ikonicus* Dusán és *Pisarov* Gojkó tizedesek, akik már négyszer, illetve szintén ötször járták meg — sebeket mindannyiszor szerevezve — a különféle harcmezőket . . .

*

Mikor még nyár volt, mikor még meleg porfelhők kavarogtak a gyakorlatokról száguldozó „sistergős istennyilák” nyomában, a szaporabeszédű *Szelényi* hadnagy valamelyik pestvidéki falucskában egy „koronért” sárga kiskutyát vásárolt . . . Ez a kis sárga kutya kedvence lett a kerékpáros bakaságnak. Fürge lábacskaival mindenhová elhandarikázott velök gyakorlatozni. „*Korona*”, másként „*kroncsi*” lett az ő neve s a vidám fiúk ezt a sárga kiskutyát magukkal elvitték oda is, ahol nem meggymaggal lüdüznek.

*

Alkonyat-tájt indultak el; még előbb azonban a kispesti főutcán virágosan, pántlikásan, zászlókkal felsorakozott a kerékpáros-század. Ilyenkor — midőn egy csapat távozik állomáshelyéről — „*ímához*” szokott fujni a kürtös, de ezek a lelkes magyar fiúk az „Isten áldd meg a magyart” is elénekelték.

— Sapkát le! — vezényelte a tisztjök, majd bűgő, bánatos hangján megszólalt egy tárogató s mind a másfélszáz katona, tiszték és legények együtt a mi szent himnuszunkat énekelni kezdték férfias-komolyan . . . A harcbamenők hajadon fejére sugarakat szórt a napalkonyat, meg-rázóan, fogadalomként zengedezett a drága szép ének, — és a csapat körül csoportosult kispesti anyák, feleségek, leányok hangosan sirva, zokogva bucsuztak az ország minden részéből összeverődött ismeretlen, büszke katonafiuktól.

Megszólalt a cinke.

1916. szeptember.

1.

A kertben hajnalonként már hűvös szelek rázdogálják a fák, a bokrok ritkuló lombjait . . .

Vékony, pityegő hangján panaszt hallatja „őszapó“.

A hervatag lombok közül élesen, fájdalmasan megszólalt a cinke is, szóval itt az ősz, jön a tél . . .

Az ősz már itt van, de a harcosok még mindig szakadatlanul és seregestől vonulnak a harcterekre . . .

2.

A természet újból pihenőre tért, hajnalonként már hűvös szelek rázdogálják a fák, a bokrok ritkuló, rozsdás lombjait . . . Megszólalt a cinke . . . Csak a teremtés koronája: az ember nem ismeri a pihenést, nem élvezheti a — békét . . .

Hulljatok, hát hulljatok ti sárguló falevelek a számlálhatatlan katonasirokra.

A hadi piktor.

1916. szeptember.

1.

Magyarnál más egyéb soha nem akart lenni, hétköznapi életében, miként művészetében is csakugyan a legtelivérűbb magyar: Juszko Béla piktor.

Juszko piktor viseletében, szokásaiban és lelkületében oly karakán, rózsavirágos és rózsatüskös eredendő magyarságával Bokodról, a botos, verekedős nemeseiről híres komárommegyei faluból származott ki a nagyvilágba. Nem csodálom, hogy ahova lép, peckes, kemény léptei alatt megdübörög a föld. Kiváltlan midőn egy-egy verbunkostáncra beugrik a „bokodi-gyerek“.

Juszko Bélát a magyar puszták ihlette és ihleti főként alkotásokra. A pusztaság méla, hamvas színei, széledező falkái, szófukar, büszke, komoly pásztoralakjai nemcsak a népszerű, kedves Juszko-vásznakon örökítődtek meg eredendő magyar szépségükkel, a pásztori és pusztázó világ hagyományait és szokásait életébe átvitte Juszko. Amikor odakint a „Nagyhortobágyon“ festegetett, nemcsak a pásztorok-kenyerén élt napról-napra, hanem — lakozván a karámoknál — a pásztorok lenge ruhaviseletét magára öltötte és úgy leste el harmatos, szüziessé titkait és ősmozzanatait a pusztai tiszta magyar életnek. Midőn pedig a ménésből pányvával kiszakított szilaj csikót megülte és biztosan kergette végig a virágszagu, szellős pusztán, a hortobágyi csikosgazda Pecze uram tetszőleg bökte ki:

— Ért hozzá!!...

Azt a száguldozó, szikár magyar lovat és ménest Juszko Bélánál különben, jellegzetesebben senki nem festegeti. Ezek a lovak, a Juszko-lovai nem kisasszonyként, cirkuszi lovak módjára lépegetnek s ugrándoznak, mintha inkább lobogó sörényükkel haragos fergeteg-

ként repülnének a levegőben. Alig érik a földet és nyihogó nyerítésük színtehogy az égig csattog a magyar lovaknak.

Vastagnyaku, domboru mellü, zömök-széles Juszko piktör tüdejéből is égig süvöltöznek a kemény, erős, éles magyar hangok, hahogy káromkodó vagy nótázgató kedve kerekedik . . . Balszemére billenti ilyenkor kalapját, árszerű hegyes bajuszát megsodorintja és azután rendelkezik :

— A fülembé fújjátok, hé! . . .

Gyula öcsese a „tárogatóval“ és Moldovai Krajna János piktör-bajtársa az erdőt s halmot tulrivalgó visitós klarinétájával, — Juszko komának füléhez nyomva a hangszert, — fujták és fujták, így fülébe fujták . . . A dobhártyája dehogysis hasadt meg, sőt szemét behunyta a bizsergetős gyönyörüségtől. Csupán érces hangja lágyult el némileg, midőn kiadta parancsát Juszko :

— Politurozzátok ki jobban, hé! . . .

A régi, igazi magyar asztalosmesterek remekbe-készült keményfa butoraiknak varázsoltak olyan hullámos, fényes, játékos törésü, gyöngyözös meleg színeket ; Juszko szerint ugyanis a magyar nótának, a magyar sipszó-játéknak szintén vannak ilyen cifrázatos, polituros hangjai . . . És csakis az ilyen danák igazán magyarok.

2.

Juszko Béla piktör, a csikósoknak és méneseknek rajongó festetője, kint a szépséges, szentséges magyar pusztán nemcsak vázlatkönyvét töltötte meg a legeredetibb rajzokkal, hanem a pogánykori ősmagyar élet bujkáló melódiáit, a pásztorok romlatlan, tiszta ajkán fennmaradt és édesen, áhítatosan felzengedező szüzi magyar virágénekek, pusztai áldozatos, pogány magyar ős-zsoltárok kincses-törédekeit is megismerte, megtanulgatta. Ha nótás-kedve szottyan, a magyar pásztorság énekeit hüvösen, bájosan, eredeti természetességgel dalolgatja Juszko. Amikor ilyen nótát és pásztori zsoltáros éneket hallok, hitemben mindig jobban megerősödve mondom és vallom, hogy igenis volt, igenis van még mindig egy a lelkünk mélyén fészkelő különös, erős, eredeti magyar Istenség . . .

A napkeletről napszállatfelé elhozott ősmagyar hagyományok és érzések az áldozati oltártűz fényeként ragyognak s az egyisten-hívő pásztor-papok énekjeként muzsikálnak felém a hortobágyi, a bugaci, az átokházi puszták bujdosó, lappangó danáiból . . . Gyönyörüséges magyar hálálkodás, imádkozás, dicséretvers-tétel az, midőn Juszko Béla Moldovai Krajna János piktör pajtásának pulitéros klárinétozásánál dalolgatni kezdi :

*Kiszáradt a tóbul mind a sás, mind a viz,
Szeginy gulya-mínes mind a csikósra niz;
En Istenem-Uram adj jó csendes esőt,
Gulyának, mínesnek jó legelő-mezőt.*

3.

Juszkó Béla természetesen katonának is bevált. A mozgósításkor a budapesti 1. honvéd gyalogezredhez vonult be, mint hadnagy. Kezdetben a csapatnál szolgált, majd a sajtóhadiszálláshoz osztották pikornak. E bizonytalan katonasorsban, midőn perzselt falvak között, golyótól szaggatott lövészárkok omladozó mélyedéseiben életét, épségét kockára veti a kemény magyar hadipiktor, ott kint a szélső fronton is a magyar katonát s magyar lovat festegeti és rajzolgatja leg-örömelebb Juszkó.

OSZK

A Dedinszky Gábor esete.

1916. október.

1.

Dedinai és hodochnyi *Dedinszky* Gábor doktor, az első honvédgyalozezrednek tartalékos hadnagya 1883-ban született Budapesten. A fehér kerekarcu, szelid, kedves fiu annakidején egyik legtehetségesebb, komoly igyekezetű tagja volt a pesti diákságnak. Középiskoláit a piaristák főgimnáziumában és a Ferenc József tan- és nevelőintézetben végezte, majd a budapesti tudományos egyetemen — jogi tanulmányainak befejeztével — doktorságot nyert. Letette a birói vizsgát, megszerzte az ügyvédi oklevelet s a birói pályára lépett.

Midőn a mozgósítás vészriadója felkavargatta a nemzetet és első-sorban fiatal véreinket fegyverbe hívták, *Dedinszky* Gábor pestvidéki jegyző, mint tartalékos hadnagy, még 1914-ben a budapesti első honvédgyalozezredhez került. Egészen télig a pótzászlóaljnál foglalatostokodott kiképző-tiszti minőségben, de mert ismételten a harctérre kéredezkedett, 1914 december 8-ikán a „menettel“ az oroszok ellen táborba küldték, ahonnét a nemeslelkű fiu — ugryszólván — naponta irt levelező-lapokat imádott édesanyjának, mígnem december 19-én nyomaveszett. A *Carnosck* melletti ütközetben eltűnt *Dedinszky* Gábor és ezentul már csak szórványosan, idegen kezekből érkeztek felőle homályos, titokzatos, kevés vigaszt nyújtó híradások.

2.

Reviczky László alezredes, a budapesti honvédgyalozezred parancsnoka, *Carnoscki* mellől irta *Istvánffy* Gyula műegyetemi tanárnak, a tudományos akadémia tagjának (*Dedinszky* mostohaapja), hogy Gábor hadnagy az eltűnés, illetve ütközet napján az ismeretlen ezredbeli Mérő Béla tartalékos hadnagygyal volt egy fedezékben. *Dedinszky*

hadnagyékat ekkor az első ezredből kirendelt három századdal más csoportparancsnoksághoz osztották be, s így Reviczky alezredes a *tiszti-szolgák* bemondásaiból csupán annyit deríthetett fel, miszerint nem valószínű, hogy elestek volna, hanem hihetőleg inkább elfogták Gábor hadnagyékat . . .

Jeney István tartalékos hadnagy az ütközet reggelén szintén együtt volt Dedinszkyvel, s arról tanuskodott később, hogy a 9 órától 1 óráig kavargó ütközetből kikerült tisztek és legénység bemondásai szerint csakugyan fogságba esett Dedinszky Gábor . . .

Csodálatosképpen édesanyja is *megálmodta* december 18-án éjjel, hogy karján *megsebesült* és „*idegsokkot*“ kapott Dedinszky Gábor . . .

3.

A család részéről megindított és erőltetett kutatások és puhatolódások a Dedinszky hadnagy titokzatos esetének homályába fényt, világosságot alig-alig derítettek . . . Az ezred-, illetve pótzászlóaljparancsnokságtól ismételten megerősítették, hogy „*eltűnt*“, viszont ennél többet azóta sem tudtak meg felőle . . . A család — időközben — másik nyomon is kutatni kezdett és a véletlen izgató fonalszálát dobott az aggályosan, búsan reménykedő szülők utjába. Értesültek, hogy „*tavaly*“ egy lengyel *vöröskeresztes-nővér* jelentős, figyelemreméltó *tudakozódást* közölt a magyar lapokban. Kereste és tudakolta ugyanis egy általa ápoló „*magyar sebesültnek*“ a hozzátartozóit. Ez a sajnálatraméltó, szerencsétlen magyar sebesült katona *vezetéknevét* nem tudta megmondani, csupán „*Gábor*“ keresztnevére emlékezett vissza . . . Dedinszky Gábor szülei e fonalszál nyomán kipuhatolták, hogy az oroszok — Lemberg kiűritésekor — azt a titokzatos magyar sebesültet meggyógyultan magukkal vitték! A búsan aggódó és reménykedő szülők ezeken felül kifürkésztették még azt is, hogy annak a lengyel titokzatos magyar sebesültnek ápolónője egy *lengyel grófnő* volt, kinek utolsó nyomára a *lublini kórházban* találtak; honnét ismeretlen helyre utazott és többé nem férközhettek hozzá levéllel és így az állítólagos „*Gábor*“ személyére vonatkozólag sem nyújthatott nekik részletesebb, megbízhatóbb felvilágosításokat . . .

Nem lehetetlen, sőt nagyon elképzelhető és feltételezhető, hogy az idegsokkos Gábor hadnagyot, mint *elmebetegét* ápolják és őrzik Oroszországnak valamely rejtek-zugolyában? Hiszen igazoló iratait elveszthette még a csata fergetegei s kórházas bolyongásai között, s ha nevét megmondani nem tudja — ismerősök nélkül lévén! —, megtörténhetik, hogy személyazonosságát nem állapíthatták meg és éppen azért a fogoly- és egyéb jegyékekben sem szerepelhet . . .

Bizakodólag, megindultan hozom nyilvánosságra a fehérhomloku és fehérlelkű szegény Dedinszky hadnagynak titokzatos, fájdalmas esetét, talán most már majd megszólalnak és nyilatkozni fognak az eltűnésekor vele együtt szerepelt *Mérő* Béla tartalékos hadnagynak hozzátartozói, ismerősei és ezrediszt-bajtársai is? . . . Talán most már majd a vöröskeresztes ápolónővér lengyel grófnőről is hallhatunk bizonyosabb s nyomravezető megnyilatkozást? . . . Talán valahová az országba oroszföldről is szivároghatott haza Dedinszky Gábor hadnagyunkat érintő valamelyes híradás?! . . .

De, hiszen ennek az ádáz háborúnak szörnyüseit leírni, fájdalmait elsírni lehetetlenség, inkább tehát hajtsuk le fejünket és emeljük fel lelkünket és imádkozzunk a szenvedőkért.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

András ur levelei.

1916. november.

1.

Helyenként kerülnek s rejtőzködnek még igazi tekintetes urak Magyarországon; az egri főkáptalan érdemes tisztartója, Csege tájékaról a Tisza-mentéről a Tuka-szilágyi puszta-gazdaságból *Beér András* ur is ilyen igazi magyar tekintetes ur. Nemcsak zsinóros viselkedéssel, hanem izzó magyar lelkével és alaposan szántogató tudásaival is egyike a legértékesebb és eredeti gazdáinknak *Beér András*.

A zömök, bikanyaku s debreceni őszinte darabos beszédű magyar gazda kedvesen élénk rajzolódik az ő percegős, alföldi homokporral teleszórt leveleiből . . . *András* tekintetes ur ugyan leginkább csak évek multán szánja magát egy-egy ludtallus levél megírására, ámde ilyenkor, ha a magyar ruhaviselet hanyatlását panaszolja, vagy ha a „*ruszki*“-fogolylyal szembekerült magyar paraszt munkabírását és szellemi felényét dicsőíti, ősi zsoltárként zengedeznek az ő zamatos, gyönyörű magyar szavai.

Hallgassátok csak! Olvassátok — lelkeim.

2.

— Alig kapok szabót, — panaszolja az én *András* barátom, — aki az általam rajongással hordani szokott magyar ruhát tudja olyan izléssel készíteni, mint azt régente az uri köznemes osztály viselte . . . Csizmadiát pedig, aki a magyar ruhához illő, oldalt varrott, ványolt magyar csizmát csinálja: lámpással kell keresni . . . Ha kihal ez az egy pár öregebb mester, szégyenszemre nekem is „*putinába*“ kell járnom. Engedelmet kérek, de leírom ami a gondolatom, — megette már a fene ezt a világot, mikor az ároktői uradalmi számadógulyás a vezértehenet, amelyik a harangot hordja, elnevezi: „*Dollárnak*“.

3.

— A szájamból vetted ki a szót, *pajtás*! — beszélgeti másik leveleiben a tekintetes ur, — a *ruszki*, az orosz munkások csakugyan csen-

des, jó emberek és az is igaz, hogy mikor cigarettára gyújt, menten abba hagyja a munkát és *leül* a ruszki . . . Énnálam is maradt vissza a gazdaságban *télire* vagy 26 darab gyönyörű s egy részök az igák mellett, más részök a favágásnál foglalatoskodik; de nagyon vétkezik az, ki — a kákán is csomót keresve! — a mi fajmagyar parasztunk munkáját kifogásolja, most tűnik ki ez, mikor a nagy favágó-fejszét kell neki mérni az akácfa-törzsöknek . . . Igy érti meg az itthon ülő ember, hogy mi az a *puskatus* a magyar baka kezében a rohamnál! Mert míg a magyar favágónk — követem alásan! — tenyerét megköpve, az *öregfejszét* addig le nem teszi, míg hatalmas csapásai alatt egy 20—25 centiméteres akácfa ki nem dől (és csak azután törli inge ujjával megizzadt homlokát), addig a muszkát a fejsze majd orrárántja s már a tizedik csapásnál pihegve áll meg, szánalmas ábrázattal mondja a kerülőnek: „*nye dobre! . . . nyehéz! . . .*“ Mire a buszmagyar egy cifra mondást megeresztve, a pipát sem véve ki az agyarról, *megmutatja*, mint kell *magyar-módon* dolgozni . . . És mikor kidől az akácfa, mély megvetéssel odahajintja a fejszét a muszka lábához, ilyen szavakra fakadván:

— Olyan vagy te is, mint a császárod! . . .

— Honnan tudod te, Ferenc, milyen a muszka császár? — adom fel a szót a kerülőmnek.

— Hát, instálom a tekintetes uramat, az is csak szentképpel biztatja a katonáit, mikor háboruba küldi, láttam ezt lepingálva. Iskolás gyerekeknek való ez csak, hogy az *exámenten* jól feleljen!

— Egyébként, — böki bucsuzásul a Szilágy-pusztai András tekintetes ur, — jól tartjuk a muszkát. Olyan pompás lebecsleveszt, tarhonyás krumplit, *tisztás kását*, gulyáshust, bürge pörköltet, turós csuszát, felváltva pompás babfőzelékkel és tepertős kásával *talán csak* a szent *szinódus elnöke* eszik náluk, az is csak *kettős-ünnepeken*, egy évben egyszer, az első napján az ünnepnek.

Az őrmesterek.

1916. november.

I.

A vasrácsos kaszárnyákról többnyire búsongós, szomorkás nótákat hallhatunk, pedig a magas kőfalak között sok enyhős, barátságos zugoly rejtőzködik. A melegszívű, sugáros lelkű derék, jó emberek pedig béke-időn s most a háborus-világ felfordulásai között seregestől, számlálatlanul tanyáznak a búshirű kaszárnya magas falai között... És miközben a könyvekkel, öreg írásokkal körülrakott csendes, enyhős kaszárnya-zugoly ablakából a hervadó, őszi ligetnek didergős, reszketős, pergedező sárga lombjait nézegetem félig csukott szemmel, a jóságos, szép magyar katonák felejthetetlen alakjait felsorjázni látom az elmúlt és jelenlegi bajtársak káprázatosan kavargó tömegeiből és melegségét is érzem, különleges szépségeit is teljesen élvezem ennek az inkább rideg közhirű gyöngyéletnek.

*

A fák sárga lombjai — az őszi liget óriás tüzcsóvájaként — csupán a méléző kedv pásztortüzét gyujtogatják lelkem avarjából, a kedves katonalakokat és a kaszárnya-zugolyok melegét azonban egy hüvös poéta varázsolgatja elém halk, gyönyörű meseszóval... Derék Piován őrmesterem ez a varázsosan mesélgető igazi poéta. Magas, fehér homloka alól bizakodóan lobognak az okos, szép magyar-szemek. Vándorszínészi pályáról, kemény sorspálcás életiskola után csapott fel katonának... Mint az ujtanításokért hálás tanítvány, fejbólogatva, hosszant, szeretettel hallgatom okos magyar beszédjét, midőn szomszédjában az őszi piros ligetnek, katonám férfias lelke kitarul sugáros fényesen, melegen.

— Mindenek között a legérthetlenebbnek tűnik fel még magam előtt is, egyszersmind ez a legérdekesebb is lehet, — beszéli a vándorszínészből támadt derék katoná, — hogy én a mindig szabadságszerető és szabadságért rajongó lélekember, miként maradtam meg katonának, mikor tudtam, hogy ezzel lekötelezettség és bizonyos foku akaratfeladás, közfelfogás szerint ezen érzelmeknek áruba bocsájtása jár a

mindennapi kenyérért? . . . Hát erre is megfelelelhetek. Mert ha csak egyszer, úgy éreztem volna, hogy ezen kötelékben, melyben már csaknem *egy évtizede* szolgálok, nem az igazság és nem az a szellem uralkodik, mely szelidségével engemet is meg tudott nyerni magának, már régen máshol vagyok . . . Azonban annyi emberiességet, annyi kiváló nemeslelkűséget találtam körülöttem mindenkor, hogy annak a néhányának, ki ezen határokon alul marad, megbocsátható.

*

Piován őrmester a harcmezőről, hol a halállal sokszor farkaszemet nézett két vitézi kitüntetéssel került vissza vasrácsos, magas kaszárnyánkba; e derék magyar honvédnek maradandóbb dicsőségét s értékességeit örökitik azonban megkapóan-eredeti *katonadalai*. Őrmesterpoétánk a lövészárokról, a lövészárók névtelen, nagy, vitéz magyarjairól például így énekelget:

Villannak az ásók
Sorjába, szépen;
Sülyed az avar
Gyors-hamarosan.
Itt-ott már készen
Nyúl el az árok
Sötét föld teste:
Messzire-hosszan.

Az emberi hangyák
Karja most fürge,
Nincs idő élni,
Lesni a holdat;
Mert túl a dombon
Ellenség áll már
S szörnyeteg ágyuk,
Nagy, hatalmasak.

Amint az égről
Eltűn' a csillag:
Nem lehet tovább
Fonni a hálót;
Mert ha meglátják
A dolgozók ezrét,
Vérébe fojtják
Az ébredő álmat.

*Itt nappal az éjjel
És éjjel a nappal.
Ilyenkor lehet csak
Tétova járni.
Szőni a drótok
Kusza ezüstjét
S a nem-kész árkot
Mélyebbre ásni.*

*S ilyenkor lehet csak
Friss vizet csenni
S barna kenyeret
Lopni a sorba . . .
Amint kivirradt :
Csak halni lehet,
Elveszni csendben,
Hogy senki sem tudja.*

II.

A honvédségnek egyik legrégebb, legidősebb őrmestere a budapesti 1-ső honvéd gyalogezred laktanyájában szolgál, a 73 esztendőös öreg „Fazekas bácsi“. Ez a hófehér haju, hófehér bajuszu, üde, piros, hamvas arcu, egyenes tartású, szép, kedves, tiszta vén honvéd katona Kiskunfélegyházán törzsökös szabadkun nemzetségből született.

Még az „ezredes urak“ előtt is csak egyszerűen „bácsi“ az öreg jó Fazekas őrmester, aki 1879 óta mindig a „pesti“ honvédeknél szolgál. Annnyiből a honvédség történetében egyedül áll és páratlanul érdekes a Fazekas bácsi esete, hogy már 34 éves férfi volt, midőn 1879-ben — besugás után — erőszakkal besorozták . . .

— Hej, azóta sok víz lefolyt a Tiszán-Dunán, az én bogárfekete hajam megfehéredett, ámde jó órában elmondhatom, hogy soha beteg nem voltam, szabadságon sem voltam, nem is büntettek meg soha, — tajtékpipájából bodorfüstököt fujva, pápaszemén lát buzavirág kékszemet a bakancstalpért és jobb nadrágért kuncsorgó bakákra mérgesen villogtatva, halkkal, szerényen így el-elbeszélgeti hasznos, tisztos életét a jó Fazekas bácsi . . .

A snájderájban szorgosan berregnek a gépek, suszter uraimék pedig a talpbőrt ugyancsak kocogtatják; mert Fazekas bácsinak a kaszárnnyában saját külön birodalma ez a hangos, mókás, dolgos műhelyvilág.

A váci muszka kereszt.

1916. december.

Az egyik decemberi délután Vácon akadt dolgom. Gyula barátot, a kedves, jó piaristát látogattam meg. Bár alkonyatig szomorkásan ragyogott a nap, nem hiában hogy aznap az egész város népének részvételével katonát temettek Vácon, az estszálltával fejünkre szakadt a decemberi hideg eső... Gyula barátnak, a régi kedves cimborának alaposan csatakos lett a reverendája, csúromvizesen másztam fel jómagam is a villamoskocsiba, mely Vácról Csörög, Hartyán, Bottyán, Veresegyháza, Csomád, Fóth festőies határain át dőcörög Pest város alá: — Rákospalotába.

Az esőzés cudarul zuborgott a homálylepett ablakokon. Az éjszaka nedves setétje eltemette a napközben oly bájos tájakat, csendes, szelid magyar falvakat... A napfényes délutánról csak úgy emlékezetből rajzolgattam magam elé Csörög ezer földpincés szőlőhegyeit, hol az egyik pincekunyhó előtt délután báránybőrsipkás magyart láttam, ki boroskulacsot mutogatott fel dőcörgő villamosunk után... Magam elé rajzoltam a sárgatornyos, magányos templomot is Csörög ezer földpincés szőlőhegyéről, — midőn fülemben csendült a kedves női hang:

— Hol vagyunk most? Nem tudja?! — hárman voltak, szókék voltak, fehérek és kövérkések voltak ezek a melegszerű fiatal nők, minőknek verhenyeges hajfonatu képeit német-alföldi nagy mesterek festették szívesen — régentébb.

— A muszkakeresztnél! — felelte az élesszemű gyerek, kinek hajtincsek kunkorodtak a füle mellől, s hegyes szemével, mint bagolyfiók pislogott ki a nedves, setét decemberi éjszakába. A három kövérkés, meleg fehér, bájos fiatal nőcske az egyik közeli állomáson kiszállott... Eszembe jutott ekkor, hogy 49-ben Vác határán orosz vitézekkel verekedtek a mi honvédeink, s ez a most szóbanforgott „muszkakereszt” a halott ellenségek sirját jelöli... Pillanatig, mintha veres lángoktól világosodott volna meg az éjszaka, látni véltem hujrázó vitézeinket... Ellenségeink sirján egész rengeteg erdő támadt azóta már az elejtett muszkák fakesztjéből...

Huszar uraimék.

1917. január.

1.

A Hajduságon, Kúnságon, vagy túl a Dunán Somogyban — eltekintve a ruhától — lényegesebb különbség nincsen az egyvidékről, egyfajtaból származó bakaság és huszárság alakjai között. Bajuszos, becsületes ábrázatja, férfias, komoly testtartása, tisztességtudó viselkedése körülbelül ugyanegy bakának, mint huszárnak, a magyar fajta jellegzetes szende szépségeit, kedvességét mindenik magán viseli.

Már idefent a fővárosban a bakaság és huszárság között szembe-tünőbb az eltérés. A pesti gyalogezredek legénysége egyvelegesebb fajtájú és csupaszra borotvált ábrázatával, ideges mozgékonyásával, változékony kedélyével, haccacérés nótáival a ki-nem-forrott, még le nem szűrődött hangos ifju fővárost tükrözi vissza. Míg peckes honvéd- és Vilmos-huszarjainkon meglátszik, hogy a hagyományokhoz inkább ragaszkodó vidéki földmives magyarság családjáiból szakadtak ki. A bajusz még mindig férfias ékességök. Zsinóros mentéjükhöz, piros nadrágjukhoz, sarkantyus csizmájukhoz ma is szeretettel, büszkén ragaszkodnak és komoly tartásuak, illedelmes viselkedésűek, mint a magyar falvak népe leginkább. Látszik, hogy egyszörű, egyfajta emberek. Illik rájuk a mondás :

— Egy édes anyának a gyermekei ezek !

2.

Ablakom alatt nap s nap után ezrével elvonulnak a dalolászó katonacsapatok. A duhaj pesti dalokat többnyire a gyalogosok kurjogtatják, a magyarosabb, érzésesebb s régiesebb nótákat pedig mindenkor a huszárok dalolják. Ezeknek — ha nagy vágyódást akarnak kifejezni ! — mindig eszökbe jut, nótázásokba szövődik az : édes anyjok . . .

3.

Komor, ködhullajtó alkonyatkor a Népliget felől harsogni kezdett a rezes-banda. Mind csupa jóizü magyar katonanótát fujtak remek

érzéssel, remek összhanggal. Ahogy közelebb értek, láttam, hogy honvédhuszár menetcsapat élén haladt a 29-es honvédek pompás zenekara.

Horváth őrmester, a legdélcegebb magyar pesti ezreddobos bunkós, ezüstös fejű diszpálcáját kecsesen, biztosan, ropogós magyar ütemeket jelezve lóbálta, sorra kerítették a „seprik a pápai utcát” is . . .

A régi jó, tiszta és tisztos magyar melódiák zsongva-bongva száll-dogáltak széjjel a ködös, füstös levegőben. Csakugy gyalogos-szerrel masiroztak a táborig zöldruhás szép honvédhuszárok. Mentéjüket fél-vállra lökték. Néhányan pántlikabokrétás nemzeti zászlót lengettek. Nemzeti pántlikával felékesítették félrecsapott kis huszársipkájukat. Kart-karba öltve fujták öregje és fiatalja az ezerév óta többnyire mindig szomorúságos katonanótát.

Asszonysírás nem igen hallatszott, mint ahogy asszonynépség a pesti aszfaltról nem igen ismerte, nem igen kísérte ki a távoli messze magyar tanyáknak ezen elvonuló, letűnő derék fiait . . . Kardjuk szíjját azonban a szabályosnál jóval lejjebb engedték s így a bucsuzó nótaszóhoz fenyegetően, büszke szilajul csörömpölt a pesti kövön sulyos vitézi fegyverök.

4.

Horváth őrmester ezüstbunkós pálcája a gázlángok fényénél csil-lagokat szórt és zsongva száll-dogáltak a magyar melódiák. Kétoldalt az utcán és hátul a menetcsapat megett hallgatag-szótlánul kocogott, kopogott a sokszáz öreg és ifju huszár. Akit szolgálata vissza nem tartott, mindnyája kijött a kaszárnyából és az elmenetelő drága test-véreket, bússzilaj nótás drága bajtársakat — ködös, füstös, hideg pesti télestén — szótlán méltósággal úgy kísérték, kikisérték a ferenc-városi pályaudvarhoz . . .

. . . Csak a pipájok füstölgött a kocogós, kopogós, drága jó magyar huszároknak . . . Én pedig magamban leirhatatlan meg-hatottságot és boldogságot éreztem, midőn láttam, hogy a jó magyar, szép magyar honvéd-közhuszárok ennyire megbecsülik és szeretik egymást.

A tél.

1917. február.

1.

Az én gyermekkoromban egyenletes, fehér telek jártak.

A vastag hófúvás torlaszokat dúrt a két fasor között, a Debrecen felé vezető országuton. A végtelennek tetsző mezőség fehér lepedőjén csak egy-egy magányos tanyaház lomha kéménye lökött óvatos kisfüstöt. Az országotját nem igen járták ilyenkor vidám kocsi-karavánok; pihent a föld, pihent a földmives magyar is.

A téli magyar élet a szélhedező alföldi községek mestergerendás, melegre kifűtött házikóiban bizsergett. A külső száraz-hideg csodálatos jégvirágokkal pingálta tele az ablaküvegeket, s a patkós csizmák nehéz léptei alatt nyiszorgott a hó, midőn — fergetegek érkezését hirdetvén — vérpiros naplementi fényben lángolt, villogott a havas fehér tájék és a pusztáról a faluba húzódtak az éhes varjak.

Az éhes varjak fertelmesen károgtak, károghva táncolták körül a házikók melegen füstölgő kéményét és a faluvégről jövének a cigányok is. Eljövének: *Naplesi* s meg a többi — nyaranta — kaszán és kapán nem kapkodó füstös cigányok... Dideregve kérték apámat:

— Fázik a rajkó! Egy ponyva-szalma kéne, uram!?

Apámnak vastagon jutott minden vagyomból.

— Jól van, — szólt, — vigyétek, morék!

Az éhes embernek kenyeret, a fázósnak tüzre-valót vigan és bőkezűen osztogatott az én apám. Hanem a jóllakott kocsisok és béresek annálinkább csipkedték a cigányt:

— Oszk kend rántva vagy paprikásan szereti jobban a varjut, komé?

— Hogy a ragya verjen ki benneteket, gádzsók, — a finnyás *Naplesi* kiköpött émeilylten.

A tűzrevaló aranysárga szalmából, mely ropogva-recsegeve melengeti be az ősmagyar sárkemencét, olyan csomót gyömöszölt ponyvájába a cigány, hogy hátáról sarkig leért a kövér teher. A vastag havon barázdát hasított az aranysárga szalma . . .

Eszembe jutnak ezek az akkor a napi tűzre-valóért oly mulatságosan bukdácsoló torzalakok, midőn ma — elszakadtan a nyugodalmas életmódtól — nekem is így hanyódva, dideregve kell összekeresgetni a mindennapit . . . Ó, micsoda hamar is ellobban egy ponyva-szalma és mily bizonytalan ez ami egész földi életünk.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A kőtörők.

1917. február.

1.

Az élet országutja kifogyhatatlan érdekes alakokban... Országut-szélén, rövid pihenőket tartva, némelykor elnézem a kenyérkeresők tarka rajait. Sokszor szembetűnnek az országut porától belepett kőtörők is... A gránit- s bazalt-kőhegyek csontos kemény oldalait évezredes idők óta fejtegetik, harapdálják, szakgatják iromba tuskókra a kőfejtők csákányai, országutak szélén évezredes idők óta nem szünetel a kőtörők munkája sem.

Hajlós, kemény suharcon négyszegletes kalapács a fegyverök... Nehogy markát feltörje, kalapácsa nyelére rongyot csavargat a — kőtörő. A pattogó kőszilánktól szemüket drótszövedékbe foglalt, arcukat kisértetiesen eltorzító „okuláréval“ oltalmazzák. Aggastyántól fejletlen gyermekig mindenkoru sorsüldözött kerül közülük. Kemény, suharcos kalapácscsal férfiak és nők elegeyesen kocogtatják a széles, tömör terméskőlapokat

2.

A kongós kőlapokat szegeletes darabokra tördeli, öröli a kőtörők szívós munkája... Am dalolgatni, ám mesélgetni még sohasem hallottam ezeket a szomorú embereket. Térden vagy nekihajolva végzik a robotmunkát. Sietniök kell. Ha szaporább bért akarnak, sok garma-dát kell törniök a soha el nem fogyatkozó kőtuskókból... Olyik, pipagyújtás közben, megegyengeti, megtapogatja sajgó derekát, mely a koporsónál elébb nem pihen meg igazán.

3.

A hajnal már munkában éri a kőtörőt. Holdvilágos éjszakán meg a kész kavicsot lapátolgatja siroromszerű halmokba. Pontosan kimérik a helyét minden lapát tördelt-kőnek...

Az országot kész, ledöngölt porondján gondtalanul, zökkenés nélkül iramlanak végig : hintók, parasztkocsik, pöfögős kevély automobilon . . . A rohanó járművekről jóltáplált, hangos emberek vidáman nézdegélik a — tájat . . . A kőtörök munkáját nem látja meg senki sem, nem becsüli meg senki sem.

4.

Egyhanguan kocog a kalapács, pattogva omlik szét a kőcsörmelék. Országutszélien némelykor rövid pihenőt tartva, elnézem a kőtörőket . . . Nem dalolnak, nem mesélgetnek ők, évezredes idők óta némán, verejtékezve törik a követ az emberi előrehaladás útjára.

Buzogányos Kiss János.

1917. február.

1.

Egyik nagyon derék legény a névtelenül vitézkedő sok milliányi magyarság seregeiből ez a „buzogányos“ Kiss János honvéd is . . . Ahol a mesélgető, izgékony szerbek és csak a magok öklében bizakodós szűkszavu, büszke kálvinista magyarok elegyest élnek, a Dunától ölelgetett kedves Csepel-sziget Makád falujából serdült fel, származott el fegyverhordozó vitéznek.

Ez a kerekarcu, perge bajuszkáju, okos, barnaszemű földmives fiu a világháboru kezdetétől a véres, dicső „első“ honvédeknél odaharcolt az orosz-lengyel földön, a Doberdónál is szívósan, rendületlenül állotta a tüzet. Szurások, vágások, csonttörések, lövések sebhelyeiből számoatlanul jutott Jánosnak. S mert a talját — midőn olyikszor öltre-öltre mentek — makádi módon, szegesfejű bottal hozzáértőleg, félelmetesen páholta, Kiss Jánoson rajta maradt a „buzogányos“ név.

2.

Buzogányos Kiss Jánost, mikor már a sebek kegyetlenül tele-tarkázták bőrét, gyógyulni, erőt gyűjteni hazahozták. A Soós ezredes ur „lábadozójában“ hamar barnapirosra zsendülnek az atyailag gondozott legények, — már porcellántos fürdőházok, villanyozó csodákkal telerakott Sanders-gyógytermők is van nekik . . . A „lábadozó“ szakácsai meg az izletes magyar étkekből soha nem tudnának eleget, illetve sokat főzni; hát nem csoda, hogy azután egyszer csak buzogányos Kiss János ismét a „gyütő-századba“ került. A harctéren maradt fogai helyett a Csobánc-utcai kórházban még kapocsra járó fényes, gömbölyű fogakat is csináltak végül neki Balog Zsiga doktorék.

— Csak azután mindig legyen vele mit enni, — az öregebb komék, akik kénytelenek megelégedni a tulajdon sárga, szuhos vén fogaikkal, örömet csipdesték a szófukar makádi legényt.

3.

Csukaszürke posztóból szabott, simléder-nélküli huszáros sapkája is feltűnő volt buzogányos Kiss Jánosnak.

— A János azért visel olyan sipakot, — mondotta egyik bajtársa, — mert hát ám huszár szeretne lenni őkelme . . .

— Igaz-e ez, János?

— Igaz bizony ez!

— Hiszen ma már baka, vagy huszár, mindegy az, János. . . .

— De már én csak szeretném kipróbálni a huszárságot is, — felelte fel-felvillogó tekintettel, vágyódó kövér sóhajtással buzogányos Kiss János honvéd, — s még három esztendő t szívesen odaadnék az életemből, hacsak hogy most már huszár lehetnék.

— Mindegy az, János.

— Kérem, mégis, a huszárnak lova van és az az igazi! . . .

4.

— Midőn a Sztripa-mentén tábort ütött a honvéd lovashadosztály, piroslott a mezőség, mint az áldott buza a gyönyörű pipacs-virágoktól, — magyarázta közben a poéta-őrmester és buzogányos Kiss János okos, nyílt, bátor barna szeme vágyódón csillogott, kövér fohászszal sóhajtotta:

— Lova van a huszárnak és ez az igazi!

A menet-zászlóaljba — majd — hamarosan vitézek kellettek, több pajtásával megint sorra került buzogányos Kiss János honvéd . . . Ámde hiába vágyódott lóra, a derék fiu csak nem lehetett huszár, a ropogó februári havon megint úgy gyalogosan indult neki a nagy utnak.

Az én népem.

1917. február.

1.

Midón még éltek : az édesanyám, és az atyus, a nagyatyám, s bibliajával, zsoltáros könyvével nagyanyó, micsoda enyhe, meleg téli délutánok is voltak azok otthon az ősi hajdu-hajlék fehér szobájában... Az ablakon terített asztalra villogott be a nap. Nemcsak az emberek voltak elégedettek, a nap is jókedvűen mártogatta sugárnyelvét a megszett üvegkancsó örömvirág-illatos, biborpiros italjába...

Jóismerőst üdvözölvén, az ablak alatt egyszerre csak bufogni kezdtek mélytorku, hatalmas komondor-kutyáink; majd különös hangok támadtak... Nehézkesen vonszolt lábak toppintásai, vasaltvégű, fűgőbb bot éles kocogása zajgultak fel a jeges földkéregről. Szépséges fiatal anyám öléből lesiklottam:

— Jön a Kenderesi bácsi! — örömben vékonyat hujjántottam.

Apám — a kölcsönös köszöntetések után — a térdigérő, báránybőrös bekecsből tőpörödött, szikár öreg embert hámozott ki. Kilencven esztendősnél jóval idősebb volt ez a vén Kenderesi. Ünnepek alkalmával fakult, zsinóros huszárdolmányáról tarka-barka selyemszalagon arany-, ezüst, bronz-érdempénzek és keresztcskék sorozatai viritottak le. Volt ezek között olyan kereszt, melyet még a „nagynak“ nevezett Napoleon császártól zsákmányolt ágyuk ércéből öntöttek; mert ez a vénséges ember a napoleoni harcok legvéresebb csatamezőiről hozta haza fényes medáliáit, s szikár testén a vágások, szurások, lövések sebhelyeinek tömegnyi forradását, melyet „plezur“ néven emlegettek a régi magyar katonák.

2.

A fehér cserépkemencénél bőrös karszék dagadozott, sánta vén Kenderesi huszárstrázsamester ebben a karszékben helyezkedett le és tal-

pasphórhóból szürcsölte a piros ürmöst . . . Kis zsámolyon öreg lábához ültem. s ilyenkor beszélgetett nekünk a régi-régi magyar huszárok fergeteges hadi-életéről . . . Fejemet térdére hajtva néztem fel szikkadt arcocskájából élénken kipislogó okos, nyílt magyar szemébe. Ötéves alig voltam akkor, ám apám s nagyapám szilaj hátaslovait megültem szőréből . . . Kenderesi strázsamester némelykor megsimitotta fejemet :

— Hát te majd mi leszel, fiacskám, ha megnőlsz? — szólt.

— Huszárcapitány leszek én, — feleltem vissza komolyan.

Simonyi óbester vén katonája és az én fiatal, boldog szüleim mosolyogva tekintettek össze. Az enyhe, meleg, fehér szobában a nap-sugár lopvást jóízűt nyalt a velencei kancsó piros borából, s a vén katona és boldog szüleim mosolyogva hallgatták gügyögő gyermek-ábrándjaimat, melyekből, hajh, semmi sem vált valóra . . .

Kedveseimet régen eltemettem. Az ősi tűzhely sem az enyém már. Földeimen mások szántogatnak barázdát. A büszke lovas-nemzetség fia: gyalogosan hányódom. Csupán régi emlékezéseim maradtak meg, mindenből kikoptam . . . Korbácsát rajtam nyövi el a balsors, mely átokvert fajtámat sem engedi megpihenni . . . Temetőkertben járok. Járom a temetőket és lelkem virágjaiból koszorukat fonogatok jeltelen sírokra, felejtett magyar hagyományokra. Ennyi pusztulást, ennyi gyászos romlást siratván egyedül, régen az utszélre roskadtam volna már, haogy fülemben nem csengene a vénséges huszár strázsamester Kenderesi szava :

— Mindenütt s mindenkor megvédtük a magyar becsületet . . . Inkább elpusztult a magyar katona, de zászlóját nem hagyta cserben és becstelenül, kishitűen, gyáván nem hátrált meg soha . . .

TARTALOM :

	Oldal		Oldal
A magyar bakaság	5	Geréby főhadnagy	118
Baka-theológusok	9	Agarak a Szerecseny-utcában	120
Ködmönös katonák	12	Konyhafüst	121
Plezuos-lovacskák	14	Egy kunsági állomáson	123
Katonadolog	16	Palkovics altábornagynál	125
Galíciai menekültekről	17	Cserey doktor	128
A nagyrákosi gyakorlótéren	22	Ujszegedi emlékezések	130
Az öreg székely generális	27	Rác tűzhelyek körül	132
Kis-üst	30	Pál bácsi	136
Táblásfokos	33	Aratáskor	138
A váci vizimolnárok	36	Az ujkenyér	141
Tanyai magyarok	40	Siklódy Lőrinc	143
Magyar tanya	45	Lecsapolták a tavat	144
Varju János piarista	51	Mulandóság	145
Eszterházy Pál	53	Tövis-koszoru	147
A gyékényfonók faluja	56	A pesti honvéd	149
Dunai hajóselet	60	Egy poéta őrnagy	152
A kisgejőci harangöntő földesúr	65	Baka-nóták	155
A halál völgyében	66	Az ezred lova, kutyái	158
Fehér galambok	67	Cipcer Achátz Adolfék	163
Az ifju trónörökös pár	69	Kerékpáros honvédek	166
Magyar madarászok	72	Megszólalt a cinke	168
A Szénássy Laci nótája	77	A hadi piktor	169
A mézeskalács	79	A Dedinszky Gábor esete	172
Magyar tárogatósök	83	András ur levelei	175
Lipman ezredes	87	Az őrmesterek	177
James báró	89	A váci muszka kereszt	180
Garlathy Gyurka zászlós	96	Huszár uraimék	181
A cinkotai grófnő	99	A tél	183
Thurzó Kálmán százados	105	A kötőrök	185
Az utolsó »kakastollas« honvéd	113	Buzogányos Kiss János	187
A bosnyákok	117	Az én népem	189

MÓRICZ Pál író, — a GLOBUS-nyomda, — SAS és BAUER papirkereskedők és LAMPEL R. könyvbizományos cég kiadása és adománya a m. kir. budapesti 1. honvéd gyalogezred özvegy- és árva-segélyalapjának.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

USZK

Országos Széchényi Könyvtár